

การนำเสนอแนวทางในการพัฒนาชุมชนที่ถูกปิดล้อมด้วยวัฒนธรรม
อุตสาหกรรม : กรณีศึกษาชุมชนหนองบึงไก่อ
อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร

สุมาลี อินทอง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขายุทธศาสตร์การพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

2549

**A DEVELOPMENT OF GUIDELINES FOR DEVELOPING COMMUNITIES
SURROUNDED BY INDUSTRIAL CULTURE : A CASE STUDY
NONG PING KAI COMMUNITY IN AMPHOEMUANG
KAMPHAENGPHEE**

Sumalee Intong

**A Thesis Submitted in partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts
Field in Development Strategy
Pibulsongkram Rajabhat University**

2006

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์	การนำเสนอแนวทางในการพัฒนาชุมชนที่ถูกปิดล้อมด้วย วัฒนธรรมอุตสาหกรรม : กรณีศึกษาชุมชนหนองบึงไก่อ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร
ชื่อนักศึกษา	นางสุมาลี อินทอง
สาขา	ยุทธศาสตร์การพัฒนา
ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาณุวัฒน์ ภัคดีวงศ์
กรรมการ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์นิพนธ์ ประทุมศิริ

คณะกรรมการบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขายุทธศาสตร์การพัฒนา

.....ประธานคณะกรรมการบัณฑิตศึกษา

(ดร.สว่าง ภูพัฒน์วิบูลย์)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ 2550

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(ดร.อดุลย์ วังศรีคุณ)

.....รองประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาณุวัฒน์ ภัคดีวงศ์)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์นิพนธ์ ประทุมศิริ)

.....กรรมการสถิติ/วิจัย
(ดร.สุขแก้ว คำสอน)

.....ผู้ทรงคุณวุฒิ
(ดร.ศรีโสภา มีเจริญ)

.....กรรมการและเลขานุการ
(ดร.ชนม์ชกรณ์ วรอินทร์)

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

Title A DEVELOPMENT OF GUIDELINES FOR DEVELOPING
COMMUNITIES SURROUNDED BY INDUSTRIAL CULTURE :
A CASE STUDY NONGPINGKAI COMMUNITY IN AMPHOEMUANG
KAMPHAENGPHEHET

Author Sumalee Intong

Advisor Associate Professor Dr.Panuwat Pakdiwong
Associate Professor Nipan Pratum Siri

The purpose of this study were to examine the state of Nongpingkai Community which was surrounded by industrial culture, and develop guidelines to improve the community. Out of the population of 680 villagers, 288 people were selected by using Snowball Sampling. Data were collected by using in-depth interviews. Content analysis was used to analyze the data.

The results revealed that, first, Nongpingkai built dams to increase the agriculture's product, which caused people to get poor and to increase loan step by step. Second, the relationship between the villagers decreased because of the use of new technology and the others were moving to the city. Third, the government encouraged them by setting loan projects that forced the villagers to be in debt and finally sold the land. Fourth, private sectors provided quick and convenient support to them during the production demand. This resulted in the increased cost and loans. Finally, their quality of life could be improved by increasing their income, decreasing expenses, and saving. To develop their life, natural resource and environment should be conserved and they should lead their life by helping each and other, depending on themselves, and having sufficient economy.

Department Degree of Master of Arts
Field of Study Development Strategy
Academic Year 2006

Student' s Signature.....*Sumalee Intong*
Advisor' s Signature.....*Pant Pratum Siri*
Co-Advisor' s Signature.....*N. Pratum Siri*

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จสมบูรณ์ได้ด้วยดีเพราะได้รับความกรุณาเป็นอย่างดียิ่ง จากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภาณุวัฒน์ ภักดีวงศ์ ประธานกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์นิพนธ์ ประทุมศิริ และ ดร. อุดลย์ วังศรีคุณ กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ดร. สุขแก้ว คำสอน กรรมการสถิติ/วิจัย ดร. ศรีโสภา มีเจริญ ผู้ทรงคุณวุฒิ ดร.ชนม์ชกรณ์ วรอินทร์ กรรมการและเลขานุการ และ ดร.ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์ ผู้อำนวยการสำนักงานบัณฑิตศึกษา ที่กรุณาให้คำแนะนำและข้อเสนอแนะต่างๆ ในการปรับปรุงจนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณนายจำเรียง ดิบดี ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 ตำบลหนองบึงไก่อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร พร้อมด้วยประชาชนบ้านหนองบึงไก่อที่ให้อุปการะในการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้

คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอมอบเป็นกตเวทิตาคุณแด่ คุณบิดาคุณमारดา ครู – อาจารย์ สามี ผู้ที่เกี่ยวข้องที่ให้การสนับสนุน เป็นกำลังใจแก่ผู้วิจัย ด้วยดีตลอดมา ขอโน้มคารวะแด่ผู้เขียนตำราวิชาการที่ได้ศึกษาค้นคว้า และนำมาใช้อ้างอิงทุกท่าน

สุมาลี อินทอง

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ.....	ญ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฎ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
จุดมุ่งหมายของการวิจัย.....	3
ขอบเขตของการวิจัย.....	4
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	4
ประโยชน์ที่ได้รับ.....	5
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	6
เอกสารที่เกี่ยวข้อง.....	6
แนวความคิดและกระบวนการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับความเป็น ชุมชน เมือง (urbanization /industrialization).....	6
ทฤษฎีทางสังคมศาสตร์กับการพัฒนา.....	7
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.....	12
แนวคิดการปิดล้อมการจัดระเบียบวัฒนธรรมอุตสาหกรรม.....	21
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	25

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3	วิธีดำเนินการวิจัย..... 29
	ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาสภาพชุมชนหนองบึงไก่อ..... 29
	แหล่งข้อมูลที่ศึกษา..... 29
	เครื่องมือสำหรับเก็บรวบรวมข้อมูล..... 29
	วิธีดำเนินการวิจัย..... 29
	การวิเคราะห์ข้อมูล..... 30
	ขั้นตอนที่ 2 นำเสนอแนวทางในการพัฒนาชุมชนที่ถูกปิดล้อมด้วยวัฒนธรรม อุตสาหกรรมกรรมหนองบึงไก่อ..... 30
	การนำข้อมูลสังเคราะห์กับทฤษฎีกับแนวความคิดในการพัฒนา..... 30
	การเก็บรวบรวมข้อมูล..... 30
	การวิเคราะห์ข้อมูล..... 31
	เกณฑ์การสรุปผล..... 32
	การนำเสนอข้อมูล..... 32
4	ผลการวิเคราะห์ข้อมูล..... 33
	ตอนที่ 1 สภาพของชุมชน..... 33
	ตอนที่ 2 แนวทางในการพัฒนาชุมชนที่ถูกปิดล้อมด้วยวัฒนธรรม อุตสาหกรรม..... 51
5	สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ..... 62
	สรุป..... 62
	อภิปรายผล..... 62
	ข้อเสนอแนะ..... 64
	บรรณานุกรม..... 66
	ภาคผนวก..... 69
	ประวัติผู้วิจัย..... 76

สารบัญตาราง

ตาราง		หน้า
1	ลักษณะกิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียง.....	17

สารบัญภาพ

ภาพ		หน้า
1	เหมืองฝายในอดีต ชาวบ้านสร้างขึ้นเอง โดยใช้ไม้มาทำเป็นเหมืองฝาย.....	36
2	เหมืองฝายี่พัฒนาขึ้นเป็นเหมืองฝายคอนกรีต.....	37
3	เหมืองฝายปัจจุบันที่ทำให้เกษตรกรในหมู่บ้านหนองบึงไก่อได้รับความ สะดวกสบายในเรื่องของแหล่งน้ำ เพื่อใช้สำหรับการเกษตร.....	37
4	การค้าขายผลผลิตทางการเกษตร.....	41
5	การค้าขายผลผลิตทางการเกษตร.....	41
6	ความสัมพันธ์ทางด้านสังคม : การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน.....	44
7	ความสัมพันธ์ทางด้านสังคม : แรงงานรับจ้างมาแทนที่.....	44
8	สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมในปัจจุบัน.....	47
9	ผลกระทบจากเหมืองฝายคนแก่ และเด็กเฝ้าบ้าน แรงงานย้ายถิ่น.....	50
10	ผลกระทบจากเหมืองฝายคนแก่ และเด็กเฝ้าบ้าน แรงงานย้ายถิ่น.....	50

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิ		หน้า
1	ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ.....	40
2	ผลกระทบด้านสังคม.....	43
3	ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม.....	46
4	ผลสืบเนื่องจากเหมืองฝาย.....	49
5	สรุปพัฒนาการเหมืองฝาย และผลที่เกิดขึ้นจากอดีต-ปัจจุบัน.....	57

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมยุคปัจจุบันซึ่งเป็นยุคโลกาภิวัตน์ที่การติดต่อสื่อสารสามารถติดต่อเชื่อมถึงกันทั่วโลกหรือที่เรียกว่าโลกไร้พรมแดน องค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนต่างก็ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวที่นับวันจะยิ่งทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ซึ่งยากแก่การพยากรณ์และควบคุม ซึ่งองค์กรจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและรุนแรงดังกล่าว ประเทศไทยก็เช่นเดียวกันก็หลีกเลี่ยงไม่พ้นจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว การเปลี่ยนผ่านจากสังคมเกษตรกรรมสู่สังคมอุตสาหกรรม ทำให้ชุมชนต้องมีการปรับตัวโดยการรับเอาสิ่งที่ดีในสังคมเมืองเรียกว่าความเจริญทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม โดยรัฐเป็นผู้กำหนดนโยบาย ซึ่งวิธีการปิดล้อมในรูปแบบต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้กระบวนการปรับเปลี่ยนจากเกษตรกรรมย้ายไปสู่แรงงานรับจ้างราคาถูก หรือจากเกษตรกรรมย้ายไปสู่กรรมกรยากจน เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นและดำเนินไปพร้อม ๆ กับความยากจนและการล่มสลายของชุมชนเกษตรกรรมทั่วโลก การปิดล้อมชุมชนในนามของการพัฒนาเศรษฐกิจยังหมายถึงการเปลี่ยนโฉมปรับรูปแบบของจารีตประเพณี ระบบคุณค่า วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นโดยสิ้นเชิง การสร้างเงื่อนไขพื้นฐานของความทันสมัย และการเติบโตทางเศรษฐกิจส่งผลให้ประชาชนนับล้านในหลาย ๆ ประเทศถูกผลักดันให้กลายเป็นผู้แบกภาระหรือกระดูกสันหลังของการพัฒนา ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและนโยบายระดับชาติ ชุมชนและระบบทรัพย์สินร่วมถูกกลืนทำลาย วัฒนธรรมท้องถิ่นถูกลดคุณค่าเป็นเพียงเครื่องประดับพิพิภภัณฑ์ แรงงานกลายเป็นสินค้าราคาถูกสำหรับผลกำไรเพียงของการพัฒนาอุตสาหกรรม และสร้างผลกำไรของการลงทุนด้านธุรกิจส่งออกด้วยเหตุนี้เอง กระบวนการที่ได้รับการขนานนามว่าการสร้างชาติ การเติบโตทางเศรษฐกิจ ความเจริญและความทันสมัย จึงเป็นกระบวนการเดียวกับกับการยึดอำนาจของศูนย์กลาง ปฏิเสธการมีส่วนร่วม การยึดเอาทรัพยากร ทุน และกำลังแรงงานมาเพื่อรับใช้ผลประโยชน์ของคนจำนวนน้อย เราอาจเรียกกระบวนการนี้ว่าการปิดล้อมในนามของการพัฒนา

การดิ้นรนเอาชีวิตรอดประจำวัน ชุมชนพยายามสร้างสานสายสัมพันธ์ส่วนตัวกับผู้คนใกล้ชั้รอบข้าง สายสัมพันธ์เริ่มก่อร่างสร้างตัว และกฎเกณฑ์ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรเริ่มการตราขึ้นและบังคับใช้ เมื่อเครือข่ายของสายสัมพันธ์มีความมั่นคงแน่นแฟ้น อำนาจได้รับการถ่วงดุล การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเจริญงอกงามขึ้น ญาติมิตรได้รับการหยิบยื่นแบ่งปัน จนกลายเป็นความเอื้ออาทรระหว่างเพื่อนบ้านและสมาชิกของชุมชน “คนนอก” ถูกแยกออกจาก “เพื่อนบ้าน หรือคนคุ้นเคย ความผูกพันกันและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

กลายเป็น “สิทธิ” ที่มีอาจละเมิดได้หากต้องการจรรโลงสายสัมพันธ์และการพึ่งพิงระหว่างสมาชิกของชุมชนเอาไว้ สิทธิและความผูกพันเหล่านี้ คือ รากเหง้าของความเป็นกลุ่ม ความเป็นชุมชน และมีน้ำหนักมากกว่ากฎหมายหรือนโยบายสาธารณะทั้งปวง ระบบทรัพย์สินร่วมของชุมชนเป็นแนวคิดเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ป่า ซึ่งตั้งอยู่บนหลักการของ “สิทธิในการใช้” และมีระบบการจัดการโดยชุมชนและองค์กรชุมชนอันประกอบไปด้วยกลุ่มผู้ใช้เป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์ว่าใครบ้างมีสิทธิใช้ การจัดลำดับการใช้ใครบ้างไม่มีสิทธิ และควรใช้อย่างไร ควรมีระบบการจัดการและการควบคุมอย่างไร ระบบทรัพย์สินร่วมของชุมชนเป็นวิถีปฏิบัติดั้งเดิมตั้งแต่ครั้งโบราณ และยังพบเห็นได้ในชุมชนท้องถิ่นมากมายในประเทศไทย ระบบดังกล่าวได้รับการรับรองจากระบบกฎหมายโบราณ เช่น มังรายศาสตร์ของทางภาคเหนือ แต่เมื่อรัฐบาลไทยรับเอาระบบกรรมสิทธิ์ตามกฎหมายตะวันตกมาใช้ ระบบกรรมสิทธิ์ของรัฐ รวมทั้งแนวคิดเรื่องสมบัติสาธารณะกับระบบทรัพย์สินร่วมของชุมชนจึงมีความลึกลับขัดแย้ง กลายเป็นชนวนให้เกิดความไขว้เขว และความเข้าใจสิทธิของรัฐ และกฎหมาย

มิติทางด้านสังคมวัฒนธรรมการเมืองและสภาพแวดล้อมถูกบิดเบือน และมองข้ามอย่างน่าอดสูในกระบวนการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาเพื่อมุ่งเน้นการเจริญเติบโตและความทันสมัยตามลักษณะและแบบแผนที่ถูกกำกับควบคุมให้เป็นไปในแนวทางเดียวเช่นนี้ ย่อมยังผลให้เกิดการลิดรอนทำลายความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเครื่องกำหนดวิถีชีวิตและการปรับตัวของมนุษย์ในบริบทและเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันออกไป ทั้งในทางกายภาพเศรษฐกิจและสังคม และโดยอาศัยความหลากหลายทางวัฒนธรรมนี้เองที่มนุษย์ควรได้มีสิทธิกำหนดทางเลือกชีวิตของตนเอง หากแต่การวางแผนพัฒนาที่เน้นทิศทางเดียวกับมุ่งสร้างแบบแผนและสูตรสำเร็จ และทุบทำลายความหลากหลายลง

ปัญหาของการพัฒนาภาคเกษตรกรรมถูกลดลง เป็นเพียงปัญหาของการเพิ่มผลผลิตพืชพาณิชย์ วิธีการแก้ปัญหา คือ การนำเข้าเทคโนโลยี เครื่องจักร ปุ๋ย ยาฆ่าแมลงและเมล็ดพันธุ์จากตะวันตก ระบบเกษตรกรรมดั้งเดิมที่เคยอุดมไปด้วยความหลากหลายของพืชพรรณธัญญาหาร สวนครัว ผัก ข้าว ไม้ยืนต้นสัตว์เลี้ยง ถูกแทนที่ด้วยระบบการเกษตรแผนใหม่ที่เน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อส่งออก การสนับสนุนอย่างแข็งขันจากนโยบาย หน่วยงาน และเจ้าหน้าที่ของรัฐและบริษัทธุรกิจการเกษตรทำให้ระบบการเกษตรแผนใหม่ ขยายตัวครอบงำและแทนที่ระบบการเกษตรเดิมได้อย่างรวดเร็ว เพื่อสนองตอบความต้องการด้านอาหารและการยังชีพของมนุษย์ แต่เมื่อความต้องการของมนุษย์และความยั่งยืนของระบบนิเวศถูกมองข้ามไปในการสร้างระบบเกษตรกรรมแผนใหม่ ระบบดังกล่าวจึงลงเอยด้วยความล้มเหลวโดยสิ้นเชิง ชุมชนเคยมีชีวิตเรียบง่าย มีอาหารการกินอุดมสมบูรณ์ ต้องเผชิญกับต้นทุนการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้น ราคาผลผลิตตกต่ำ ภาวะหนี้สิน การสูญเสียที่ดินทำกิน และกลายมาเป็นแรงงานรับจ้าง การใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และการปลูกพืชเดี่ยวนานนับสิบปี ทำให้ดิน

เริ่มแข่งกันต่าง ขาดความอุดมสมบูรณ์ ปุ๋ยและสารเคมีทำให้แหล่งน้ำเน่าเสียป่าที่หดหายไปทำให้ความชุ่มชื้นและปริมาณน้ำลดน้อยลง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลและเริ่มขาดแคลน ปัญหาปากท้อง ความยากจนและหนี้สิน ปัญหาความแตกแยกในครอบครัว พ่อแม่ทิ้งลูกไปทำงาน ปัญหายาเสพติด ปัญหาทางเพศ ปัญหาอาชญากรรม ผสมกับปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรและที่ดินทำกิน จิตสำนึกของความเป็นชุมชนเริ่มลดน้อยถอยลง สถาบันชุมชน ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียน วัด และกลุ่มสังคมต่าง ๆ ในรูปแบบเดิมเริ่มสั่นคลอน และไม่อาจตอบสนองการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ ความแตกแยกระหว่างคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่เริ่มรุนแรงขึ้น ซึ่งล้วนแล้วแต่มาจากนโยบายของรัฐเช่น การสร้างเขื่อนหรือการแย่งชิงพื้นที่ป่าซึ่งคงชาวบ้านเคยดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ มาประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติเพิ่มเติม ทำให้ความขัดแย้งในชนบทกำลังทวีความเข้มข้นและรุนแรงขึ้นเป็นลำดับ

ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาของภาครัฐที่เข้มแข็งกว่าชุมชนจึงทำให้ชุมชนอ่อนแอลง และภาครัฐคิดเองทำเองโดยไม่มองสิทธิของชุมชน การสร้างประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมแต่ขาดความพร้อมด้านวัตถุดิบและบุคลากรที่มีความรู้ ความชำนาญ ต้องพึ่งพิงการนำเข้า และล้มไปว่าประเทศไทยเป็นภาคการเกษตรกรรม และนำรายได้สู่ประเทศมาในยุคก่อน การรับวัฒนธรรมทางตะวันตกจนทำให้ชุมชนลืมวิถีชีวิตของตนเอง การสร้างเทคโนโลยี และการลอกเลียนแบบต่างประเทศเพื่อให้ทันโลกสมัยใหม่ให้กับประเทศ ทำให้เป็นจุดกำเนิดของการปิดล้อมสังคมในชุมชน

ชุมชนหนองบึงไก่อมีลักษณะคล้ายคลึงกับชุมชนชนบทอื่น ๆ ในสังคมไทย ที่ถูก "ปิดล้อม" ในด้านต่างๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งถูกกำหนดโดยนโยบายของรัฐให้ตกอยู่ในสภาพที่ทำการผลิตเพื่อรับใช้กระแสการพัฒนาอุตสาหกรรม จึงทำให้เกิดผลกระทบต่างๆ ตามมามากมาย ซึ่งผลกระทบอย่างหนึ่งที่ตามมาพร้อมกับความเจริญก็คือความรู้สึกแปลกแยกของคนในชุมชน และเริ่มมีการตั้งคำถามต่อความเจริญที่มาพร้อมกับความเปลี่ยนแปลง ดังนั้นจึงทำให้ผู้วิจัยสนใจทำการศึกษาคำถามเสนอแนวทางในการพัฒนาชุมชนที่ถูกปิดล้อมด้วยวัฒนธรรมอุตสาหกรรมของชุมชนหนองบึงไก่อ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชรขึ้น เพื่อนำเสนอแนวทางในการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

จุดมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพชุมชนหนองบึงไก่อ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร
2. เพื่อนำเสนอแนวทางในการพัฒนาชุมชนที่ถูกปิดล้อมด้วยวัฒนธรรมอุตสาหกรรม : กรณีศึกษาชุมชนหนองบึงไก่อ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร

ขอบเขตของการวิจัย

1. การวิจัยครั้งนี้ศึกษาในหมู่บ้านหนองบึงไก่อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร โดยศึกษาชุมชนตั้งแต่ปี 2526 -2547
2. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
 - 2.1 ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ประชากรในหมู่บ้านหนองบึงไก่อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งมีจำนวน 680 คน
 - 2.2 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ประธานเหมืองฝาย และเกษตรกร ในหมู่บ้านหนองบึงไก่อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยใช้วิธีการ Snowball Sampling จำนวนทั้งสิ้น 228 คน แบ่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 1 คน ประธานเหมืองฝาย จำนวน 1 คน และเกษตรกร จำนวน 226 คน
3. ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงผลกระทบของเหมืองฝายที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนหนองบึงไก่อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ในด้าน เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. แนวทางการพัฒนาชุมชนที่ถูกปิดล้อมด้วยวัฒนธรรมอุตสาหกรรม หมายถึง วิธีการการพัฒนาชุมชน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและอื่นๆ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตทางด้านสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมของคนในชุมชนหนองบึงไก่อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร
2. การปิดล้อมด้วยวัฒนธรรมอุตสาหกรรม หมายถึง วิถีชีวิตของชุมชนที่เป็นสังคมเมืองหรือชุมชนอุตสาหกรรม เป็นผลมาจากการใช้เทคโนโลยีแบบเครื่องจักรเพื่อให้ได้ผลผลิตเพิ่มมากขึ้น
3. แนวทางในการพัฒนาชุมชน หมายถึง แนวทางการพัฒนาชุมชนหนองบึงไก่อำเภอเมืองด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนต่าง ๆ ของประเทศ
4. องค์ความรู้ หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากแนวทางในการพัฒนาชุมชนหนองบึงไก่อำเภอเมืองในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น และสามารถนำความรู้ที่ได้มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนได้

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ทราบถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ที่มีผลกระทบต่อโครงสร้างสังคม ของการปิดล้อมการจัดระเบียบสังคมอุตสาหกรรมของชุมชนหนองบึงไก่อ อำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร
2. เข้าใจกระบวนการผสมผสานทางวัฒนธรรม และการรักษาอัตลักษณ์ ทางวัฒนธรรมอุตสาหกรรมของการจัดระเบียบสังคมอุตสาหกรรม
3. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดระเบียบสังคมวัฒนธรรมอุตสาหกรรมในชุมชน หนองบึงไก่อ อ.เมือง จ.กำแพงเพชร ที่สามารถนำไปเป็นแนวทาง ในการพัฒนาชุมชนต่าง ๆ ของประเทศให้มีศักยภาพมากขึ้น
4. สามารถนำเอาองค์ความรู้มาประยุกต์ใช้ เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน สังคมไทย ซึ่งจะทำให้ปัญหาสังคมลดลงได้มาก

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การนำเสนอแนวทางในการพัฒนาชุมชนที่ถูกปิดล้อมด้วยวัฒนธรรมอุตสาหกรรม : กรณีศึกษาชุมชนหนองบึงไก่ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ผู้วิจัยนำเสนอเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามลำดับดังนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวข้อง

1.1 แนวความคิดและกระบวนการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับความเป็นชุมชนเมือง (urbanization /industrialization)

1.2 ทฤษฎีทางสังคมศาสตร์กับการพัฒนา

1.3 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

1.4 แนวคิดการปิดล้อมการจัดระเบียบวัฒนธรรมอุตสาหกรรม

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. เอกสารที่เกี่ยวข้อง

1.1 แนวความคิดและกระบวนการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับความเป็นชุมชนเมือง (urbanization /industrialization)

อานันท์ กาญจนพันธ์ (มิติชุมชน, 2544 : 124 - 125) จากมุมมองของผู้รู้ท้องถิ่น ชี้ให้เห็นชัดเจนว่า ความเป็นชุมชนเกี่ยวข้องกับอุดมการณ์อำนาจและความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งมีทั้งความกลมกลืนและความขัดแย้ง เปลี่ยนแปลงได้ และสามารถผลิตซ้ำและผลิตใหม่ได้ ไม่ใช่เป็นอุดมคติ และไม่ใช่เป็นเรื่องของหน่วยที่ติดกับพื้นที่อย่างตายตัว แต่ปรากฏอยู่ในหน่วยที่มีขอบเขตหลายระดับ ตั้งแต่ครอบครัว หมู่บ้าน จนถึงเครือข่ายที่กว้างขวางซึ่งอาจจะซ้อนกันอยู่ได้ ขณะเดียวกันความเป็นชุมชนก็ไม่ใช่หน่วยอิสระที่อยู่โดดเดี่ยว หากดำรงอยู่ในความสัมพันธ์กับสังคมภายนอก ทั้งรัฐและตลาด ด้วยเหตุนี้เอง ความเป็นชุมชน จึงเป็นเรื่องของการพึ่งตนเองเท่า ๆ กับการพึ่งพา และเป็นเรื่องของการขัดแย้งและการปรับตัว

ดังนั้น ความคิดที่ว่า ชุมชนล่มสลาย จึงเกิดจากการมองข้ามความสัมพันธ์ดังกล่าวมากกว่า และเกิดจากการยึดติดอยู่กับความคิดที่ว่า ความเป็นชุมชนเป็นเรื่องของคุณค่าที่ติดอยู่กับพื้นที่ Charles Tilly (1974 อ้างอิงจาก มิติชุมชน : 124 - 125) ได้เสนอว่า หากสลัดความเป็นชุมชน ที่ติดอยู่กับพื้นที่ในชนบทไปได้จะพบว่า ความเป็นชุมชนก็เกิดขึ้นในเมืองได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายประการที่สำคัญคือ การมีส่วนร่วมกันในการควบคุม และจัดการทรัพยากร เมื่อต้องเผชิญกับการขัดแย้งกับภายนอก Shin'ichi Shigetome

(1992 อ้างอิงจาก มิติชุมชน : 124 - 125) ก็พบว่า ชาวบ้านในภาคอีสาน สามารถรวมตัวกันเป็นองค์กร เพื่อช่วยเหลือกันแบบใหม่ในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบตลาดแบบทุนนิยม ในกรณีของสังคมล้านนา ก็พบว่าเกิดความรู้สึกใน "ความเป็นชุมชน" ขึ้นในเมืองด้วยเช่นกัน จะเห็นได้จากการเคลื่อนไหวเพื่อพิทักษ์สิ่งแวดลอมในเมือง ซึ่งเป็นการเรียกร้องการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร นั่นเอง ในชนบทความเคลื่อนไหวเช่นนี้จะเห็นได้จากการต่อสู้เพื่อรักษาป่าหน้าหมู่บ้าน ที่รู้จักกันในปัจจุบันว่า ป่าชุมชน (ฉลาดชาย และคณะ, 2536 อ้างอิงจาก มิติชุมชน : 67 - 88) ขบวนการเคลื่อนไหวเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าความเป็นชุมชนเป็นศักยภาพในความสัมพันธ์ทางสังคมที่ผลิตใหม่ได้ภายใต้เงื่อนไขสำคัญคือความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากร ทั้งนี้เพราะความเป็นชุมชนวางอยู่บนหลักการเกี่ยวกับอำนาจในการจัดการทรัพยากรหรือการมีส่วนร่วมนั่นเอง ดังนั้น หากถูกปฏิเสธชุมชนก็จะรวมตัวกันเรียกร้องสิทธิดังกล่าว ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นสิทธิชุมชนอันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของสังคมประชาธิปไตยที่ต้องการให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากร

ความเป็นชุมชน หมายถึง อุดมการณ์อำนาจ หรือสิทธิของการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและรัฐ ที่ผลิตซ้ำในบริบททางวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แนวความคิดทางวัฒนธรรมเช่นนี้น่าจะเป็นประโยชน์ทั้งในทางวิชาการและในด้านการพัฒนาสังคมและการเมือง

1.2 ทฤษฎีทางสังคมศาสตร์กับการพัฒนา

ในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน สิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งซึ่งจะนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาคือทฤษฎีต่าง ๆ ทางสังคมศาสตร์ เพราะทฤษฎีเป็นสิ่งที่ช่วยให้การดำเนินงานพัฒนาชุมชน เป็นไปอย่างถูกต้องตามหลักและวิธีการทางวิทยาศาสตร์นั่นเอง ทฤษฎีทางสังคมศาสตร์จะเป็นแนวทางในการประยุกต์กับงานพัฒนาชุมชนสังคมศาสตร์ (Social Science) สังคมศาสตร์เป็นวิชาที่ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับพฤติกรรม ปรัชญาการณ หรือปฏิภริยาตลอดจนความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์และสังคม ความหมายของทฤษฎี

อนุช อาภาภิรม (2545) อ้างอิงจาก รูดเนอร์ (Richard Rudner) ให้ความหมายไว้ว่า "ทฤษฎีคือข้อแถลง (Statement) ชุดหนึ่งอันประกอบไปด้วยข้อสรุปที่มีลักษณะคล้ายกับกฎ โดยข้อแถลงเหล่านี้มีความเกี่ยวโยงกันอย่างมีระบบตลอดจนสามารถจะพิสูจน์ได้ในเชิงประจักษ์"

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2542) ให้ความหมายไว้ว่า "ทฤษฎีเป็นคำอธิบายสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรือเรื่องหนึ่งเรื่องใดตามหลักเหตุผล แสดงความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่าง ๆ ของสิ่งนั้นหรือเรื่องนั้นอย่างมีระบบจนสามารถจะพยากรณ์สิ่งนั้นได้ในอนาคต"

1.2.1 ทฤษฎีการเรียนรู้ (Learning Theory) นักทฤษฎีการเรียนรู้ จำแนกได้ 2 กลุ่มคือ

กลุ่มทฤษฎีความรู้ความเข้าใจหรือทฤษฎีสนาม (Cognitive or Field Theories) ได้สรุป การเรียนรู้ไว้ว่าหมายถึง "การที่มนุษย์รวบรวมการรับรู้และแนวความคิดต่าง ๆ เข้าเป็นระเบียบแบบแผนที่มีความหมายก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจลักษณะส่วนรวมของเหตุการณ์ และเกิดการหยั่งเห็น (Insight) ในการแก้ปัญหา"

กลุ่มทฤษฎีความสัมพันธ์ (Associationistic Theories) สรุปว่า การเรียนรู้หมายถึง "กระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวรอันเป็นผลจากการฝึกฝนหรือประสบการณ์ การเปลี่ยนแปลงการทำงาน รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทัศนคติด้วย"

นักทฤษฎีทั้ง 2 กลุ่มมีความเห็นว่า การเรียนรู้ของคนในชุมชนต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น หมายถึงการที่คนในชุมชนได้รับรู้ทราบเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับสิ่งนั้นจำนวนมากพอ และสามารถรวบรวมสิ่งที่รับรู้ปัญหา และมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งด้านความรู้ ความเข้าใจ ทักษะการคิด การทำงานและทัศนคติของเขา ดังนั้นการเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยต่าง ๆ มากมาย เช่น ความพร้อมของบุคคล ความแตกต่างระหว่างบุคคล การฝึกหัด การเสริมแรง การจูงใจ สิ่งเร้าและการตอบสนอง เป็นต้น

นักพัฒนาชุมชนจะต้องมีความรู้ในทฤษฎีเรื่องการเรียนรู้เป็นอย่างดี เพราะจะเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจคนในชุมชน และเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาให้ถูกต้องเหมาะสม คือสอดคล้องสามารถจนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด

1.2.2 ทฤษฎีการพัฒนาของประเทศกำลังพัฒนา

1. ทฤษฎีลำดับขั้นการพัฒนา ผู้เสนอคนสำคัญของทฤษฎีนี้ได้แก่ วอลต์ รอสส์โตว์ นักเศรษฐศาสตร์ชาวสหรัฐแนวคิดนี้มีผู้เสนอมาก่อนหน้าแล้ว ทั้งในภาพใหญ่และภาพรายละเอียด แต่รอสส์โตว์เป็นที่กล่าวขวัญถึงมาก เนื่องจากเป็นผู้ที่เสนอในเชิงปฏิบัติ และจากการที่เขามีตำแหน่งเป็นที่ปรึกษาของประธานาธิบดีเคนเนดี และ ลินดอน บี. จอห์นสัน จึงช่วยให้สามารถผลักดันให้มีการนำแนวคิดนี้ไปใช้ปฏิบัติในประเทศกำลังพัฒนาได้ทฤษฎีนี้มีอิทธิพลสูงในช่วงทศวรรษ 1960

ทฤษฎีนี้เห็นว่า สังคมในฐานะเป็นระบบหนึ่ง มีการพัฒนาเป็นลำดับขั้นไป ประเทศอุตสาหกรรมอย่างเช่นอังกฤษ กว่าจะจะเป็นประเทศทันสมัยได้ก็ต้องผ่านการพัฒนาไปเป็นลำดับประเทศกำลังพัฒนาที่ยังไม่ทันสมัย ถ้าหากใช้ความพยายามในการพัฒนาจะก้าวสู่ความทันสมัยเป็นลำดับขั้นไปได้เช่นกัน

การพัฒนาตามทัศนะของรอสส์โตว์ มีอยู่ 5 ขั้นด้วยกันคือ ขั้นสังคมประเพณี ได้แก่ สังคมเกษตร มีเทคโนโลยีจำกัด แต่ก็มีศักยภาพที่จะพัฒนาต่อไปได้ ทั้งนี้ก็โดยใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ขั้นระยะผ่าน ได้แก่ การใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีพัฒนา
การผลิตส่งเสริมการลงทุน

ขั้นเหินบิน (take - off) ได้แก่ การก้าวสู่ภาวะทันสมัย แต่ก็ยังมี
ภาวะไม่แน่นอนอยู่

ขั้นมั่นคง ซึ่งผลการพัฒนานั้นผลักดันให้เศรษฐกิจเติบโตไปอีก

ขั้นการบริโภคจำนวนมาก เป็นการรับผลของการพัฒนา ประชาชน
สามารถบริโภคได้อย่างล้นเหลือ เช่น ในสังคมสหรัฐ

2. ทฤษฎีไล่ทัน แนวคิดนี้ยอมรับลำดับขั้นการพัฒนา แต่เห็นว่า
ไม่จำเป็นต้องผ่านเป็นลำดับขั้นไป เพราะจะต้องใช้เวลานาน ดังนั้นอาจมีหนทางที่ลัดขั้นตอน
ทำให้ประเทศกำลังพัฒนาสามารถไล่ทันประเทศพัฒนาแล้วได้ ทฤษฎีนี้มีผลทางปฏิบัติทำให้
เกิดการเร่งรัดพัฒนาและประเทศกำลังพัฒนาพากันกู้เงินจากสถาบันการเงินของโลก หรือ
จากประเทศอุตสาหกรรมเป็นการใหญ่ ซึ่งเห็นชัดในทศวรรษ 1970 จนกระทั่งกลายเป็นวิกฤติ
หนึ่งของประเทศโลกที่สามในทุกวันนี้

3. ทฤษฎีต้นทุนมนุษย์ ผู้เสนอสำคัญได้แก่ ซีโอดอร์ ชูลต์ ผู้ได้รับ
รางวัลโนเบลสาขาเศรษฐศาสตร์ พ.ศ. 2522 และได้ศึกษาปัญหาการพัฒนาในประเทศ
กำลังพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ท่านผู้นี้ชี้เป็นความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
ซึ่งที่สำคัญได้แก่การจัดการศึกษาโดยแสดงให้เห็นว่าการศึกษาช่วยให้ชาวนาเพิ่มผลผลิตได้
อย่างไรซึ่งเป็นการขยายทฤษฎีการพัฒนาที่จำกัดอยู่เฉพาะด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยี
การผลิตมาสู่ด้านสังคม การพัฒนาจึงขยายจากการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจ
และสังคม

4. ทฤษฎีเสรีนิยมใหม่และกระบวนโลกาภิวัตน์ ทฤษฎีนี้
แสดงบทบาทสูง นับแต่อิทธิพลของสังคมนิยมอ่อนแรง และทุนการมีอำนาจสูงขึ้นตามทฤษฎีนี้
โลกที่สามทั้งโลกจะต้องปฏิบัติเหมือนประเทศพัฒนาแล้วโดยจับพลัด เช่น เปิดเสรีทางการเงิน
เปิดเสรีทางการค้าและการลงทุน นำรัฐวิสาหกิจออกแปรรูปซึ่งในที่สุดแล้วก็ตกอยู่ใน
การครอบครองของบรรษัทข้ามชาติ ถ้าหากประเทศใดไม่ปฏิบัติก็จะ "ตกขบวน" และกลายเป็น
ประเทศยากจนล้าหลังอย่างไม่มีทางง้ออย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า ประเทศกำลังพัฒนา
ที่รับเอาทฤษฎีและนโยบายนี้ไปปฏิบัติ ต่างประสบวิกฤติเศรษฐกิจกันถ้วนหน้า และ
บางประเทศอาจไม่สามารถง้อหัวขึ้นมาได้อีก นอกจากนี้ พบว่า ประเทศใหญ่บางประเทศ เช่น
จีนและอินเดียที่ไม่เปิดประเทศเต็มที่กลับยังสามารถรักษาอัตราการเติบโตและเสถียรภาพ
ทางเศรษฐกิจของตนไว้ได้พอสมควร

ในท่ามกลางความพยายามพัฒนาประเทศ ได้มีนักคิดจากประเทศกำลังพัฒนา เช่น กลุ่มลาตินอเมริกา และนักวิชาการฝ่ายก้าวหน้าของตะวันตก พยายามสร้างทฤษฎีการพัฒนาของตนขึ้นมา เช่นทฤษฎีพึ่งพา ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางชายขอบ และทฤษฎีอาณานิคมแผนใหม่ เป็นต้น ทฤษฎีเหล่านี้สามารถชี้ให้เห็นภาวะและสาเหตุของความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นธรรมและไม่เท่าเทียมกันระหว่างประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศกำลังพัฒนา ช่วงหนึ่งทฤษฎีเหล่านี้ได้รับความสนใจและมีการถกเถียงกันอย่างกว้างขวาง แต่ก็ยังไม่สามารถนำไปปฏิบัติให้เป็นจริงได้ ส่วนหนึ่งเนื่องจากการขัดขวางโดยสหรัฐอีกส่วนหนึ่งเกิดจากปัญหาการปฏิบัติในประเทศเหล่านั้นเองในที่สุด

1.2.3 แนวคิด"ทฤษฎีใหม่"ความสัมพันธ์ระหว่าง "ดิน - น้ำ - ป่า - คน" "แนวคิดในการพัฒนาประเทศ" ช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-9

ประเทศไทยเป็นภาคการเกษตรกรรมมาแต่สมัยโบราณ และคนในประเทศมีความสัมพันธ์ระหว่าง ดิน - น้ำ - ป่า -คน จากการประเทศสมัยก่อนรัตนโกสินทร์เป็นเศรษฐกิจภายใต้ระบบศักดินา การเกษตรกรรมทำพอยังชีพ เหลือก็นำไปแลกเปลี่ยนสินค้ากัน ต่อมาช่วงสมัยรัตนโกสินทร์การทำเกษตรกรรมของประชาชน ทำไว้กินเหลือก็นำไปขาย และสินค้าที่ประเทศมุ่งเน้นคือ ข้าว ต่อมาก็เป็นข้าวโพด และการทำสวน ปลูกพืชสวนครัว ช่วงปี พ.ศ. 2398 - 2453 ประเทศไทยได้เปิดการค้าแบบเสรี ข้าวได้กลายเป็นสินค้าที่ต้องการของตลาดโลก เพราะมหาอำนาจตะวันตกต้องการข้าวไปเพื่อบริโภค และนำไปใช้ในโรงงาน ตลอดจนใช้เลี้ยงดูชาวอาณานิคมของตน ในเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ ปี พ.ศ. 2475 สินค้าที่ส่งออกสำคัญของประเทศคือ ข้าว ดีบุก ยางพารา และไม้สัก แต่ปัจจุบันไม้สักและดีบุกไม่ได้เป็นสินค้าที่ส่งออกเพราะถูกใช้ไปเกือบหมดประเทศแล้ว

จากการพัฒนาประเทศตั้งแต่สมัยก่อนมาจนถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 - 9 เราจะเห็นการพัฒนาประเทศของประเทศไทยมุ่งเน้นด้านผลผลิตเพื่อการค้า และใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย จนมาถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจสูงมากขึ้นประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น จากการเร่งรัดพัฒนาด้านเศรษฐกิจในระยะที่ผ่านมา ผลกระทบของความผันผวนของภาวะเศรษฐกิจโลก ทำให้เกิดปัญหาอุปสรรคต่อเสถียรภาพและความมั่นคงของเศรษฐกิจ การเงินการคลัง ส่งผลความเสื่อมโทรมแก่ฐานทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างมากไม่ว่าจะเป็นการใช้ทรัพยากรเหมืองแร่ ที่ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ และแหล่งประมงได้ถูกทำลายและนำมาใช้อย่างสิ้นเปลืองและขาดการอนุรักษ์ ปรากฏว่าการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ผ่านมา ได้ส่งผลกระทบต่อภาวะแวดล้อมทางสังคม และเกิดปัญหาด้านสังคมและวัฒนธรรมหลายประการ การพัฒนาที่ผ่านมา ก็ยังมีได้กระจายความเจริญไปในเขตชนบททำให้ประชาชนมีความยากจนอย่างเห็นได้ชัด มาช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 มุ่งเน้นการเป็นเมืองอุตสาหกรรม แต่ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะประชาชนในประเทศไทยขาดความรู้ด้านอุตสาหกรรม และไม่ใช้แหล่งวัตถุดิบจึงทำให้ประเทศ

ไทยเกิดฟองสบู่แตก ค่าเงินบาทลดลงช่วงปลายปี 2539 -2540 ช่วงนี้เริ่มแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 การแก้ไขปัญหาที่ไม่ประสบความสำเร็จ จนถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ที่มุ่งเน้นคนเป็นหลัก พระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความเดือดร้อนของประชาชน ทรงกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาโดยใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ทฤษฎีใหม่) การอยู่แบบพอเพียง การพึ่งตนเอง และได้กำหนดเข้าไปในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ด้วย แนวคิดของพระองค์ท่านมองเห็นความสำคัญของประชาชนในประเทศที่มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก และคนในประเทศ 80% ที่เป็นกระดูกสันหลังของชาติ และมีความผูกพันระหว่าง คน ดิน น้ำ ป่า มาแต่สมัยโบราณและมีการพึ่งพากันเป็นระบบนิเวศ เป็นกฎแห่งธรรมชาติที่คู่กับคนในประเทศมาแต่ยาวนาน ทฤษฎีใหม่ของพระองค์ท่านเป็นทฤษฎีแบบง่าย ๆ และไม่สิ้นเปลือง และได้ผลในการแก้ไขปัญหาตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

การพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แนวคิดและทฤษฎีในการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เกิดจากพระอัจฉริยภาพ และพระปรีชาสามารถในการที่ได้ทรงคิดค้น ดัดแปลง ปรับปรุง และแก้ไขให้การพัฒนาโครงการอันเนื่องมาจาก พระราชดำริ เป็นงานที่ดำเนินการไปได้โดยง่ายไม่ยุ่งยากซับซ้อน และสอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่และระบบนิเวศน์โดยรวม ของธรรมชาติ ตลอดจนสภาพทางสังคม ของชุมชนนั้น โครงการพัฒนา อันเนื่องมาจากพระราชดำริมีอยู่มากมายหลายประเภทแตกต่างกันไปตามลักษณะและวัตถุประสงค์ ของโครงการนั้น ซึ่งส่วนมากเป็นการแก้ไขปัญหาและพัฒนาด้านการทำมาหากินของประชากรเป็นสำคัญหลักสำคัญของทุกเรื่องก็คือความเรียบง่าย ทั้งนี้ได้ทรง ใช้คำว่า "Simplify" หรือ "Simplicity" ทั้ง ในแนวคิดและด้านเทคนิควิชาการจะต้องสมเหตุผล ทำให้รวดเร็วและสามารถแก้ไขปัญหาให้ก่อประโยชน์ได้จริง ตลอดจนต้องมุ่งไปสู่วิถีแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน

ทฤษฎีการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (Self Reliance Theory) แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทที่สำคัญ คือ การที่ทรงมุ่งช่วยเหลือพัฒนาให้เกิดการพึ่งตนเองได้ของคนใน ชนบทเป็นหลัก กิจกรรม และโครงการ ตามแนวพระราชดำริที่ดำเนินการอยู่หลายพื้นที่ทั่วประเทศในปัจจุบันนั้นล้วนแล้วแต่มีเป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่การพึ่งตนเองได้ ของราษฎรทั้งสิ้น โดยการพัฒนาทั้งด้านอาชีพและส่งเสริมการเกษตร ให้เกษตรกรสามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างมั่นคงเป็นปึกแผ่น ทรงดำเนินการแนะนำสาธิตให้ประชาชน ดำเนินรอยตามเบื้องพระยุคลบาทเป็นไปตามหลักการพัฒนาสังคมชุมชนอย่างแท้จริง โดยทรงมีหลักอยู่ว่า ทรงไม่ใช้วิธีการสั่งการ ให้เกษตรกรปฏิบัติทรงเน้นให้พึ่งตนเองและช่วยเหลือตนเองเป็นสำคัญ ทรงใช้หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน ทรงใช้หลักประชาธิปไตยในการดำเนินการ หากเจ้าหน้าที่ทักท้วงสิ่งใดทางวิชาการจะทรงรับฟังข้อสรุปอย่างเป็น กลาง หากสิ่งใดที่เจ้าหน้าที่กราบบังคมทูลว่าปฏิบัติได้ แต่ผลลัพธ์อาจไม่คุ้มค่างับเงินที่ลงไป ก็ทรงให้เปลี่ยนแปลงโครงการได้เสมอ ทรงยึดสภาพของท้องถิ่นเป็น

หลักในการดำเนินงานตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ทั้งด้านสภาพแวดล้อม ทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละท้องถิ่นในแต่ละภูมิภาคของประเทศ การสร้างความแข็งแกร่งให้ชุมชน ด้วยการสร้างโครงสร้างพื้นฐานหลักที่จำเป็นต่อการผลิตอันเป็นรากฐานนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในระยะยาว ซึ่งเป็นการพัฒนาในลักษณะการเตรียมชุมชนให้พร้อมต่อการติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอกทรงเรียกว่า "การระเบิดจากข้างใน" และทรงชี้แนะว่าควรทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ทรงสนับสนุนให้มีการส่งเสริมความรู้ด้านต่าง ๆ ด้วยทรงตระหนักว่า ชาวชนบทควรจะมีความรู้ในเรื่องของการทำ มาหากิน การทำการเกษตรโดยใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม โดยทรงเน้นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีความ "ตัวอย่างแห่งความสำเร็จ" ที่ชาวบ้านสามารถรับและนำไปปฏิบัติได้ผลจริง ทรงปฏิรูประบบราชการให้เกิดเอกภาพทางการบริหาร (Single Management or Unity Administration) อันเป็นลักษณะพิเศษของศูนย์ศึกษาการพัฒนา อันเนื่องมาจากพระราชดำริ คือ ศูนย์ศึกษาการพัฒนา อันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีเอกภาพทางการบริหาร โดยได้ทำหน้าที่บริหารทั้งสองทางในเวลาเดียวกัน คือ บริหารงานองค์กรของระบบราชการและบริการประชาชนพร้อมกันไปด้วย ดังนี้คือ

ก. ทำหน้าที่รวบรวมประชาชนที่เดือดร้อนให้รวมตัวกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และส่วนราชการก็จะเข้าร่วมแก้ไขปัญหา ตามหลักทางวิชาการ

ข. ทำหน้าที่รวบรวมความต้องการพื้นฐานอันแท้จริงของประชาชน และนำกลับมาหาวิธีการพัฒนาเพื่อ ให้บรรลุถึงเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในลักษณะแผนงานและโครงการ

ค. ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างรัฐและประชาชน เป็นการลดช่องว่างแห่งความไม่เข้าใจซึ่งกันและกันให้ลดน้อยลง

ง. ทำหน้าที่เป็นแหล่งเสริมสร้างการเรียนรู้ของประชาชนและราชการ คือ ประชาชนสามารถเข้ามาศึกษาเรียนรู้เพื่อ พัฒนาอาชีพและรายได้ให้มั่นคงในตนเอง เดียวกันเจ้าหน้าที่ของรัฐสามารถเรียนรู้การแก้ไขปัญหาของ แต่ละท้องถิ่น นำไปเป็นแบบฉบับการพัฒนาแก่พื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

1.3 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

"เศรษฐกิจพอเพียง" เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่เกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจและเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำ แนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

1.3.1 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยั่งยืนในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์ สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

1.3.2 แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาทโดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ และคุณธรรมประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำ

1.3.3 หลักพิจารณาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 5 ส่วน คือ

1. กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทยสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤติเพื่อความมั่นคงและยั่งยืนของการพัฒนา

2. คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับโดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3. คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ พร้อม ๆ กัน ดังนี้

3.1 ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

3.2 ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

3.3 การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

4. เจื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้นต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

4.1 เจื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

4.2 เจื่อนคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์ สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

5. แนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมความรู้และเทคโนโลยี

1.3.4 เศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นรูปธรรมในชุมชน

มีข้อสังเกตจากบริบทชุมชนต่อเศรษฐกิจพอเพียง โดยพบว่า “ความรู้ของชุมชนไทยในชนบทภาคการเกษตร มีเรื่องราวของความพอเพียงดำรงอยู่แล้วทั้งในวิถีชีวิตและการผลิต” นอกจากนี้ยังพบอีกว่า “การดำรงชีวิต (ความรู้ ประสบการณ์และภูมิปัญญา) ของคนในชนบท ภาคการเกษตรซึ่งต้องพึ่งพิงระบบธรรมชาติและความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม มีความสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง”

ความพอเพียงที่เกิดขึ้นจริงในชุมชนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการเกิดขึ้นทั้งในระดับบุคคลครัวเรือนและกลุ่มกิจกรรม โดยสามารถเกิดขึ้นหรือนำไปปฏิบัติได้ใน 3 ระดับ ซึ่งได้แก่ 1)ระดับจิตสำนึก 2) ระดับปฏิบัติ และ 3)ระดับบังเกิดผลและรับผลจากการปฏิบัติ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ระดับจิตสำนึก เพื่อให้เกิดการสร้างจิตสำนึกและปรับทัศนคติสู่การพึ่งตนเอง โดย

1.1 สร้างความรู้ความเข้าใจในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างถ่องแท้

1.2 ประเมินตนเอง เพื่อให้รู้จักตนเอง รู้ศักยภาพของตนเอง ระบุปัญหา หรือวิกฤติที่ประสบอยู่

1.3 เกิดความคิด“พึ่งตนเอง” โดยใช้ศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหา

1.4 ตั้งใจที่จะใช้ชีวิต “อยู่อย่างพึ่งตนเอง” พึ่งตนเองให้ได้โดยลดความต้องการ (กิเลส) และทำประโยชน์แก่ส่วนรวมมากขึ้น

2. ระดับปฏิบัติ เป็นแนวทางการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองใน 4 ขั้นตอน คือ

2.1 อยู่อย่างพึ่งตนเองในระดับครอบครัว โดยสมาชิกต้องรู้จักพึ่งตนเอง ด้วยการร่วมกันทำกิจกรรมลดรายจ่าย เช่น ลด ละ เลิกอบายมุข ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือย ไม่สร้างหนี้ ลดรายจ่าย/ลดต้นทุนการผลิต เช่น ผลิตปุ๋ยชีวภาพ ลดการใช้สารเคมีในการเกษตร ปลูกพืชผักสวนครัวและเลี้ยงสัตว์ขนาดเล็กไว้บริโภค โดยยึดหลัก “ปลูกทุกอย่างที่กิน/กินทุกอย่างที่ปลูก และใช้ทุกอย่างที่ทำ/ทำทุกอย่างที่ใช้ปลูกพืชสมุนไพรเพื่อใช้รักษาโรคและรู้จักการเก็บออม” เป็นต้น

2.2 มีวิถีชีวิตอยู่อย่างพอเพียง โดยดำเนินชีวิตด้วยการเดินทางสายกลางไม่เบียดเบียนตนเองไม่เบียดเบียนผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม เช่น ทำเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสาน ไร่นาสวนผสม วนเกษตร เกษตรอินทรีย์ เกษตรชีวภาพ เกษตรไร้สารพิษ เกษตรธรรมชาติ สวนสมุนไพรชุมชน แปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ด้านทุน ด้านอาชีพ ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านสวัสดิการ เป็นต้น

2.3 รวมกลุ่มในสังคม “อยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร” ด้วยการมีความคิดที่จะแจกจ่าย แบ่งปันให้กับผู้อื่น ซึ่งจะทำให้ได้เพื่อนและเกิดวัฒนธรรมที่ดี ลดความเห็นแก่ตัว โดยจะเห็นได้ว่าในชุมชนที่เข้มแข็งจะมีการรวมกลุ่มกันหลากหลาย และกลุ่มต่าง ๆ เหล่านั้นถือได้ว่าเป็น “ทุนทางสังคมที่สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อการช่วยเหลือตนเอง” ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในลักษณะของความเอื้ออาทร เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มผู้ประกอบการสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) และกลุ่มอนุรักษ์แหล่งน้ำและป่าไม้ชุมชน เป็นต้น

นอกจากนี้ยังพบว่าในแต่ละชุมชนมีการรวมกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามความพร้อม เพื่อแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกันทั้งในด้านวัตถุและจิตใจอื่น ๆ อีก เช่น กลุ่มสวัสดิการ กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ กองทุนสงเคราะห์ผู้ยากไร้ และกลุ่มอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี เป็นต้น

3. ระดับบังเกิดและรับผลจากการปฏิบัติ โดยผลจากการปฏิบัติก่อประโยชน์โดยตรง แก่ผู้เกี่ยวข้องในทุกระดับให้แก่บุคคล ครัวเรือน กลุ่ม/องค์กร และชุมชน เช่น

3.1 ความพอเพียงในระดับครอบครัว เช่น ครอบครัวมีความเป็นอยู่ที่พึ่งตนเองได้อย่างมีความสุขทั้งทางกายและทางใจ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่มีภาระหนี้สินของตนเอง และครอบครัว สามารถหาปัจจัยสี่มาเลี้ยงตนเองและครอบครัว มีส่วนเหลือเป็นเงินออมของครอบครัว และยกระดับรายได้พ้นความยากจน เป็นต้น

3.2 ความพอเพียงในระดับชุมชน เช่น มีการรวมกลุ่มทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม บริหารทรัพยากรในชุมชนให้สามารถนำไปดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องและสมดุล เพื่อให้เกิดความเป็นอยู่ที่พอเพียงของชุมชนโดยรวมและชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข เป็นต้น

3.3 ความพอเพียงในระดับกลุ่ม เช่น การรวมกลุ่มของชุมชนหลาย ๆ แห่งที่มีความพอเพียง ร่วมแลกเปลี่ยนความรู้ สืบทอดภูมิปัญญา และร่วมกันพัฒนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง และสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างชุมชนแห่งความพอเพียง เกิดเป็นชุมชน แห่งความพอเพียงในที่สุด เป็นต้น

1.3.5 แนวทางขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่ความเข้มแข็ง

ตาราง 1 ลักษณะกิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียง

กิจกรรม	คุณลักษณะ	
	ระดับครัวเรือน	ระดับหมู่บ้าน
1. การลดรายจ่าย	<ol style="list-style-type: none"> 1. ปลุกพืช เลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภค 2. ใช้ปุ๋ยชีวภาพ สารชีวภาพป้องกันศัตรูพืช 3. ใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นในการผลิตสินค้า 4. ผลิตเครื่องอุปโภคใช้เอง เช่น น้ำยาล้างจาน แชมพู 5. ใช้สมุนไพรไล่แมลง เช่น ตะไคร้หอม ไล่ยุง 6. วางแผนการเดินทาง 7. ประหยัดไฟฟ้า, น้ำประปา, น้ำมันเชื้อเพลิง 8. ลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น เช่น การซื้อสินค้าฟุ่มเฟือย การเที่ยวเตร่ใช้จ่ายจัดกิจกรรมตามประเพณี วัฒนธรรมมากเกินไปจนความจำเป็น 9. มีการนำวัสดุที่ใช้นแล้วมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ใหม่ 10. ใช้จ่ายเงินเท่าที่จำเป็น 11. การรักษาสุขภาพให้แข็งแรง สมบูรณ์ 12. การเลือกซื้อสินค้าที่คุ้มค่า ประโยชน์ 13. รักษาสิ่งของต่างๆ ให้คงอยู่ใช้ในสภาพใช้การได้นานๆ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ปลุกข้าว ปลุกพืช เลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภคในชุมชน 2. ทำเกษตรอินทรีย์ เช่น ทำปุ๋ย และสารชีวภาพใช้ในการเกษตร 3. มีศูนย์สาธิตการตลาด ร้านค้าชุมชน ลานตากข้าว 4. ใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นในการผลิตสินค้า 5. มีกิจกรรมรณรงค์ การประหยัดพลังงาน เช่น ไฟฟ้า น้ำมันเชื้อเพลิง น้ำประปา 6. ลดรายจ่ายของชุมชนที่ไม่จำเป็น เช่น การจัดกิจกรรมประเพณี วัฒนธรรมของชุมชนที่ฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น อาทิ จัดมหรสพที่มีราคาแพง 7. การช่วยกันรักษาสาธารณสมบัติของหมู่บ้าน

ตาราง 1 (ต่อ)

กิจกรรม	คุณลักษณะ	
	ระดับครัวเรือน	ระดับหมู่บ้าน
2. การเพิ่มรายได้	<ol style="list-style-type: none"> 1. ปลูกพืชหมุนเวียนหลายชนิด 2. พัฒนาอาชีพให้มีประสิทธิภาพใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม 3. มีการแปรรูปผลผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่า 4. ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์โดยการทำอาชีพเสริม 5. ใช้ที่ดินทำการเกษตรอย่างคุ้มค่า 	<ol style="list-style-type: none"> 1. มีวิสาหกิจชุมชน เช่น โรงสี โรงแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร กลุ่มอาชีพป้อน้ำมัน 2. ทำเกษตรผสมผสาน 3. บริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนโดยชุมชน
3. หลักการออม	<ol style="list-style-type: none"> 1. มีการวางแผนการใช้จ่ายเงินเพื่อให้มีเงินเก็บออม 2. มีกิจกรรมการออม เช่น เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ฯ กลุ่มสัจจะ, สหกรณ์ออมทรัพย์ฯ, กองทุนหมู่บ้าน, กองทุนอื่นๆ และธนาคาร เป็นต้น 	<p>มีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตหรือกลุ่มอื่น ๆ ที่มีกิจกรรมการออมทรัพย์</p>
4. การดำรงชีวิต	<ol style="list-style-type: none"> 1. ครัวเรือนปฏิบัติตามหลักศาสนา 2. สมาชิกครัวเรือนสืบทอดประเพณี วัฒนธรรมและภูมิปัญญา 3. สมาชิกมีความซื่อสัตย์ สุจริต ขยันอดทน มีคุณธรรม 4. สมาชิกเลิกอบายมุข เช่น สุรายาเสพติด การพนัน 5. มีการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย 6. มีแผนชีวิตหรือแผนครอบครัว 7. รอบรู้ทันเหตุการณ์ รู้จักฟัง ดู อ่าน ข่าว และสิ่งที่เป็นประโยชน์ 8. รู้จักพอประมาณในการลงทุน ประกอบอาชีพตามกำลังทรัพย์และศักยภาพตนเอง 	<ol style="list-style-type: none"> 1. มีแผนชุมชน 2. มีการบริหารจัดการชุมชนที่ดี ผู้นำมีความโปร่งใส ซื่อสัตย์ สุจริต มีคุณธรรม 3. ประชาชนยึดมั่นในหลักศาสนา 4. ยึดหลักประชาธิปไตยและการทำงานแบบมีส่วนร่วม 5. มีกฎระเบียบชุมชนที่ใช้ปฏิบัติร่วมกันของชุมชน 6. มีการบริหารจัดการข้อมูลที่ใช้ปฏิบัติร่วมกันของชุมชน 7. มีกิจกรรมสืบทอดประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาของคนในชุมชน

ตาราง 1 (ต่อ)

กิจกรรม	คุณลักษณะ	
	ระดับครัวเรือน	ระดับหมู่บ้าน
	<p>9. ไม่ก่อกวนโดยไม่จำเป็นและเกินกำลัง</p> <p>10. สมาชิกรู้จักคิด วิเคราะห์อย่างมีเหตุผลใช้หลักประชาธิปไตย</p>	<p>8. มีกิจกรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่น ต่อด้านยาเสพติดการเสริมสร้างสุขภาพ</p> <p>9. มีกิจกรรมเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้อยู่เสมอ</p> <p>10. มีเครือข่ายองค์กรชุมชนที่มีกิจกรรมสม่ำเสมอ</p> <p>11. ชุมชนมีความสงบสุขและมีเอกลักษณ์ดั้งเดิม</p>
5. การอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	<p>1. ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่าและประหยัด</p> <p>2. ใช้สารอินทรีย์และชีวภาพในการทำเกษตร</p> <p>3. การบริโภคสินค้าที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น โฟม สารเคมีต่าง ๆ</p> <p>4. มีการกำจัดขยะของเสียอย่างถูกวิธี เช่น แยกขยะ</p>	<p>1. มีการจัดระเบียบชุมชน เช่น การรักษาความสะอาดที่สาธารณะ การกำจัดขยะและสิ่งมลพิษที่ถูกต้อง</p> <p>2. มีกิจกรรมการรักษาดูแลแม่น้ำ ลำคลอง และแหล่งน้ำอื่น ๆ</p> <p>3. มีกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ</p> <p>4. มีการกำจัดขยะของเสียอย่างถูกวิธี เช่น แยกขยะ</p>
6. การเอื้ออาทร (การแบ่งปัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน)	<p>1. ได้รับการสนับสนุนดูแลจากกลุ่มเศรษฐกิจชุมชน</p> <p>2. ได้รับการสนับสนุนดูแลจากครัวเรือนที่ประสบความสำเร็จในการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ(ครัวเรือนต้นแบบ)</p> <p>3. ครัวเรือนเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน</p>	<p>1. มีสวัสดิการชุมชน เช่น หรือกิจกรรมการดูแลผู้สูงอายุ เด็ก คนพิการ และผู้ด้อยโอกาสจากชุมชน ธนาคารข้าว กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ ศูนย์สงเคราะห์ กองทุนสวัสดิการชุมชน</p> <p>2. มีกิจกรรมวิสาหกิจชุมชน เช่น โรงสีข้าวชุมชน โรงงานแปรรูปผลผลิตชุมชนกลุ่มอาชีพ รักสามัคคี ไม่มีความแตกแยก</p>

ตาราง 1 (ต่อ)

กิจกรรม	คุณลักษณะ	
	ระดับครัวเรือน	ระดับหมู่บ้าน
		3. ชุมชนมีความรู้รักสามัคคีไม่มีความแตกแยก 4. ชุมชนมีวิธีการช่วยเหลือตัวเองและสมาชิกในชุมชน เมื่อเกิดภัยพิบัติต่างๆ

1.3.6 การนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้แก่งจน

ขั้นตอนที่ 1 “อยู่อย่างพึ่งตนเอง”

ครอบครัวและสมาชิกในชุมชนต้องรู้จักพึ่งตนเองโดยทำกิจกรรมลดรายจ่าย เพื่อให้เกิดการออมดังนี้

- ด้านการเงินในครัวเรือน กำหนดการใช้จ่ายเงินในแต่ละเดือน โดยมีเป้าหมายใช้จ่าย 3 ส่วน ออม 1 ส่วน จัดทำบัญชีรับ-จ่ายของครัวเรือน วางแผนควบคุมค่าใช้จ่ายของครัวเรือน สร้างวินัยการใช้จ่ายเงิน ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ลด ละ เลิกอบายมุข ไม่สร้างหนี้สิน เก็บออมเงินส่วนที่เหลือไว้กับกลุ่มการเงิน

- ด้านปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิต การลดรายจ่ายในครัวเรือนโดยทำกิจกรรมเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเองทำให้ครัวเรือนสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนให้ได้ 1 ใน 4 ของรายจ่ายทั้งหมด เช่น ปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ เพื่อการบริโภคในครัวเรือน โดยยึดหลัก “ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก” และ “ใช้ทุกอย่างที่ทำทำทุกอย่างที่ใช้” ลดต้นทุนการผลิตในอาชีพหลัก เช่น ผลิตปุ๋ยชีวภาพ ลดการใช้สารเคมีในการเกษตร เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 2 “อยู่อย่างพอเพียง” ในการดำเนินชีวิตยึดทางสายกลาง ไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม อยู่อย่างสมดุล ไม่ดำเนินชีวิตเกินพอดี โดยจัดทำแผนชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้เกิดชีวิตพอเพียง มีความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันที่ดี ภายใต้เงื่อนไขความรู้คู่คุณธรรม

ขั้นตอนที่ 3 รวมกลุ่มในสังคม “อยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร” ชุมชนที่เข้มแข็งจะมีการรวมกลุ่มกันหลากหลาย กลุ่มต่าง ๆ จึงถือได้ว่าเป็นทุนทางสังคม ที่สามารถช่วยเหลือคนยากจนและคนด้อยโอกาส ในลักษณะที่อยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร เช่น

- กลุ่มอาชีพ OTOP และเครือข่าย ในชุมชนที่มีกลุ่มอาชีพ OTOP และเครือข่ายที่เข้มแข็ง สามารถเอื้ออาทรช่วยเหลือ โดยสร้างอาชีพ และรายได้ให้คนด้อยโอกาส และคนยากจนในชุมชน โดยรับสมัครครัวเรือนยากจนเข้าฝึกอาชีพเพิ่มทักษะเพื่อเพิ่มรายได้ และจัดสวัสดิการให้กลุ่มคนยากจนและด้อยโอกาส
- กลุ่มกองทุนการเงินในชุมชนสามารถเอื้ออาทรช่วยคนยากจน โดยสร้างวินัยและการเงิน รู้จักเก็บออมเงินไว้กับกลุ่ม มีทุนในการประกอบอาชีพ ตลอดจนมีสวัสดิการตามความจำเป็น โดยรับสมัครคนยากจน ผู้ด้อยโอกาสเป็นสมาชิกกลุ่ม และให้บริการและพัฒนางานร่วมกับกลุ่มอาชีพข้างต้น จนสามารถยกระดับรายได้พ้นความยากจน
- กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต จัดกิจกรรมเพื่อให้ชุมชนลดรายจ่าย เช่น ศูนย์สาธิตการตลาด บัณฑิตน้ำมันชุมชน โรงสีชุมชน และจัดกิจกรรมเพื่อสงเคราะห์คนด้อยโอกาส เช่น ธนาคารข้าว ธนาคารโคกระบือ
- กลุ่มด้านเกษตรกรรม มีกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการประกอบอาชีพ ร่วมกันซื้อขายผลผลิตจากการเกษตร เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มปฎิชีวภาพ เป็นต้น

1.4 แนวคิดการปิดล้อมการจัดระเบียบสังคมวัฒนธรรมอุตสาหกรรม

ในยุคอาณานิคมหรือยุคโลกาภิวัตน์ การสร้างรัฐจักรวรรดิหรือบรรษัทข้ามชาติ ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นจาก “กระบวนการปิดล้อมชุมชน” แอ่งชิงทรัพย์สินส่วนรวมที่ชุมชนเคยจัดการและดูแลรักษา ยึดครองผนวก และผูกขาดที่ดินและปัจจัยการผลิตอื่นๆ ที่เคยดำรงอยู่ อย่างกระจุกกระจิกกระจายในมือของผู้ครองรายย่อย เพื่อจัดโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองแบบใหม่ที่ตอบสนองต่อผลประโยชน์ของชนชั้นนำกลุ่มเล็กๆ รัฐชาติก่อกำเนิดขึ้นจากการทำลายอำนาจท้องถิ่นด้วยการยึดทรัพย์สินส่วนรวม และสร้างระบบการปกครองที่ประชาชนจำนวนมากหรือแทบทั้งหมดไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในทำนองเดียวกันระบบเศรษฐกิจการตลาดขยายตัวอย่างรวดเร็วด้วยการควบคุม “พื้นที่” ซึ่งชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ มากมายเคยถือครอง และใช้ประโยชน์ ภาคธุรกิจเอกชนซึ่งเป็นหัวอกของระบบตลาดจะทำการปรับเปลี่ยนพื้นที่ ตลอดจนธรรมชาติแวดล้อมภายในพื้นที่เหล่านั้น ให้กลายมาเป็น “ทรัพยากร” สำหรับการล้างผลาญเพื่อผลประโยชน์เชิงธุรกิจ

การปิดล้อม “พื้นที่ป่า” โดยการจัดตั้งกรมป่าไม้ใน พ.ศ. 2493 ออกพระราชบัญญัติรักษาต้นไม้สัก พ.ศ. 2441 พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองป่า พ.ศ. 2481 ไปจนถึงพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ทำให้รัฐไทยและบริษัททำไม้ต่าง ๆ สามารถแย่งชิงทรัพยากรป่าไปจากการบริหารจัดการของชุมชนท้องถิ่น การอ้างกรรมสิทธิ์เหนือพื้นที่ป่ายังเป็นการลดทอนอำนาจท้องถิ่นเดิม และสร้างผู้ปกครองท้องถิ่นกลุ่มใหม่ซึ่งไม่ต้องรับผิดชอบ หรืออยู่นอกเหนือการควบคุมตรวจสอบของประชาชนในท้องถิ่นชั้นมามีอำนาจสืบแทน ในทำนองเดียวกัน นโยบายของรัฐในการสนับสนุนให้เกษตรกรขยาย

การเพาะปลูกพืชพาณิชย์สามารถทำกำไรอย่างมหาศาลให้กับบริษัทค้าพืชผลทางการเกษตร และเจ้าที่ดินรายใหญ่เพียงไม่กี่กลุ่ม แต่กลับทำให้เกษตรกรรายย่อยส่วนใหญ่ จมจ่อมอยู่ใน วัฏจักรของหนี้สิน ความยากจน การสูญเสียที่ดินทำกิน และกลายมาเป็นแรงงานรับจ้างราคาถูกตามโรงงานในเขตเมือง นอกจากนี้ การตั้งโคมของกระแสบริโภคนิยมที่มุ่งสร้าง ความต้องการสินค้าเรื่องอุปโภคบริโภค ทำให้ความต้องการรายได้ที่เป็นเงินสดเพิ่มมากขึ้น และ ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นถูกดึงดูดเข้าสู่กลไกตลาดได้ง่ายและรวดเร็วขึ้น

วิธีการปิดล้อมในรูปแบบต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้กระบวนการปรับเปลี่ยนจาก เกษตรกรรายย่อยไปสู่แรงงานรับจ้างราคาถูก หรือจากเกษตรกรยากจนไปสู่กรรมกรยากจน เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นและดำเนินไปพร้อม ๆ กับความยากจนและการล่มสลายของชุมชน เกษตรกรรมทั่วโลก การปิดล้อมชุมชนในนามของการพัฒนาเศรษฐกิจยังหมายถึงการเปลี่ยน โฉมปรับรูปแบบของจารีตประเพณี ระบบคุณค่า วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นโดย ลิ่นเชิง การสร้างเงื่อนไขพื้นฐานของความทันสมัย และการเติบโตทางเศรษฐกิจส่งผลให้ ประชาชนนับล้านในหลาย ๆ ประเทศถูกผลักให้กลายเป็นผู้แบกภาระหรือกระตุกสันหลังของ การพัฒนา ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและนโยบายระดับชาติ ชุมชนและระบบทรัพย์สินร่วมถูก ลิดรอนทำลาย วัฒนธรรมท้องถิ่นถูกลดคุณค่าเป็นเพียงเครื่องประดับพิพิภภัณฑ์ แรงงาน กลายเป็นสินค้าราคาถูกสำหรับผลึกเฟื่องของการพัฒนาอุตสาหกรรม และสร้างผลกำไรของการ ลงทุนด้านธุรกิจส่งออกด้วยเหตุนี้เอง กระบวนการที่ได้รับการขนานนามว่าการสร้างชาติ การเติบโตทางเศรษฐกิจ ความเจริญและความทันสมัย จึงเป็นกระบวนการเดียวกับกับการยึด อำนาจของศูนย์กลาง ปฏิเสธการมีส่วนร่วม การยึดเอาทรัพยากร และกำลังแรงงานมาเพื่อ รับใช้ผลประโยชน์ของคนจำนวนน้อย เราอาจเรียกกระบวนการนี้ว่า การปิดล้อมในนามของ การพัฒนา (ยศ สันตสมบัติ, 2542 : 29 - 30)

1.4.1 จุดกำเนิดของกระบวนการปิดล้อม

กระบวนการปิดล้อมชุมชนในฐานะเป็นกระบวนการทางประวัติศาสตร์ ก่อกำเนิดขึ้นอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรกที่ประเทศอังกฤษในช่วงระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 15 - 19 คงมิใช่เรื่องแปลกแต่ประการใดหากประเทศที่ให้กำเนิดกระบวนการปิดล้อมชุมชน จะเป็น ประเทศแรกที่เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพราะกระบวนการปิดล้อมชุมชน เป็นเงื่อนไขสำคัญของการเติบโตทางด้านอุตสาหกรรมกระบวนการปิดล้อมชุมชนที่เกิดขึ้นใน ประเทศอังกฤษในช่วงเวลาดังกล่าวมีลักษณะแตกต่างจาก "การเวนคืน" หรือการยึดเอา ทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชนในรูปแบบอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้นในแง่ที่ว่า การปิดล้อมชุมชน ไม่เพียงแต่เป็นการถ่ายโอนอำนาจเหนือการจัดการทรัพยากรของชุมชนไปสู่ชนชั้นนำเท่านั้นแต่ ยังเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างมีนัยสำคัญใน 2 ด้านด้วยกัน ด้านแรก เกิดการกำหนดนิยามความหมายของที่ดินว่าเป็น "ทรัพย์สิน" (property) ยิ่งไปกว่านั้น ที่ดินกลายสภาพเป็น "สินค้า" ที่สามารถทำการซื้อขายแลกเปลี่ยนได้ในท้องตลาด

ด้วยเหตุนี้เอง ประชาชนส่วนใหญ่จึงถูกลิดรอนสิทธิเหนือที่ดิน หรือสิทธิในการใช้ที่เคยมีมาแต่เดิม และถูกบีบบังคับให้กลายมาเป็น "แรงงาน" รับจ้าง แรงงานกลายมาเป็นสินค้าที่สามารถซื้อขายได้ในท้องตลาดเช่นเดียวกัน ด้านที่สอง การฉกฉวยลิดรอนสิทธิของชุมชนและเอารัดเอาเปรียบขานายากจนกับได้รับการอวดอ้างอธิบายหรือสร้างความชอบธรรมว่าเป็นการดำเนินการเพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพของการใช้ที่ดิน กฎหมายหลายฉบับเช่น Statute of Merton (1235) ซึ่งถือได้ว่าเป็นการดำเนินการทางกฎหมายเพื่อปิดล้อมชุมชนเป็นครั้งแรกได้อ้างถึงความจำเป็นในการ "ปรับปรุง" (improve) การใช้ที่ดินเพื่อให้รัฐสามารถเก็บภาษีได้มากขึ้น "การปรับปรุง" ถูกนำมาผูกโยงกับ "กำไร" เช่นเดียวกับที่ในอีกหลายศตวรรษต่อมา คำว่า "การพัฒนา" มีความหมายเพียงเฉพาะ "การเติบโตทางเศรษฐกิจ" เป็นสำคัญ ระบบการจัดการที่ดินของชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิถีปฏิบัติทางการเกษตรของอังกฤษเรื่องมาจนถึงยุคกลาง ได้สร้างหลักประกันให้ชาวนาส่วนใหญ่มีสิทธิใช้สอยเหนือที่ดิน แม้ว่าขานายากจนจะต้องใช้แรงงานของตนทำงานชดเชยให้กับเจ้าที่ดินก็ตาม แต่ชาวนาเหล่านี้ก็ยังมีเวลาเหลือเพื่อสำหรับการผลิตของตน ข้อมูลจากการสำรวจสำมะโนประชากรตั้งแต่ปี ค.ศ. 1086 ทำให้เราทราบว่ากว่าครึ่งหนึ่งของที่ดินในภาคเกษตรอยู่ภายใต้การบริหารจัดการของชุมชนชาวนา นอกจากนั้น ชาวนายังมีสิทธิเหนือทรัพยากรอีกหลายประเภท เช่น สิทธิในการใช้ไม้ฟืน สิทธิในการใช้พื้นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์หลังฤดูเก็บเกี่ยว และสิทธิในไม้ผลบางส่วน เป็นต้น กระบวนการปิดล้อมชุมชนชาวนาโดยการใช้มาตรการทางกฎหมาย เริ่มส่งผลให้เกิดสภาพโกลาหลวุ่นวายขึ้นทั่วไป เมื่อชาวนาไร้ที่ดินกลายมาเป็นแรงงานรับจ้างและมุ่งสู่เมืองเพื่อหางานทำ เมืองกลายเป็นที่ชุมนุมของชาวนาไร้ที่ดินซึ่งเริ่มยึดอาชีพขอทานประทังชีวิต การชุมนุมประท้วงและกบฏชาวนาที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งอีกทั้งจำนวนขอทานที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว กระตุ้นให้ราชวงศ์อังกฤษในขณะนั้นพยายามดำเนินมาตรการต่อรองกับรัฐสภาเพื่อหยุดยั้งหรือชะลอกระบวนการปิดล้อมชุมชนชาวนา (ยศ สันตสมบัติ, 2542 : 31 - 33)

1.4.2 ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ทฤษฎีและวิธีวิทยา

คำว่า "วัฒนธรรม" อาจมีความหมายต่างกันสำหรับแต่ละบุคคล และยิ่งคำว่าความหลากหลายทางวัฒนธรรมยิ่งจะมีความหมายต่างกันมากยิ่งขึ้น เนื้อหาในภาคที่หนึ่งนี้จะมุ่งพิจารณาเรื่องความหมายของคำว่าวัฒนธรรม องค์ประกอบและคุณสมบัติของวัฒนธรรม รวมทั้งแนวทางการศึกษาวัฒนธรรมในเรื่องของการศึกษาวัฒนธรรมแต่ละวัฒนธรรม การศึกษาเปรียบเทียบวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม ตลอดจนกรอบการมอง วัฒนธรรม อาจเรียกได้ว่า เนื้อหาในภาคหนึ่งนี้ เป็นการปูพื้นเชิงทฤษฎีและวิธีวิทยา ซึ่งหมายถึงแนวทางการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลด้วย ส่วนเนื้อหาในภาคที่สองจะเป็นเรื่องวัฒนธรรมและการพัฒนา หรือการมองวัฒนธรรมในบริบทของสังคมที่ได้รับอิทธิพลจากอุดมการณ์พัฒนาของรัฐ

การนำเสนอแนวคิดทฤษฎีและวิธีวิทยาเพื่อศึกษาวัฒนธรรมเป็นการเสี่ยงที่จะถูกวิจารณ์อยู่บ้าง เพราะเรื่องวัฒนธรรมเป็นเรื่องใกล้ตัวของทุกคน ทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ คติความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณี เหมือนกับว่าทุกคนรู้อยู่แล้วว่าวัฒนธรรมคืออะไร บางคนอาจมองว่าในเมื่อชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมและวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตก็ไม่จำเป็นที่จะต้องสร้างทฤษฎีหรือกำหนดวิธีวิทยาขึ้นมาเพื่อใช้ศึกษาวัฒนธรรมเพียงแต่ทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น และขณะเดียวกันก็ใช้ชีวิตตามวัฒนธรรมของตน เป็นปฏิบัติการทางวัฒนธรรมไปด้วยเลย การศึกษาวัฒนธรรมในลักษณะนี้เป็นการมองจากทัศนะของผู้อยู่ในวัฒนธรรมในฐานะผู้ปฏิบัติ เป็นวิธีคิดแนวหนึ่งที่ใช้ประสบการณ์เป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจวัฒนธรรม (อมรา พงศาพิชญ์ : 3 - 4)

1.4.3 จุดกำเนิดวิวัฒนาการและการแพร่กระจายวัฒนธรรม

ความหลากหลายทางวัฒนธรรมสอดคล้องกับแนวคิดทางมานุษยวิทยาอย่างน้อยสองสำนัก คือสำนักวิวัฒนาการและสำนักแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ความแตกต่างของมนุษย์กลุ่มต่าง ๆ อาจแยกเป็นความแตกต่างทางชีวภาพและความแตกต่างทางวัฒนธรรม ความแตกต่างทางชีวภาพเห็นชัดในความแตกต่างทางเชื้อชาติ (race) ซึ่งในขั้นกว้างที่สุดแยกเป็นกลุ่มนิกรอยด์ มองโกลอยด์ คอเคซอยด์ ออสตราลอยด์ ฯลฯ แต่ภายใต้กลุ่มใหญ่นี้ก็ยังมีกลุ่มย่อย เช่น นิกริโต (negrito) ออสโตรนีเซียน (Austronesian) อินโดนีเซียน (Austro Asiatic) โพลินีเซียน (Polynesian) เป็นต้น ความแตกต่างนี้เป็นความแตกต่างทางลักษณะภายนอกที่สังเกตเห็น (phenotype) ซึ่งสัมพันธ์กับความแตกต่างทางพันธุกรรม (genotype) แต่ไม่ทั้งหมด

ทางด้านสังคมศาสตร์แม้จะยอมรับว่ามีความแตกต่างทางชีวภาพ แต่ความแตกต่างทางวัฒนธรรมมีความหมายต่อการใช้ชีวิตประจำวันและการให้ความหมายต่อชีวิตและสังคมมากกว่า นักมานุษยวิทยาใช้คำว่า "กลุ่มชาติพันธุ์" (ethnic group) เพื่อแยกข้อแตกต่างทางวัฒนธรรมระหว่างสังคมมนุษย์ที่มีวัฒนธรรมต่างกัน โดยไม่พิจารณาเรื่องเชื้อชาติ (race) ตัวอย่างของกลุ่มชาติพันธุ์คือ คนไทย คนพม่า คนกระเหรี่ยง คนจีน คนอินเดีย เป็นต้น นักวิชาการสาขาอื่นมักใช้คำว่า "ชนชาติ" ในความหมายที่นักมานุษยวิทยาใช้คำว่า "กลุ่มชาติพันธุ์" ปัจจัยทางวัฒนธรรมที่ใช้พิจารณาความแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์มีหลายองค์ประกอบ เช่น ภาษาพูด ระบบความเชื่อหรือศาสนา เครื่องมือเครื่องใช้ ฯลฯ การศึกษาเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรมเป็นเรื่องซับซ้อน การเปรียบเทียบวัฒนธรรมโดยพิจารณาองค์ประกอบต่าง ๆ จึงเป็นศาสตร์ที่ต้องใช้เวลายาวนานในการศึกษา และทำความเข้าใจแนวคิดที่จะกล่าวถึงในบทนี้มีสองชุดคือแนวคิดวิวัฒนาการและแนวคิดแพร่กระจายวัฒนธรรมผู้เขียนเชื่อว่าเราไม่อาจยึดถือแนวคิดใดแนวคิดหนึ่ง เพราะแต่ละแนวคิดต่างก็มีปัญหาในการวิเคราะห์เพราะมีข้อมูลไม่สมบูรณ์การวิเคราะห์เรื่องวัฒนธรรมจึงต้องปรับใช้ทั้งสองแนวคิด

แนวคิดในเรื่องวิวัฒนาการ (evolutionism) มองว่าหลังจากสิ่งมีชีวิตได้ผ่านขั้นตอนของวิวัฒนาการทางชีวภาพมาเป็นมนุษย์ (homo sapiens) แล้วได้เกิดการเปลี่ยนแปลงปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ดังเห็นได้จากวิวัฒนาการของมนุษย์ผ่านยุคหินเก่า หินกลาง หินใหม่ สมฤทธิ์ ทองแดง เหล็กและยุคประวัติศาสตร์ตามลำดับ นักโบราณคดีผู้ขุดค้นพบหลักฐานเรื่องมือเครื่องใช้ของมนุษย์สมัยโบราณมักมองความแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรมตามเรื่องเมืองเครื่องใช้ในระยะเวลาแรกนักวิชาการแนววิวัฒนาการมองการเปลี่ยนแปลงในลักษณะแนวตั้ง (vertical) อย่างเดียว โดยมองว่า สังคมวิวัฒนาการจากรูปแบบของยุคหนึ่งไปสู่อีกรูปแบบหนึ่งของยุคต่อไป ซึ่งเป็นการมองที่แคบว่าสังคมมนุษย์วิวัฒนาการในลักษณะขั้นบันไดเหมือนกับว่ามนุษย์ชาติมีจุดกำเนิดและขั้นตอนการพัฒนาการเหมือน ๆ กัน แนวคิดนี้ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์มาก ต่อมานักวิชาการรุ่นหลัง ๆ ได้ปรับแนวคิดมาเป็นแนวที่เน้นเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมให้สอดคล้องกันสภาพแวดล้อม (adaptation) และนำเสนอแนวการวิเคราะห์ใหม่ ทำให้แนวคิดวิวัฒนาการได้รับการยอมรับอีกครั้งหนึ่ง

ในช่วงที่แนวคิดวิวัฒนาการตกต่ำนั้น ได้มีการศึกษาสังคมวัฒนธรรมในลักษณะที่ปฏิเสธเรื่องจุดกำเนิดร่วมกันของมนุษย์ชาติและการเปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรมแนวขั้นบันได ในหนังสือเล่มนี้ใช้คำว่าแนวคิดแพร่กระจายวัฒนธรรม (cultural diffusionism) ซึ่งศึกษาเปรียบเทียบวัฒนธรรมของสังคมต่าง ๆ โดยเฉพาะสังคมข้างเคียงในลักษณะเปรียบเทียบ (cross cultural comparison) เพื่อดูความเหมือนและความต่างทางวัฒนธรรม แนวคิดนี้ไม่มุ่งหาจุดกำเนิดของวัฒนธรรม แต่มองแก่นกลางวัฒนธรรม (culture core) การแพร่กระจายของวัฒนธรรมและเขตวัฒนธรรม (culture area) เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมตามแนวราบ (horizontal) แนวคิดทั้งสองแนว ได้มีการผนวกทั้งสองแนวคิดเข้าด้วยกันทำให้ได้ภาพของสังคมวัฒนธรรมในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลกที่มีความหลากหลาย (อมรา พงศาพิชญ์ : 35 - 37)

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อดุลย์ ดวงดีวีรัตน์ (2536 : บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่อง ผู้นำตามธรรมชาติกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชนบท บ้านผาเงิบใน จังหวัดลำพูน ผลการวิจัยพบว่า ผู้นำตามธรรมชาติที่ศึกษาทั้งผู้นำทางด้านเศรษฐกิจผู้นำทางด้านการจัดองค์กรและผู้นำทางด้านการเมืองในชุมชน ปัจจัยที่ทำให้ผู้นำตามธรรมชาติได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน ได้แก่ วิกฤตการณ์ของชุมชน ผู้นำที่เป็นทางการขาดภาวะความเป็นผู้นำ ปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชน ระบบเครือญาติ ความสัมพันธ์ที่มีลักษณะไม่เป็นทางการในการสื่อสารกับสมาชิกในชุมชน ปัจจัยภายนอกชุมชน ได้แก่ นโยบายของรัฐบาล การยอมรับจากเจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐและนักธุรกิจนอกชุมชนและลักษณะบุคลิกภาพของตัวผู้นำตามธรรมชาติที่สามารถ

เข้าใจสภาพปัญหา ความต้องการและความเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน และภายนอกชุมชนของตนเองได้เป็นอย่างดี และสามารถสื่อความคิดความเข้าใจกับสมาชิกในชุมชนของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ สำหรับบทบาทของผู้นำตามธรรมชาติที่พบคือ บทบาทเป็นผู้นำกลุ่ม บทบาทในการเป็นผู้ให้คำแนะนำและช่วยวิเคราะห์ปัญหาในชุมชน รวมทั้งเป็น ผู้ไกล่เกลี่ยประนีประนอมข้อขัดแย้งต่าง ๆ และบทบาทเป็นผู้ประสานงานกับหน่วยงานนอกชุมชน

ภูษา ศรีวิลาศ (2539 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษากระบวนการแก้ปัญหาของชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานของการช่วยเหลือเกื้อกูลภายในชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ท่านกลาง กระแสเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ชุมชนหมู่บ้านท่าช้างต้องเผชิญกับกระแสการพัฒนาทุนนิยมที่แทรกแซงระบบการผลิต ถูกผลักดันให้เข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ที่ต้องใช้การลงทุนและเทคโนโลยีทางการเกษตรขั้นสูง การเปลี่ยนแปลงส่งผลให้ชุมชนประสบปัญหา ระบบนิเวศน์ ปัญหาหนี้สิน ปัญหาผู้สูงอายุ และปัญหาเยาวชนใช้สารเสพติด ชุมชนมีความตระหนักและรับรู้ถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับหนึ่ง และในการตัดสินใจแก้ไขปัญหามุมมองจะเลือกแก้ไขเฉพาะปัญหาที่สามารถทำได้ ภายใต้ขีดความสามารถของชุมชน

ในการศึกษากระบวนการแก้ไขปัญหาโดยการเปรียบเทียบ 3 กิจกรรม พบว่า ชุมชนสามารถริเริ่มกิจกรรมแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้ แต่มีข้อจำกัดในการระดมทรัพยากรภายในกลุ่มและการขยายผลกิจกรรม และชุมชนสามารถริเริ่มกิจกรรมได้จากการกระตุ้นและสนับสนุนทรัพยากรจากหน่วยงานภายนอก ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้สมาชิกกลุ่มมีบทบาทเข้ามามีส่วนร่วมตลอดกระบวนการแก้ไขปัญหา ทำให้กลุ่มมีประสบการณ์แก้ไขปัญหาร่วมกันเกิดการเรียนรู้และสร้างความเชื่อมั่นให้กับสมาชิก จนกระทั่งกลุ่มมีแนวโน้มการพัฒนาที่ดีสามารถสร้างสวัสดิการให้กับชุมชน

ทั้งนี้ ได้พบปัจจัยพื้นฐานที่เอื้อต่อกระบวนการแก้ไขปัญหา ได้แก่ คุณลักษณะของผู้นำที่มีความซื่อสัตย์ สุจริต เข้มแข็ง และความสามารถในการระดมทรัพยากรจากภายนอก ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนที่ดี อันเป็นพื้นฐานมาจากความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติและเชิงอุปถัมภ์ และคุณค่าของการช่วยเหลือกันที่มีมานาน นอกจากนี้ยังพบว่า กลุ่มกิจกรรมแก้ไขปัญหามีขนาดเล็ก มีสมาชิกที่มีความกระตือรือร้น กล้าแสดงความคิดเห็น มีการสื่อสารสองทางระหว่างสมาชิกกลุ่ม สมาชิกมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนในกระบวนการแก้ไขปัญหา ส่งผลให้ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในส่วนของปัจจัยเสริม ได้แก่ การสร้างเงื่อนไขใหม่ เพื่อหล่อเลี้ยงคุณค่าของการช่วยเหลือเกื้อกูลให้คงอยู่ในชุมชน และการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกที่มีนโยบายบุคลากร และวิธีการทำงานที่เปิดโอกาสให้สมาชิกกลุ่มได้เข้ามามีส่วนร่วมและตัดสินใจเอง ส่วนข้อจำกัดที่เป็นอุปสรรคต่อกระบวนการแก้ไขปัญหา ได้แก่ นโยบายจากหน่วยงานภายนอก

ที่จำกัดรูปแบบในการทำกิจกรรม ทำให้บุคลากรมีวิธีการทำงานที่ไม่ยืดหยุ่นส่งผลให้กิจกรรมไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาในชุมชน

ในส่วนของการศึกษาการแก้ไขปัญหาสุขภาพจิต พบว่า ชุมชนประสบปัญหาความเครียดจากการทำงาน การมีหนี้สิน ปัญหาสุขภาพจิตในผู้สูงอายุ และปัญหาเยาวชนใช้สารเสพติด ซึ่งชุมชนได้รับการกระตุ้นให้ดำเนินการแก้ไขจากเจ้าหน้าที่อนามัย ผ่านทางกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข โดยวิธีการรณรงค์ ให้ความรู้และเน้นความสำคัญของปัญหาสุขภาพจิต ซึ่งมีข้อจำกัดที่กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขไม่ได้รับการยอมรับจากคนบางกลุ่ม และความไม่เข้าใจของชุมชนต่อปัญหายาเสพติด แต่พบว่า ปัจจัยผู้นำ ครอบครัว เครือญาติ และชุมชน ได้มีส่วนช่วยในการบำบัดและฟื้นฟูคนไข้โรคจิต จึงควรส่งเสริมให้ชุมชนได้นำศักยภาพเหล่านี้มาใช้ในการแก้ไขและป้องกันปัญหาสุขภาพจิต นอกจากนี้ควรพิจารณาถึงกิจกรรมพัฒนาที่สามารถดำเนินงานควบคู่ไปกับงานส่งเสริมและป้องกันปัญหาสุขภาพจิตอีกด้วย

ยุพิน บัวคอม (2542 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาศึกษาการปรับเปลี่ยนขององค์กรชุมชนอันเป็นผลมาจากการแทรกแซงจากภายนอก ผลการศึกษาพบว่า องค์กรดั้งเดิมของชุมชนก่อนถูกแทรกแซงจากภายนอก เป็นการรวมตัวของคนในชุมชน เพื่อดำเนินกิจกรรมในด้านต่าง ๆ ทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม เป็นการรวมกลุ่มตามธรรมชาติในลักษณะการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การดำเนินงานขององค์กรไม่สลับซับซ้อน กฎกติกาที่มีทั้งที่เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษรและไม่ได้เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรที่สมาชิกขององค์กรร่วมกันกำหนดขึ้น ซึ่งสมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในกิจกรรมและการตัดสินใจและเน้นการระดมทุนภายในองค์กรเป็นสำคัญ หลังจากองค์กรดั้งเดิมถูกแทรกแซงจากภายนอก องค์กรได้ปรับเปลี่ยนไปในลักษณะการมีส่วนร่วมและการช่วยเหลือพึ่งพาตนเองลดน้อยลงและจะไปพึ่งพิงราชการมากขึ้น กฎกติกาขององค์กรจะเน้นลายลักษณ์อักษรเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะหน่วยงานที่เข้าไปแทรกแซงในชุมชนจะเป็นผู้กำหนดกติกาให้องค์กรชุมชน การดำเนินงานมีความสลับซับซ้อนและเป็นทางการมากขึ้น ในขณะเดียวกันองค์กรได้ถูกลดบทบาทลงและรัฐได้เข้าไปทำหน้าที่แทน ทำให้องค์กรมีการพึ่งพารายงานนอกมากขึ้น ปัจจัยที่ส่งผลให้องค์กรชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง คือ การเข้าแทรกแซง โดยหน่วยงานของรัฐและเอกชน การที่สมาชิกองค์กรได้มีการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกและการได้รับข่าวสารข้อมูลโดยมีเงื่อนไขที่สำคัญ คือ การได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากภายนอก การมีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ โดยมีผู้นำ สมาชิกองค์กรและนักพัฒนาเป็นกลไกสำคัญ

ศิริ อามสุโพธิ์ (2546 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาศึกษาการพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน ผลการศึกษาพบว่า หมู่บ้านจะพึ่งตนเองได้นั้น จะต้องประกอบด้วยตัวชี้วัด 5 ด้าน ได้แก่ ด้านเทคโนโลยีหรือเครื่องมือในการประกอบอาชีพ ด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากร ด้านจิตใจ และด้านสังคมวัฒนธรรม ซึ่งศักยภาพการพึ่งตนเองในทั้ง 5 ด้านของหมู่บ้านที่ตกเป็นตัวอย่างในครั้งนี้อยู่ในระดับต่ำ ซึ่งเกี่ยวข้องกับปัจจัย

ด้านแรงงาน ภาวะผู้นำ การมีจิตสำนึกของความเป็นสมาชิกของหมู่บ้านหรือชุมชน การรวมกลุ่มหรือการสร้างเครือข่ายทุนทางสังคมในหมู่บ้าน การเรียนรู้ร่วมกันของประชาชนในหมู่บ้าน ศักยภาพของหมู่บ้านในการจัดการและพัฒนาตนเอง และการมีวิสัยทัศน์ร่วมกันของคนในหมู่บ้าน

สรุป

สภาพของชุมชน ชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไถ่มีการการพัฒนาเมืองฝาย เพื่อให้สร้างผลผลิตทางการเกษตรให้มากขึ้น ซึ่งส่งผลทำให้ชาวบ้านนั้นยากจนลง และมีหนี้สินเพิ่มสูงขึ้นตามลำดับ ด้านความสัมพันธ์ชาวบ้านเริ่มมีความสัมพันธ์กันน้อยลง เนื่องจากการใช้เทคโนโลยีเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิต อีกส่วนหนึ่งก็เริ่มโยกย้ายถิ่นฐานของตนเองเข้าสู่ตัวเมือง ทำให้เกิดความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนเริ่มสั่นคลอน ภาครัฐให้การกระตุ้นชาวบ้าน รวมทั้งยังจัดตั้งโครงการต่างๆ ที่เอื้อประโยชน์ให้ชาวบ้านต้องกู้หนี้ยืมสิน ซึ่งส่งผลให้ชาวบ้านนั้นจำนองจำนำและขายพื้นที่กินในที่สุด และเอกชนจัดบริการเพิ่มความสะดวกสบายในระหว่างการทำการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของชาวบ้านให้รวดเร็ว และทันต่อความต้องการในการใช้จ่ายให้มากที่สุด ผลคือชาวบ้านมีต้นทุนในการผลิตที่สูงขึ้น เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ชาวบ้านนั้นยากจนลงและติดหนี้สิน

แนวทางในการพัฒนาชุมชนที่ถูกปิดล้อมด้วยวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ควรดำเนินการโดยใช้ทุนที่มีอยู่ทั้งทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางมนุษย์ และทุนทางภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน รวมทั้งการขอความร่วมมือจากทางภาครัฐในเรื่องการให้ความรู้ ทักษะในการประกอบอาชีพ และปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต ก็จะทำให้ชุมชนมีการพัฒนาที่ยั่งยืน และเข้มแข็งซึ่งจะช่วยลดปัญหาความยากจน การย้ายถิ่น และธรรมชาติเสื่อมโทรม นอกจากนี้ การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิต ก็จะเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนได้อีกทางหนึ่งด้วย

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การนำเสนอแนวทางในการพัฒนาชุมชนที่ถูกปิดล้อมด้วยวัฒนธรรมอุตสาหกรรม : กรณีศึกษาชุมชนหนองบึงไก่อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร มีวิธีดำเนินการ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาสภาพชุมชนหนองบึงไก่อ

1.1 ข้อมูล แหล่งข้อมูลที่ศึกษา

1.1.1 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาชุมชนที่ถูกปิดล้อมด้วยวัฒนธรรมอุตสาหกรรม

1.1.2 สร้างประเด็นคำถามในการสัมภาษณ์ เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

1.1.3 นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์พิจารณาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการวิจัย

1.1.4 ศึกษาประวัติหมู่บ้าน จากเอกสารประวัติของหมู่บ้าน ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน

1.2 เครื่องมือสำหรับเก็บรวบรวมข้อมูล

1.2.1 เครื่องบันทึกเสียง

1.2.2 สมุดจดบันทึก

1.2.3 แบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ซึ่งมีประเด็นในการสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

1.2.3.1 ชุมชนหนองบึงไก่อในอดีตเป็นอย่างไร

1.2.3.2 ชุมชนหนองบึงไก่อมีการพัฒนาอย่างไร

1.2.3.3 ชุมชนหนองบึงไก่อมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

1.2.3.4 ชุมชนหนองบึงไก่อมีการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่ออย่างไร

1.2.3.5 ชุมชนหนองบึงไก่อมีการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลสืบเนื่องอย่างไร

1.3 วิธีดำเนินการวิจัย

1.3.1 ผู้วิจัยติดต่อผู้ใหญ่บ้าน ประธานเหมืองฝาย เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลในการวิจัย

1.3.2 ผู้วิจัยลงภาคสนามเพื่อสำรวจข้อมูล และสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ใหญ่บ้าน ประธานเหมืองฝาย และเกษตรกร

1.3.3 ตรวจสอบข้อมูลการวิจัย ด้วยวิธีการแบบสามเส้า

1.3.4 เขียนรายงานการวิจัย

1.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

1.4.1 เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา เช่น แนวคิดการพัฒนา ความหมายการพัฒนา ผลกระทบของการพัฒนา

1.4.2 การศึกษาภาคสนาม การสำรวจหมู่บ้าน เพื่อหาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับประชากร ลักษณะความเป็นอยู่ในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

1.4.2 การลงภาคสนามสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) ร่วมกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมของกลุ่มตัวอย่าง

ขั้นตอนที่ 2 นำเสนอแนวทางในการพัฒนาชุมชนที่ถูกปิดล้อมด้วยวัฒนธรรมอุตสาหกรรมหนองบึงไก่อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร

2.1 ข้อมูล แหล่งข้อมูลที่ศึกษา

2.1.1 ศึกษาประวัติหมู่บ้าน ข้อมูลจากเอกสารประวัติหมู่บ้าน ซึ่งอยู่ที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน

2.1.2 ศึกษาจากรูปภาพในอดีตและปัจจุบัน ดูการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

2.1.3 ศึกษาวิถีชีวิตของชุมชนหนองบึงไก่อำเภอเมือง และนำมาวิเคราะห์

2.1.4 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาชุมชนที่ถูกปิดล้อมด้วยวัฒนธรรมอุตสาหกรรม

2.1.5 การศึกษาภาคสนาม สำรวจหมู่บ้าน หาข้อมูล ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

2.2 การนำข้อมูลสังเคราะห์กับทฤษฎีกับแนวความคิดในการพัฒนาวิธีดำเนินการวิจัย

2.2.1 แนวความคิด และกระบวนการเคลื่อนไหว เกี่ยวกับความเป็นชุมชนเมืองทางด้านวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แนวความคิดทางวัฒนธรรม เพื่อเป็นประโยชน์ทั้งในทางวิชาการ และในด้านการพัฒนา สังคมและการเมืองทฤษฎีทางสังคมศาสตร์กับการพัฒนา เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชน เป็นแนวทางในการประยุกต์กับงานพัฒนาชุมชน เป็นการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับพฤติกรรมมา ปราบกฎการณ์ หรือปฏิบัติการความรู้สึนึกคิดของมนุษย์ และสังคม

2.2.2 ทฤษฎีการพัฒนาของประเทศที่กำลังพัฒนา ทฤษฎีนี้สามารถผลักดันให้มีการนำแนวคิดนี้ไปใช้ปฏิบัติในประเทศกำลังพัฒนาได้

2.2.3 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นทฤษฎีการพัฒนา เพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท ทรงมุ่งช่วยเหลือพัฒนาให้เกิดการพึ่งตนเองได้ของคนในชนบท เป็นการพัฒนาอาชีพและส่งเสริมการเกษตรให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างมั่นคงเป็นปึกแผ่น

2.2.4 การนำเสนอแนวคิดการปิดล้อมการจัดระเบียบวัฒนธรรมอุตสาหกรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงจากเกษตรกรรายย่อยไปสู่แรงงานรับจ้าง จากเกษตรกรยากจนไปสู่กรรมกรยากจน

2.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

2.3.1 ศึกษาประวัติหมู่บ้าน ข้อมูลจากเอกสารประวัติหมู่บ้าน ซึ่งอยู่ที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน

2.3.2 ศึกษาจากรูปภาพในอดีตและปัจจุบัน ดูการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

2.3.3 ศึกษาวิถีชีวิตของชุมชนหนองบึงไก่อ และนำมาวิเคราะห์

2.3.4 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาชุมชนที่ถูกปิดล้อมด้วยวัฒนธรรมอุตสาหกรรม

2.3.5 การศึกษาภาคสนาม สัมภาษณ์หมู่บ้าน หาข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม และนำมาวิเคราะห์

2.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

2.4.1 ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นำมาเปรียบเทียบความเหมือน และความแตกต่างของข้อมูล วิเคราะห์เนื้อหาและเรียงเรียงวิเคราะห์เปรียบเทียบกับทฤษฎี

2.4.2 นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์พิจารณา เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการวิจัย

2.4.3 การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล พิจารณาจากเวลา สถานที่ และบุคคลที่ให้ข้อมูลในการศึกษา

2.4.4 การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้ศึกษาได้ทำการสังเกต ระหว่างการสัมภาษณ์และศึกษาจากเอกสารเพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ได้มา

2.4.5 การสัมภาษณ์หมู่บ้าน เพื่อหาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับประชากร ลักษณะความเป็นอยู่ในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

2.4.6 การลงภาคสนามสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) พร้อมกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมของกลุ่มตัวอย่าง

เกณฑ์การสรุปผล

การสรุปความน่าเชื่อถือและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ผู้วิจัยคิดจากร้อยละของการประเมินสามเท่า โดยมีเกณฑ์ในการประเมิน ดังนี้

ต่ำกว่าร้อยละ 79 หมายความว่า ข้อมูลนั้นไม่มีความน่าเชื่อถือ
ร้อยละ 80 ขึ้นไป หมายความว่า ข้อมูลนั้นมีความน่าเชื่อถือ

การนำเสนอข้อมูล

ผลจากการศึกษาทั้งหมดนำเสนอด้วยวิธีการพรรณนา

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลจะนำเสนอผลการวิเคราะห์กรณีศึกษาชุมชนหนองบึงไก่อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร เป็น 2 ตอน ตามลำดับขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

ตอนที่ 1 สภาพของชุมชน

- 1.1 ประวัติของหมู่บ้านหนองบึงไก่อ
- 1.2 พัฒนาการของเหมืองฝาย
- 1.3 ผลกระทบของเหมืองฝาย
- 1.4 ผลสืบเนื่องของเหมืองฝาย

ตอนที่ 2 แนวทางในการพัฒนาชุมชนที่ถูกปิดล้อมด้วยวัฒนธรรมอุตสาหกรรม

- 2.1 การสังเคราะห์ผลการศึกษา
- 2.2 บทวิเคราะห์การปิดล้อมทางวัฒนธรรมอุตสาหกรรม
- 2.3 การปรับตัวและการต่อสู้ของคนในชุมชนหนองบึงไก่อ
- 2.4 แนวทางในการพัฒนาชุมชนที่ถูกปิดล้อมด้วยวัฒนธรรมอุตสาหกรรม
- 2.5 การนำเสนอแนวทางการพัฒนา

ตอนที่ 1 สภาพชุมชนหนองบึงไก่อ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร

1.1 ประวัติของหมู่บ้านหนองบึงไก่อ

ชุมชนหนองบึงไก่อนี้แต่เดิมนั้นเป็นพื้นที่ป่าไม้ ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ อาทิเช่น แหล่งน้ำ ป่า และสัตว์ป่า ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่อื่นๆ ที่มีความแห้งแล้งในพื้นที่ทำกินเดิมของตนเอง จึงได้ชักชวนญาติพี่น้องของตนเองมาหาพื้นที่ทำกินใหม่ก็ได้พบว่ามีพื้นที่ป่าแห่งหนึ่งซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติมาก ซึ่งเหมาะสำหรับการดำรงชีวิต จึงเริ่มอพยพโยกย้ายถิ่นที่อยู่จากเดิมเข้ามาถางป่าเพื่อใช้สำหรับการตั้งถิ่นฐานสร้างบ้านเรือนของตนเองเมื่อประมาณปี 2500 โดยมีบ้านเรือนประมาณ 10 - 20 หลังคาเรือน ดังคำบอกเล่าของประชาชนซึ่งเป็นประธานหัวหน้าเหมืองฝายกล่าวว่า “พ่อมาจากอุดรดิตถ์ก็ย้ายมาสร้างหลักเมื่อปี 2500 มาทำที่ตรงนี้ สมัยนั้นมันเป็นป่านะ มันเป็นป่าถาวร ก็ชวนพรรคพวกมาเลยนะ ที่แรกมีประมาณ 10-20 หลังคา บอกพี่บอกน้องมากันเรื่อยๆ มาสร้างกัน” (ประชาชน แพงดา, 31 กรกฎาคม 2549) และเมื่อพิจารณาจากคำบอกเล่าของบรรดา

ซึ่งเป็นเกษตรกรกล่าวว่า “พี่มาจากสุโขทัยย้ายมาอยู่ที่นี่” (วรรณ โวหาร, 31 กรกฎาคม 2549)

เมื่อมีที่อยู่อาศัยแล้วชาวบ้านเริ่มให้ความสำคัญทางด้านอาชีพจึงได้ทำการ ถางป่าขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เพื่อขยายพื้นที่ประมาณครบครวละ 10 ไร่เพื่อไว้สำหรับการเพาะปลูกพืชพันธุ์ต่าง ๆ อาทิเช่น ข้าว ข้าวโพด ถั่ว เป็นต้น ดังคำบอกเล่าของจำเรียง ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านกล่าวว่า “เมื่อก่อนนะคนทั่วทิศอย่างอีสาน แดงเหนือ ๆ เขาชวนกันมาอยู่ถางป่ามั่งอะไรมั่ง เพื่อจะได้ทำกินกันกันมีที่กันประมาณ 10 กว่าไร่ ก็ปลูกข้าวมั่งอะไรมั่ง” (จำเรียง ดิบดี, 31 กรกฎาคม 2549)

ดังนั้นเมื่อชาวบ้านในหมู่บ้านเริ่มมีความพออยู่พอกินและเห็นว่าหมู่บ้านนี้มีทรัพยากรที่สมบูรณ์จึงได้ชักชวนญาติพี่น้องของตนเองมาเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และได้มีการจัดตั้งหมู่บ้านเป็นของตนเองว่าหมู่บ้านหนองบึงไก่อจน ณ ปัจจุบันนี้ ดังคำบอกเล่าของบุญมากซึ่งเป็นเกษตรกรกล่าวว่า “เขาว่าทางนี้มันหากินง่าย ผักหญ้ามันก็หากินง่ายจริง ๆ” (บุญมาก จานทอง, 31 กรกฎาคม 2549) และเมื่อพิจารณาจากคำบอกเล่าของศรีไพรซึ่งเป็นเกษตรกรกล่าวว่า “เมื่อก่อนคนมารวม ๆ กันจากหลายอย่างหลายทิศ คนมันมากเขาก็ตั้งชื่อเป็นหนองบึงไก่อ” (ศรีไพร ธรรมกมล, 31 กรกฎาคม 2549)

1.2 พัฒนาการของเหมืองฝาย

เมื่อชาวบ้านเริ่มอพยพโยกย้ายถิ่นฐานของตนเองและตั้งบ้านเรือนอยู่ในหมู่บ้านหนองบึงไก่ออย่างถาวร ชาวบ้านเริ่มให้ความสำคัญกับทางด้านการประกอบอาชีพเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะการทำนาข้าวซึ่งจะต้องอาศัยน้ำเพื่อใช้สำหรับการเพาะปลูกเป็นหลัก ดังนั้นชาวบ้านจึงเริ่มช่วยกันทำแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่เป็นคลองซึ่งชาวบ้านเรียกว่าคลองลูกหมาก ดังคำบอกเล่าของประชวนซึ่งเป็นประธานหัวหน้าเหมืองฝายกล่าวว่า “แต่ก่อนมันเป็นคลองสวนหมากดั้งเดิมนะ” (ประชวน แพงตา, 31 กรกฎาคม 2549)

ชาวบ้านจึงเริ่มช่วยกันคิดหาวิธีการใช้น้ำจากคลองลูกหมากนี้ ซึ่งมีแกนนำหมู่บ้านประมาณ 2 - 5 คนและมีลูกบ้านช่วยกันคิดหาวิธีการที่จะใช้ประโยชน์จากน้ำในคลอง โดยการเริ่มจากตัดไม้ไผ่มาเจาะรู กั้นน้ำให้เป็นลักษณะของตารางหมากรุกแล้วตีกันคลองเพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้สำหรับทางการเกษตร แต่ก็ไม่สามารถทนต่อแรงดันน้ำได้ จึงพังลงดังคำบอกเล่าของหลงซึ่งเป็นเกษตรกรกล่าวว่า “เมื่อก่อนนี้มีหัวหน้า 2 - 5 คนมั่งชาวบ้านเขาก็ช่วยกัน ฝายเขาก็ใช้ไม้ทำ ไม้ยาวสามสี่วาแหลมหลักใช้เป็นท่อน ๆ แล้วผ่า” (หลง มาท่ามา, 31 กรกฎาคม 2549) และเมื่อพิจารณาจากคำบอกเล่าของทวนซึ่งเป็นเกษตรกรกล่าวว่า “สามสี่วานี้เจาะสามรู ยาวมาอีกท่อนหนึ่งขวางอีกท่อนหนึ่งคล้ายตารางหมากรุกอะ” (ทวน สิบปลาระ, 31 กรกฎาคม 2549) ดังนั้น จึงมีการระดมความคิดจากแกนนำ และหมู่บ้านอีกครั้งหนึ่งเพื่อที่จะให้น้ำได้คงอยู่ และฝายคงทนจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงรูปแบบของฝายใหม่ในลักษณะของการใช้ไม้ในพื้นที่แล้วนำหินมาเททับเพื่อต้านแรงดันน้ำ ซึ่งฝายนี้ก็อยู่ได้

หลายปีแต่ก็ต้องพังลง เนื่องจากน้ำไหลบ่ามาแรงจึงต้องพังลงในที่สุด ดังคำบอกเล่าของหลง ซึ่งเป็นเกษตรกรกล่าวว่า “เขาก็เปลี่ยนใหม่มาเป็นเอาหินมาใส่ข้างบน ประมาณ 50 วา สูงสามสี่ท่อมหัว ก็ช่วยกันทำไป” (หลง มาท่ามา, 31 กรกฎาคม 2549)

ดังนั้นแกนนำและชาวบ้านก็ระดมความคิดกันโดยเอาไม้จริงในพื้นที่บริเวณหมู่บ้าน โดยทำเรื่องขอจากป่าไม้เขต 6 นครสวรรค์ ซึ่งได้ไม้ประมาณ 1,000 ท่อน ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้ได้ประสบกับปัญหาป่าไม้เนื่องจากไม่ทราบเรื่องที่แกนนำหมู่บ้านเขาไปขออนุญาตจึงเกิดการขัดแย้งกับชาวบ้าน ดังนั้นเมื่อแกนนำชี้แจงและนำหลักฐานการอนุญาตตัดไม้ปัญหาดังกล่าวก็หมดไป ดังคำบอกเล่าของประชาชนซึ่งประธานหัวหน้าเหมืองฝายกล่าวว่า “เราก็เอาไม้เลยเราของเอาไม้จริงในป่า เต็มที่ก็ไม่เกินสามวานะ ไปทำเรื่องของโครงการที่ป่าไม้เขตที่ 6 นครสวรรค์ ก็ไปของเขาประมาณพันกว่าท่อนก็เอามาเลยตรงนี้ป่าไม้เขาก็มา ป่าไม้จังหวัดเขาไม่รู้เรื่องนะเพราะเราไปทำที่เขตแล้ว พอเขาเห็นเขาถามใครเป็นหัวหน้า บอกว่าลุงผิดกฎหมายผมต้องจับลุง บอกจับได้ไง เขาทำเรื่องเสร็จหมดแล้วไบอะไรก็มีหมดแล้วนะหนังสืออะไรมาจากจังหวัดและก็มาที่เขตด้วย” (ประชาชน แพงตา, 31 กรกฎาคม 2549)

เมื่อปัญหาหมดไปแกนนำและชาวบ้านจึงช่วยกันสร้างฝายต่อด้วยการนำต้นไม้ที่ตัดไว้มาช่วยกันกันน้ำ ซึ่งก็อยู่ได้หลายปีแต่ในที่สุดก็พังลง ดังคำบอกเล่าของมายซึ่งเป็นเกษตรกรกล่าวว่า “พอสร้างปลุกไม้มันก็พังลงอีกนั่นแหละ” (มาย มงคล, 31 กรกฎาคม 2549)

ดังนั้นชาวบ้านก็จึงได้เริ่มแต่งตั้งแกนนำอย่างเป็นทางการ ซึ่งมีประมาณ 2 - 3 คน จึงได้เริ่มระดมความคิดระหว่างแกนนำและชาวบ้านเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง โดยการแสวงหาวิธีการที่จะแก้ไขปัญหาระยะยาวขึ้นมา โดยเริ่มเขียนโครงการไปที่ชลประทาน แต่ก็ไม่ได้รับการตอบสนอง แกนนำจึงได้เขียนโครงการไปที่ทำเนียบรัฐบาล จึงได้งบประมาณมาสร้างฝายประมาณ 20 กว่าล้าน ซึ่งสร้างเสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2534 และได้ขยายเป็นคลองส่งน้ำกระจายให้ถึงที่นาของชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้านหนองบึงไก่อ ซึ่งมีแกนนำที่ชาวบ้านแต่งตั้งช่วยกันดูแลฝายขณะเดียวกันชาวบ้านทุกคนก็ช่วยกันดูแลจนได้ใช้ประโยชน์จากเหมืองฝายจนถึงปัจจุบันนี้ ดังคำบอกเล่าของประชาชนซึ่งเป็นประธานหัวหน้าเหมืองฝายกล่าวว่า “พอพ่อออกผมก็แทนเลย มีประธานรองประธานชาวบ้านช่วยกัน ไม้พังผมก็เลยคิดใหม่จะทำโครงการเข้าหาชลประทานเลย ทางชลประทานก็กลับ ผมก็ไม่รู้จะทำอย่างไรน้อยใจนะผมก็เลยเดินโครงการถึงทำเนียบเลยนะ ผมเป็นคนวิ่งเลยนะ พ่อไม่รู้จะวิ่งอย่างไร วิ่งถึงกระทรวงก็ได้งบประมาณรู้สิกว่า 20 ล้านได้มา มาสร้างฝายปัจจุบันนี้ฝายน้ำล้น สร้างเสร็จเมื่อ 2534 (ประชาชน แพงตา, 31 กรกฎาคม 2549)

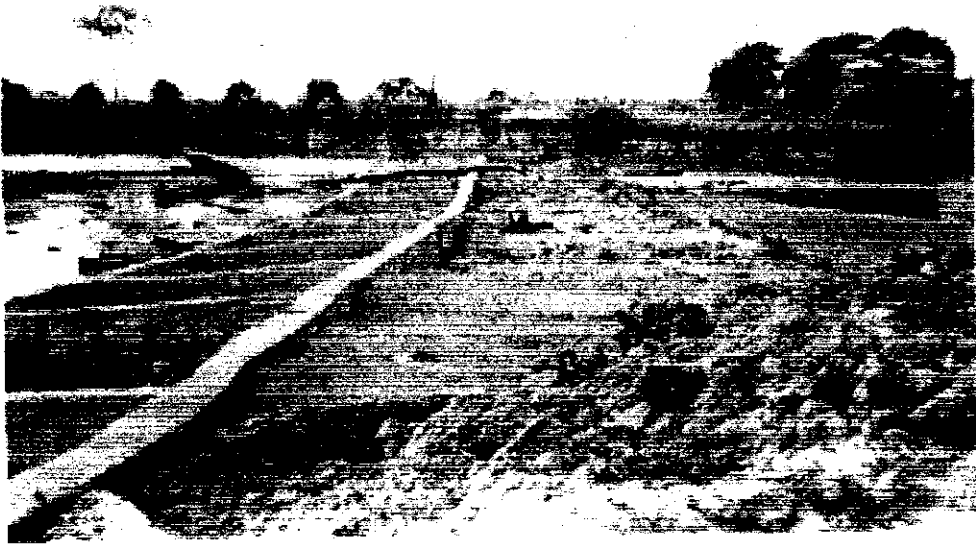
เหมืองฝายในปัจจุบันได้มีการบริหารจัดการโดยที่ชาวบ้านจะจัดตั้งประธานเหมืองฝายซึ่งมีหน้าที่คอยดูแลและมีลูกบ้านช่วยกันดูแลด้วยวิธีการกล่าวคือ ประธานเหมืองฝายจะจัดแบ่งปันน้ำด้วยการก่อสร้างคลองส่งน้ำอีกทั้งยังมีประตูเปิดปิดน้ำเพื่อเพิ่ม

ความสะดวกในการทำการเกษตรกรรมมากขึ้น อีกทั้งการจัดระบบการดูแลและบำรุงเมืองฝายเพื่อให้ชาวบ้านในหมู่บ้านหนองปั้งไถ้ใช้ประโยชน์จากเมืองฝายอย่างยั่งยืนดังคำกล่าวของประชาชนซึ่งเป็นประธานเมืองฝายกล่าวว่า “ที่นี่เราจัดตั้งให้มีประธานคือตอนแรกพ่อผาต่อมาก็ผมเป็นประธานแล้วก็มีชาวบ้านนี้แหละเขามีอะไรเขาก็จะมาแจ้งกับผม ผมก็ไปดู” (ประชาชน แพงดา, 31 กรกฎาคม 2549)

สรุป ความสัมพันธ์เชิงพัฒนาการของระบบเมืองฝายของชุมชนหนองปั้งไถ้ได้ว่า เมื่อชุมชนได้มีการพัฒนาจากภูมิปัญญาที่อาศัยการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในหมู่บ้านโดยอาศัยวัสดุจากธรรมชาติเป็นหลักในการก่อสร้างเมืองฝายขึ้นมา แต่เมื่อระยะเวลาเปลี่ยนผ่านการพัฒนาระบบเมืองฝายก็ต้องการความมั่นคงมากขึ้น จึงเกิดการเรียนรู้ที่จะทำเมืองฝายให้คงอยู่อย่างยั่งยืนจนในที่สุดก็ขอความร่วมมือจากภาครัฐ ทำให้ได้เมืองฝายที่คงทนและมีความสะดวกสบายต่อการใช้ประโยชน์ดังเช่นปัจจุบัน

ภาพ 1 เมืองฝายในอดีต ชาวบ้านสร้างขึ้นเอง โดยใช้ไม้มาทำเป็นเมืองฝายธรรมชาติ

ภาพ 2 เขื่อนฝายที่พัฒนาขึ้นเป็นเขื่อนฝายคอนกรีต

ภาพ 3 เขื่อนฝายปัจจุบันที่ทำให้เกษตรกรในหมู่บ้านหนองบึงไก่อได้รับความสะดวกสบาย
ในเรื่องของแหล่งน้ำ เพื่อใช้สำหรับการเกษตร

1.3 ผลกระทบของเหมืองฝาย

ผลกระทบของเหมืองฝายต่อชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อแยกได้ดังต่อไปนี้

1.3.1 ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ

1.3.2 ผลกระทบทางด้านสังคม

1.3.3 ผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม

1.3.1 ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ

ชุมชนชนบทประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งจะต้องอาศัยธรรมชาติเป็นฐานรองรับการผลิต โดยเฉพาะแหล่งน้ำที่ใช้สำหรับการเพาะปลูกพืชพันธุ์ต่างๆ อาทิเช่น ถั่ว ข้าวโพด ข้าว ซึ่งแหล่งน้ำที่สร้างขึ้นเองโดยใช้ไม้มาทำเป็นเหมืองฝายตามธรรมชาติ ซึ่งก็จะพังลงตามเวลา จนกระทั่งพัฒนาขึ้นเป็นเหมืองฝายคอนกรีตในปัจจุบัน ทำให้ชาวหมู่บ้านหนองบึงไก่อนั้นได้มีการพัฒนาที่อดีตเคยทำการเกษตรได้ปีละครั้งหนึ่งเพราะเนื่องจากจะต้องอาศัยแหล่งน้ำจากธรรมชาติคือช่วงฤดูฝน ซึ่งจะปลูกข้าวและถั่วเพียงเพื่อเอาไว้บริโภคเสียส่วนใหญ่ที่เหลือก็แลกเปลี่ยนกันในเครือญาติและหมู่บ้าน บางส่วนก็จำหน่ายดังคำบอกเล่าของอุทัยซึ่งเป็นเกษตรกรกล่าวว่า “เมื่อก่อนนี้ก็ทำกันกิน แบ่งกันกินเหลือก็ขายกันบาง” (อุทัย รุ่งเรือง, 31 กรกฎาคม 2549)

ดังนั้นเมื่อเริ่มมีการเปลี่ยนผ่านของยุคสมัยโดยมีการพัฒนาเหมืองฝายขึ้นตามลำดับทำให้เกษตรกรในหมู่บ้านหนองบึงไก่อนั้นได้รับความสะดวกสบายในเรื่องของแหล่งน้ำเพื่อใช้สำหรับการเกษตรที่มีให้ตลอดทั้งปี จึงทำให้เกษตรกรนั้นเริ่มที่จะปลูกข้าวและพืชพันธุ์อื่นๆ ได้ทั้งปี บางคนบางครอบครัวปีละถึง 3 ครั้ง ทั้งนี้ก็เพื่อสนองความต้องการของกลไกทางด้านตลาด โดยการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากเคยทำนาดำก็เปลี่ยนมาทำนาหว่านเนื่องจากการลดระยะเวลาการเพาะปลูกลง แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องเพิ่มการลงทุนมากขึ้น ทั้งในการที่เกษตรกรจะต้องเพิ่มข้าวที่ใช้สำหรับการเพาะปลูก การซื้อเทคโนโลยีเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิต อาทิ เช่น การใช้รถไถ ซึ่งจะต้องซื้อน้ำมันเพื่อเติมรถไถและเครื่องสูบน้ำมากขึ้น ส่วนรถเก็บบักเกี่ยว การใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงในการกระตุ้นพืชให้เจริญเติบโตและทันกับความต้องการของเกษตรกรหรือความต้องการที่จะใช้เงินเพิ่มมากขึ้นซึ่งทำให้เกษตรกรในหมู่บ้านหนองบึงไก่อมีต้นทุนเพิ่มสูงขึ้นตามลำดับ ดังคำบอกเล่าของสุทินซึ่งเป็นเกษตรกรกล่าวว่า “เดี๋ยวนี้เราต้องซื้อรถไถเทค เวลาเกี่ยวก็ต้องจ้างเขา ปุ๋ยยามันก็แพง” (สุทิน โวหาร, 31 กรกฎาคม 2549) และเมื่อพิจารณาจากคำบอกเล่าของเดือนซึ่งเป็นเกษตรกรกล่าวว่า “นาดำพันธุ์ข้าวจะไม่เปลือง สมมุติว่า 6 ไร่เราจะตกกล้าแค่ 4 - 5 ถัง มันก็พอใช้ แต่เดี๋ยวนี้เขาใช้ไร่ละสองสามถังโน้นมันเปลือง ปุ๋ยเมื่อก่อนก็ไม่ต้องใส่เดี๋ยวนี้จะต้องใส่ ถ้าไม่ใส่ก็ไม่สวยมันเหลือง” (เดือน หน่อคำ, 31 กรกฎาคม 2549)

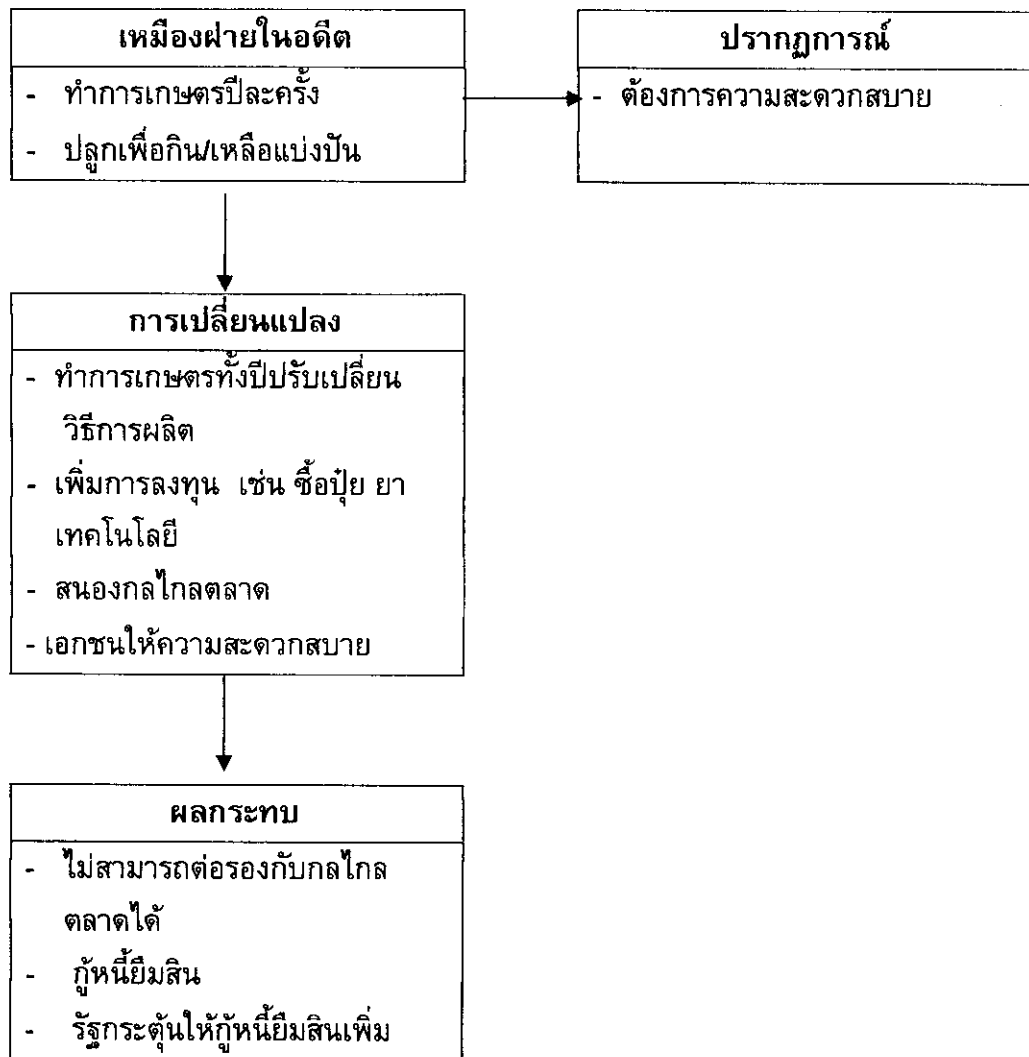
นอกจากนี้ผลผลิตที่ได้มาจากการลงทุนยังต้องขึ้นอยู่กับกลไกทางด้านตลาดทำให้เกษตรกรในหมู่บ้านหนองบึงไก่อไม่สามารถต่อรองกลไกราคาของตลาดได้ ซึ่งทำให้เกษตรกรบางรายไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ดังคำบอกเล่าของตองซึ่งเป็นเกษตรกรกล่าวว่า “เราจะต้องขายตามตลาด ถูกบ้างแพงบ้างแล้วแต่” (ตอง ก้อนจะละ, 31 กรกฎาคม 2549)

ขณะเดียวกันภาคส่วนของเอกชนที่เป็นส่วนของการให้บริการนั้นยังเพิ่มความสะดวกสบายให้กับชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อ กล่าวคือ พ่อค้าจะติดต่อให้บริการชาวบ้านตั้งแต่รถเกียบเกี้ยว การจำหน่ายสินค้า ซึ่งทำให้ชาวบ้านไม่ต้องลำบากในการเก็บเกี้ยวอย่างเคยเป็นในอดีต ดังคำบอกเล่าของสมแป้นซึ่งเป็นเกษตรกรกล่าวว่า “เขาจะมีรถเกี้ยว เกี้ยวเสร็จก็ขายได้เลยไม่ต้องเก็บเหมือนเมื่อก่อน เมื่อก่อนลำบาก แต่เดี๋ยวนี้สบายแล้ว” (สมแป้น ผวาผดุง, 31 กรกฎาคม 2549)

ดังนั้นเมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อส่วนมากถึงกับต้องกั๊กหนียืมสินทั้งในและนอกระบบ ส่วนของรัฐยังกระตุ้นให้ชาวบ้านนั้นบริโภคนิยมมากขึ้น โดยจัดโครงการต่าง ๆ ให้ชาวบ้านเอื้อต่อการเพิ่มการลงทุน ที่จัดอยู่ในรูปแบบของการให้ปุ๋ย ให้ยา และให้เงินมาลงทุน ทำให้เกษตรกรในหมู่บ้านหนองบึงไก่อนั้นไม่สามารถหลุดพ้นจากการเป็นหนี้สินได้ และมีอัตราการเป็นหนี้สูงมากขึ้นตามลำดับส่งผลให้เกษตรกรในหมู่บ้านหนองบึงไก่อไม่สามารถหลุดพ้นจากภาวะความยากจนลงได้ ดังคำบอกเล่าของสมซึ่งเป็นเกษตรกรกล่าวว่า “บางคนก็ กู ฐกส. แล้วแต่ทำมากก็กู่มาก ทำน้อยก็กู่น้อย เขาเอาไปลงทุนปลูกข้าวมัน ข้าวโพดมัน ถั่วมัน” (สม เหลี่ยมแหลม, 31 กรกฎาคม 2549) และเมื่อพิจารณาจากคำบอกเล่าของสมแป้นซึ่งเป็นเกษตรกรกล่าวว่า “อย่างกองทุนหมู่บ้านนี้เราก็กู้กัน” (สมแป้น ผวาผดุง, 31 กรกฎาคม 2549)

สรุป การพัฒนาของระบบเหมืองฝายในหมู่บ้านหนองบึงไก่อั้นในอดีตเกิดจากการเรียนรู้ที่ใช้อนุภูมิปัญญาของชาวบ้านในหมู่บ้าน ทั้งนี้เพื่อจะใช้ประโยชน์จากน้ำทั้งการอุปโภคและบริโภค ต่อมาเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงโดยการเปลี่ยนผ่านของยุคสมัยกับความต้องการของชาวบ้านที่เพิ่มมากขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านขอความร่วมมือจากภาครัฐเพื่อทำให้เหมืองฝายคงทน ทำให้ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากน้ำได้มากขึ้น ซึ่งผลที่ตามมาคือชาวบ้านสามารถทำเกษตรกรรมได้ตลอดทั้งปี โดยอาศัยเทคโนโลยีและกลไกการตลาดเป็นตัวรองรับ เช่น การซื้อปุ๋ย และยาฆ่าแมลง เพื่อให้ทันความความต้องการของตลาด ซึ่งทำให้ต้นทุนในการผลิตเพิ่มสูงขึ้น จนในที่สุดทำให้ชาวบ้านต้องกั๊กหนียืมสินทั้งในระบบและนอกระบบ

ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ

แผนภูมิ 1 ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ

ภาพ 4 การค้าขายผลผลิตทางการเกษตร

ภาพ 5 การค้าขายผลผลิตทางการเกษตร

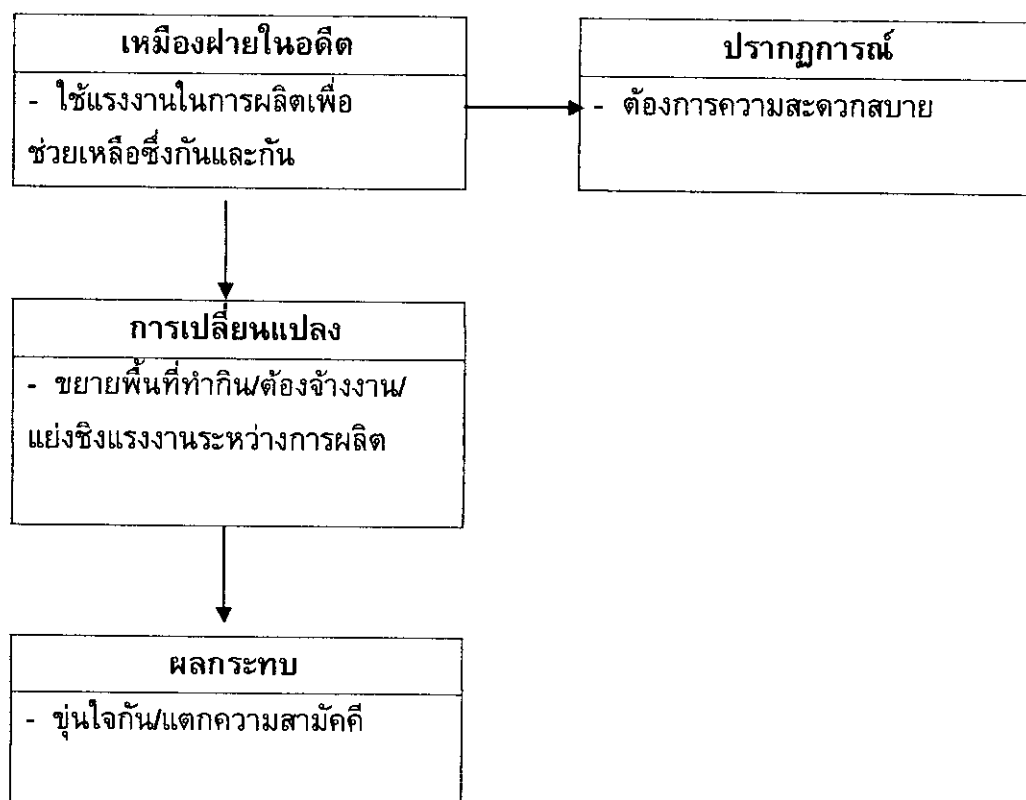
1.3.2 ผลกระทบทางด้านสังคม

การเกษตรในอดีตเกษตรกรจะใช้แรงงานคนและสัตว์เป็นกำลังผลิตที่สำคัญ โดยอาศัยความเป็นเครือญาติและเพื่อนบ้านมาช่วยเหลือกันในระหว่างการผลิต ซึ่งชาวหมู่บ้านหนองบึงไถ่นั้นดั้งเดิมก็อาศัยแรงงานคนและสัตว์เป็นกำลังการผลิตทางการเกษตรเป็นสำคัญ ซึ่งอาศัยการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังคำบอกเล่าของโชติซึ่งเป็นเกษตรกรกล่าวว่า “เมื่อก่อนเราช่วยกันทำ ดำนาเราก็คือช่วยกัน” (โชติ ผิวมาก, 31 กรกฎาคม 2549) และเมื่อพิจารณาจากคำบอกเล่าของสุทินซึ่งเป็นเกษตรกรกล่าวว่า “เราไม่ได้จ้างใครเราเอาแรงงาน อย่างป้านี้เรามาช่วยเราก็คือไปช่วยป้า เปลี่ยนกันไปเปลี่ยนกันมา” (สุทิน ไวหาร, 31 กรกฎาคม 2549)

เมื่อระบบเหมืองฝายเริ่มมีการพัฒนากระตุ้นให้ชาวบ้านเริ่มหันมาขยายพื้นที่การเพาะปลูกเพิ่มขึ้นตามลำดับ ทำให้ชาวบ้านเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตใหม่ โดยใช้เทคโนโลยีเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิต ส่งผลถึงการใช้แรงงานคนและสัตว์ในการผลิตน้อยลง ซึ่งทำให้การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันน้อยลงและความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นเริ่มคลอนแคลงลงจึงเปลี่ยนมาเป็นในลักษณะของความเป็นนายจ้างกับลูกจ้าง การทำน่ายังเกิดปัญหาการแย่งแรงงานกันเพราะต่างคนต่างทำพร้อมกัน ซึ่งส่งผลทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไถ่ลดความสัมพันธ์กันลงไม่ว่าจะเป็นในลักษณะของเครือญาติและเพื่อนบ้านก่อให้เกิดความเป็นชุมชนลดน้อยลงและเกิดการแตกความสามัคคีกัน ความขุ่นข้องหมองใจและความแตกแยกเริ่มเกิดและแผ่ขยายออกไปอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน ดังคำบอกเล่าของอุทัยซึ่งเป็นเกษตรกรกล่าวว่า “เดี๋ยวนี้บางคนทำไม่เป็นก็ต้องจ้างเขา ทำพร้อมกันก็แย่งกันรถก็ต้องจ้าง อะไรเราก็คือต้องจ้างทั้งนั้นแหละ” (อุทัย รุ่งเรือง, 31 กรกฎาคม 2549) และเมื่อพิจารณาจากคำบอกเล่าของแพงซึ่งเป็นเกษตรกรกล่าวว่า “เราทำมากทำไม่ทันก็ต้องจ้างเขา ก็มันทำเหมือนกันหมด” (แพง เต็มมี, 31 กรกฎาคม 2549)

สรุป การพัฒนาของระบบเหมืองฝายนั้น ทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไถ่ซึ่งในอดีตที่อาศัยการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการผลิต แต่เมื่อมีการพัฒนาเพิ่มขึ้น ความต้องการที่จะขยายพื้นที่ทำกินก็มีมากตามไปด้วย ทำให้ต้องเกิดการจ้างงานแย่งชิงแรงงานในชุมชน ผลที่ตามมาคือชาวบ้านเริ่มขุ่นใจกัน และแตกความสามัคคี

ผลกระทบด้านสังคม

แผนภูมิ 2 ผลกระทบด้านสังคม

ภาพ 6 ความสัมพันธ์ทางด้านสังคม : การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

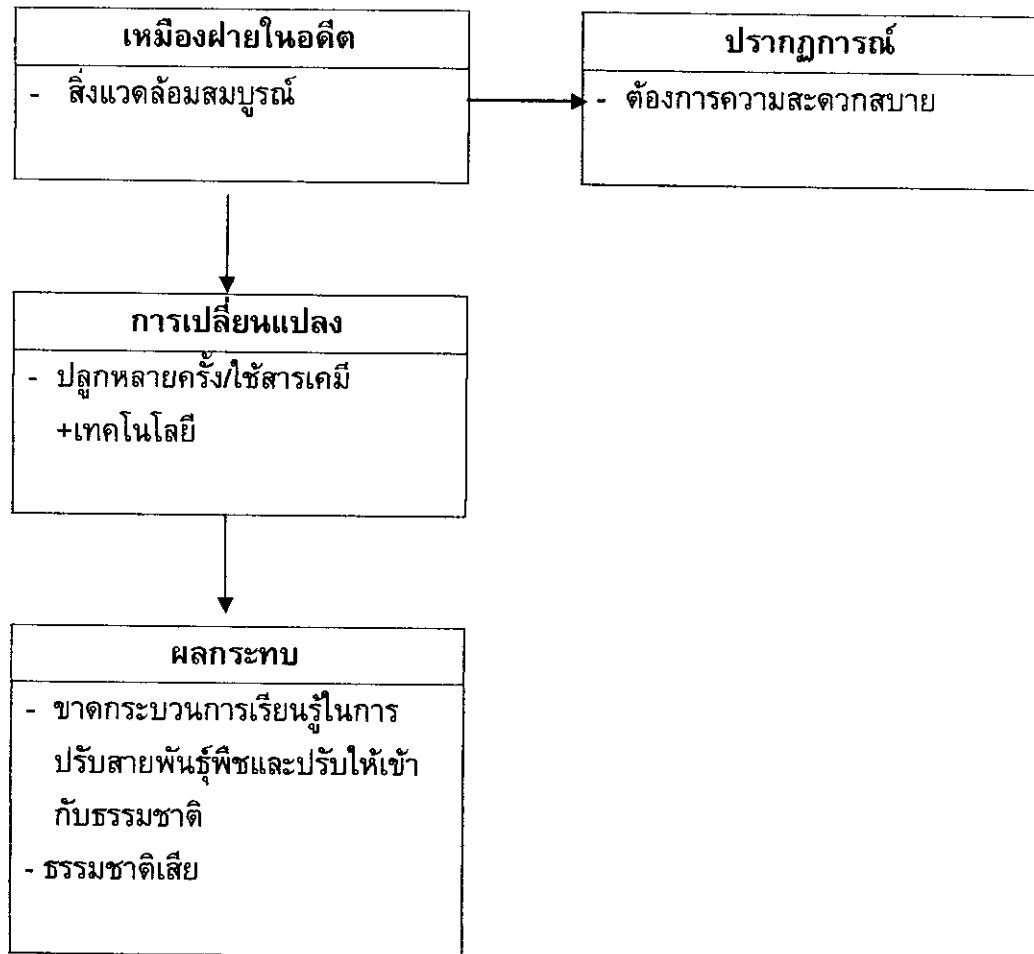
ภาพ 7 ความสัมพันธ์ทางด้านสังคม : แรงงานรับจ้างมาแทนที่

1.3.3 ผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม

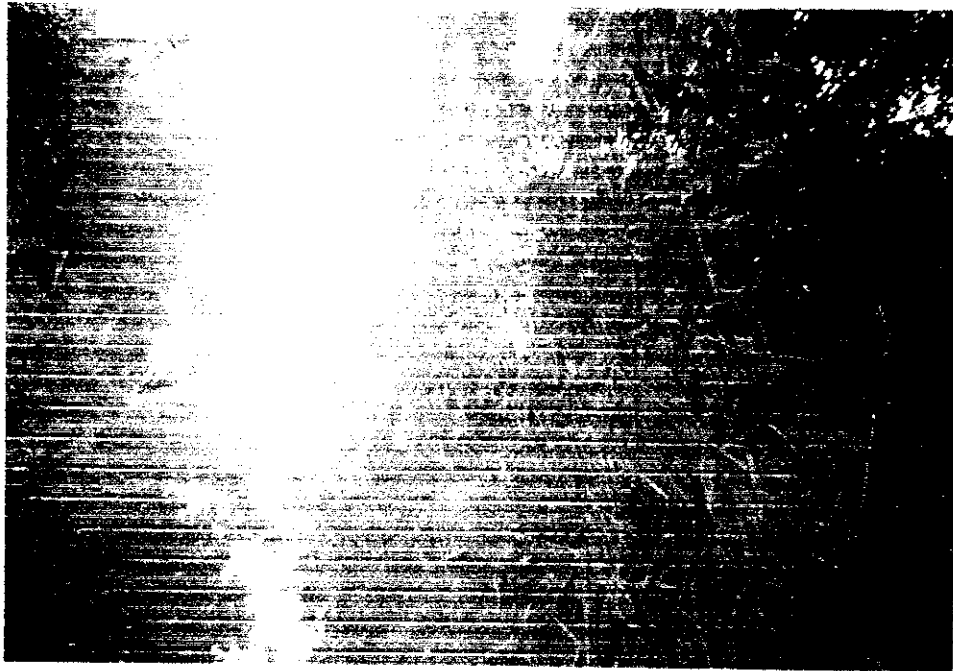
การเกษตรในอดีตนั้นจะอาศัยธรรมชาติเป็นฐานรองรับในการผลิต ไม่ว่าจะเป็นแหล่งน้ำ พื้นที่ ซึ่งเกษตรกรนั้นก็เช่นเดียวกันที่จะต้องพึ่งพิงธรรมชาติในการผลิต เป็นสำคัญในการผลิต โดยเฉพาะทางการเกษตรในการเพาะปลูกข้าวที่มีการทำปีละครั้งในอดีต แต่เมื่อเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาขึ้นเรื่อยมา ซึ่งส่งผลต่อธรรมชาติโดยเฉพาะพื้นที่ในการเพาะปลูกที่มีการใช้กันอย่างเข้มข้น สังเกตจากเพาะปลูกพืชเพื่อเชิงพาณิชย์อย่างโดยตรง อย่างเดียว ทำให้ส่งผลถึงการไม่ปรับปรุงสายพันธุ์พืชต่างๆ ในหมู่บ้าน การปลูกพืชเช่นนี้ไม่เพียงแต่การหยุดชะงักของกระบวนการเรียนรู้และวงจรความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรชีวภาพที่เคยเป็นฐานของเกษตรกรอย่างยั่งยืน ขณะเดียวกันความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ลดลง เนื่องจากการใช้ปุ๋ย และสารเคมีเพื่อเร่งผลผลิต ทำให้สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมลงเรื่อยๆ ทำให้ผลผลิตเริ่มลดต่ำลงเรื่อยๆ เป็นไปอย่างต่อเนื่อง ทำให้ชาวบ้านยังต้องเพิ่มปุ๋ย เพิ่มยาขึ้นอย่างต่อเนื่อง เพื่อเพิ่มการกระตุ้นให้พืชพันธุ์ต่างๆเจริญเติบโตทันต้องความต้องการในการจำหน่าย ทำให้เกิดภาวะหนี้สินมากขึ้นตามลำดับอย่างต่อเนื่อง ดังคำบอกเล่าของเดือน ซึ่งเป็นเกษตรกรกล่าวว่า “เราใส่ปุ๋ยยาลงไป ปลูกตายหมด แล้วก็ปุ๋ยเราก็ใส่มากด้วย” (เดือน หน่อคำ, 31 กรกฎาคม 2549)

สรุป การพัฒนาของระบบเหมืองฝาย ทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลงทั้งวิถีชีวิตและรูปแบบการผลิตทางการเกษตร ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อระบบนิเวศวิทยาของพื้นที่ในหมู่บ้าน กล่าวคือ เมื่อชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ที่ชีววิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการผลิตมากขึ้นทำให้พื้นที่ในการผลิตขาดความสมดุลขาดการเรียนรู้ที่จะปรับเปลี่ยนสายพันธุ์พืช จนในที่สุดก็ทรุดโทรมและเสื่อมเสีย

ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

แผนภูมิ 3 ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

ภาพ 8 สิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมในปัจจุบัน

1.4 ผลสืบเนื่องจากเหมืองฝาย

เนื่องจากชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ซึ่งจะต้องอาศัยธรรมชาติโดยเฉพาะเรื่องของแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการผลิตทางการเกษตร ซึ่งดั้งเดิมนั้นเกษตรกรจะใช้น้ำตามลำคลอง ซึ่งจะปลูกได้เฉพาะในช่วงฤดูฝน ต่อมาเมื่อเกษตรกรเริ่มเรียนรู้และสะสมภูมิปัญญาในการผลิตทางการเกษตรจึงได้ระดมความคิดกัน เพื่อให้เพาะปลูกพืชและสามารถใช้ประโยชน์จากน้ำลำคลองได้ทั้งปี จึงช่วยกันทำเหมืองฝาย โดยใช้ธรรมชาติเป็นวัสดุอุปกรณ์มาใช้ในการทำเหมืองฝาย แต่ก็ไม่มีความคงทนถาวรทำให้ไม่สามารถใช้น้ำทั้งปี ดังนั้นชาวบ้านจึงของความร่วมมือจากภาคส่วนของรัฐเพื่อมาทำฝายให้คงทนถาวร

เมื่อฝายทำเสร็จประกอบกับการพัฒนาของประเทศส่งผลให้เกษตรกรระดับรากหญ้าอย่างเกษตรกรของหมู่บ้านหนองบึงไก่อได้รับผลกระทบอย่างต่อเนื่องและรุนแรง กล่าวคือ ชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อเริ่มปลูกพืชพันธุ์ที่มีความถี่สูงขึ้น ส่งผลให้เกิดการลงทุนที่เพิ่มการลงทุน ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ดินและแมลงตามธรรมชาติ ถูกทำลายลง ทำให้ส่งผลถึงการทำลายระบบนิเวศวิทยา ซึ่งชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อก็ได้เรียนรู้ในการปรับเปลี่ยนตัวเองตามกระแสของสังคม โดยการเพิ่มการลงทุนมากยิ่งขึ้น ซึ่บ่ยุย ซึ่บ่ยุย ทำให้ชาวบ้านมีหนี้สินพอกพูน บางส่วนถึงกับต้องจำนองและจำนำพื้นที่ทำกินเพื่อมาใช้ในการลงทุนและการกินอยู่ที่มีอัตราสูงขึ้นทุกขณะ ดังคำบอกเล่าของ นางวรรณษา ซึ่งเป็น

เกษตรกรกล่าวว่า “จำนองจำนำนามันก็มี มันไม่พอใช้อะ” (วรรณา โวหาร, 31 กรกฎาคม 2549) และเมื่อพิจารณาจากคำบอกเล่าของสมซึ่งเป็นเกษตรกรกล่าวว่า “ขายมันก็มี” (สม เหลี่ยมแหลม, 31 กรกฎาคม 2549)

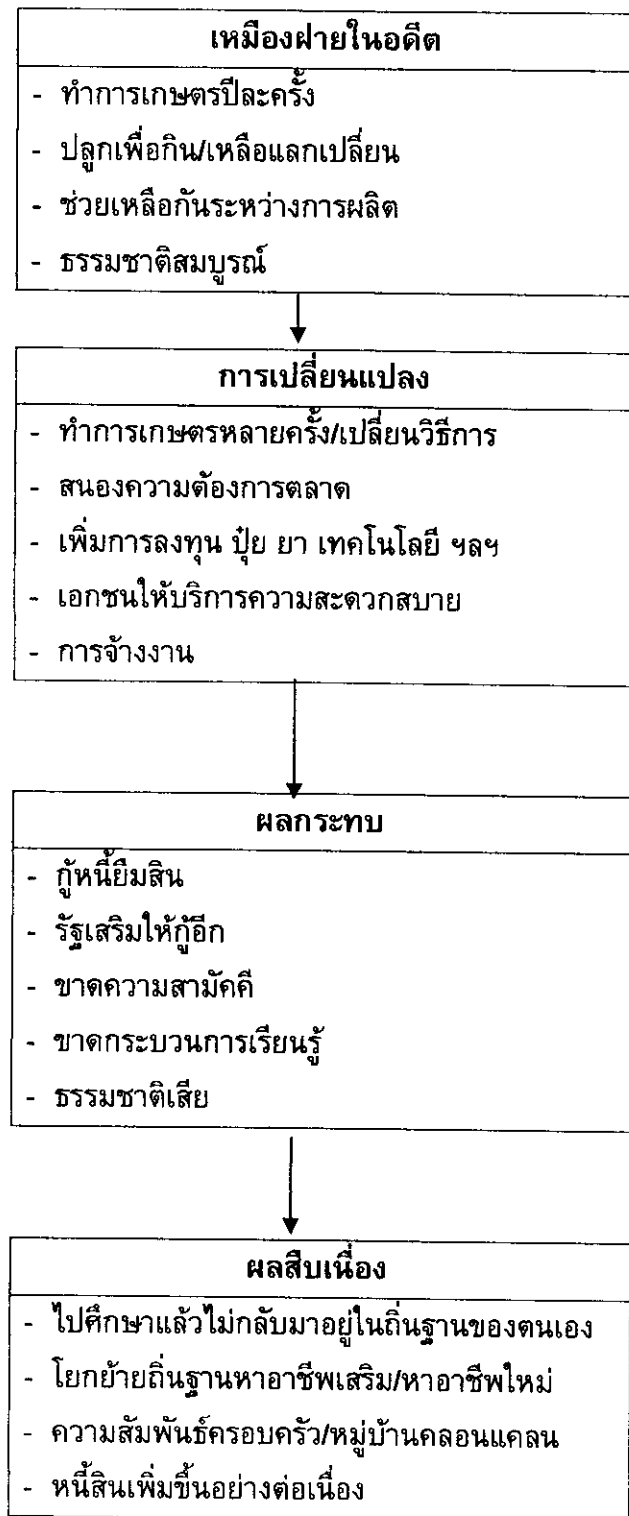
นอกจากนี้แล้วเกษตรกรในหมู่บ้านหนองบึงไก่อังโดยเฉพาะผู้คนในสมัยใหม่ที่ได้รับการศึกษา ส่วนมากจะไม่ได้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเนื่องจากมีความเชื่อที่ว่าอาชีพเกษตรกรรมนั้นยากจนไม่พอกิน รวมทั้งยากลำบากในการประกอบอาชีพ จึงได้โยกย้ายถิ่นฐานของตนเองเข้าสู่ตัวเมืองเพื่อหางานทำที่มั่นคงและรายได้ที่แน่นอน ดังคำบอกเล่าของจันทร์ ซึ่งเป็นเกษตรกรกล่าวว่า “ทำนามันลำบาก เดียวนี้เด็กที่ไปเรียนข้างนอกเขาไปทำงานกรุงเทพ กันหมด เหลือไว้แต่คนแก่ๆ” (จันทร์ ธรรมกมล, 31 กรกฎาคม 2549)

อีกส่วนหนึ่งก็เป็นเกษตรกรเองที่โยกย้ายถิ่นฐานของตนเองไปทำงานที่ตัวเมือง พอถึงช่วงฤดูกาลทำนาก็กลับมาทำแล้วก็เดินทางกลับไปทำงานที่ตัวเมือง พอช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยวก็กลับมาเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร ดังคำบอกเล่าของศรีไพรซึ่งเป็นเกษตรกรกล่าวว่า “อย่างกลุ่มคนอีสานเขาจะไปทำงานกรุงเทพ ระยอง กันหมด คืออยู่ที่นี้รายได้ไม่ดี เขาไปอย่างนั้นได้ดีกว่า ไปทำงานก่อสร้าง เวลาทำนาเขาจะกลับมาพักหนึ่ง ทำนาทิ้งไว้ พอถึงเวลาใส่ปุ๋ยเขาก็กลับมาใส่ มาไม่นาน พอถึงหน้าเก็บเกี่ยวเขาก็กลับมาอีก เพราะว่าช่วงนี้ไม่ทำซ้ำเหมือนเมื่อก่อน” (ศรีไพร ธรรมกมล, 31 กรกฎาคม 2549)

เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้ผู้คนในหมู่บ้านหนองบึงไก่อันมีบุคคลที่อาศัยอยู่จริง ๆ คือบุคคลที่เกินวัยทำงานหรือสูงวัยและเด็กอ่อนหรือเด็กที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษาเท่านั้น ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในครอบครัวลดลง สังคมเริ่มมีความสันคลอนมากขึ้นตามลำดับ ดังคำบอกเล่าของจำเรียงซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านกล่าวว่า “ 8 - 9 ปีนี้เด็กออกไปทำงานมาก เหลือแต่คนแก่ ๆ กับเด็กอย่างที่เห็นนี้แหละ” (จำเรียง แพงดา, 31 กรกฎาคม 2549)

สรุป จากการที่ชุมชนในหมู่บ้านหนองบึงไก่อมีการพัฒนาเมืองฝ่ายมากขึ้นตามลำดับ ทำให้เห็นถึงผลการเปลี่ยนแปลงทางด้านการประกอบอาชีพที่ส่งผลถึงการเงินสังคม และสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ ผู้คนในหมู่บ้านหนองบึงไก่อเริ่มอพยพโยกย้ายถิ่นฐานของตนเองเข้าสู่แรงงานรับจ้างในตัวเมือง ความสัมพันธ์ของผู้คนเริ่มคลอนแคลงลง ซึ่งอาจจะทำให้ชุมชนหนองบึงไก่อในอนาคตสันคลอนลงได้ที่สุดในที่สุด

ผลสืบเนื่องจากเหมืองฝาย

แผนภูมิ 4 ผลสืบเนื่องจากเหมืองฝาย

ภาพ 9 ผลกระทบจากเหมืองฝายคนแก่ และเด็กเฝ้าบ้าน แรงงานย้ายถิ่น

ภาพ 10 ผลกระทบจากเหมืองฝายคนแก่ และเด็กเฝ้าบ้าน แรงงานย้ายถิ่น

ตอนที่ 2 แนวทางในการพัฒนาชุมชนที่ถูกปิดล้อมด้วยวัฒนธรรมอุตสาหกรรม

2.1 การสังเคราะห์ผลการศึกษา

วัฒนธรรมของชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อ้นั้นส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมตั้งแต่ดั้งเดิม โดยอาศัยน้ำจากธรรมชาติเป็นหลัก โดยเฉพาะน้ำฝนและน้ำจากเหมืองฝาย ดังนั้นชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อ้นจึงคิดค้นและพยายามกักน้ำด้วยวิธีการระดมคนทั้งทางด้านความคิด และอุปกรณ์ต่างๆ ซึ่งเริ่มจากการใช้แรงงานและการใช้วัสดุอุปกรณ์ที่เป็นธรรมชาติเสียส่วนใหญ่ อันได้แก่ ไม้ หิน ซึ่งไม่สามารถกักน้ำได้ทั้งหมด ทำให้น้ำไหลผ่านได้บางส่วน รวมทั้งลักษณะเหมืองฝายเหล่านี้จะไม่มีความคงทน ดังนั้น ชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อ้นจึงต้องช่วยเหลือกันด้วยการดูแลฝาย เมื่อเกิดการสึกกร่อนก็ต้องช่วยกันซ่อมแซม จึงทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดูแลและใช้ประโยชน์เหมืองฝายอย่างคุ้มค่าและต่อเนื่อง

ดังนั้นเมื่อมีข้อจำกัดในการใช้ประโยชน์จากเหมืองฝายดังกล่าวทำให้การทำเกษตรกรรมของชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อ้นมีขีดจำกัดตามมาด้วย กล่าวคือ ชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อ้นจะสามารถทำการเกษตรกรรมโดยเฉพาะการทำนาได้ปีละครั้ง โดยมีการใช้แรงงานคนเป็นหลัก ซึ่งทำให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกันและกันหมู่บ้าน ทั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อการบริโภคเหลือก็นำมาแลกเปลี่ยนแบ่งปันซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความเอื้ออาทร ความรัก ความสามัคคีกันหมู่บ้าน

เมื่อชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อ้นเริ่มพยายามดิ้นรนตามแนวทางการพัฒนาแบบอุตสาหกรรม โดยเริ่มจากการคิดค้นเพื่อให้ทำการเกษตรได้หลายครั้ง ดังนั้นจึงได้พัฒนาเหมืองฝายที่จะทำอย่างไรให้มีความคงทน จึงพัฒนาเหมืองฝายเรื่อยมา จนถึงขั้นขอความร่วมมือและของบสนับสนุนจากภาครัฐ จึงได้ดำเนินการจัดตั้งเหมืองฝายแบบคอนกรีตขึ้นมา ซึ่งผลกระทบของเหมืองฝายคอนกรีตในหมู่บ้านหนองบึงไก่อ้น คือ วัฒนธรรมของชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อ้นเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านอาชีพที่เริ่มมีการทำการเกษตรที่มีบ่อยครั้งและเป็นการเกษตรแบบพาณิชย์ คือ ปลูกพืชข้าวอย่างเดียวโดยมีเป้าหมายเพื่อการค้า ดังนั้น ชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อ้นจึงเริ่มนำวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการผลิต เช่น วิธีการนำเอารถไถนา รถเกี่ยวและอื่นๆ แทนแรงงานคนในการผลิตและการเก็บเกี่ยว นอกจากนี้ยังนำปุ๋ย ยาและสารเคมีต่างๆ เข้ามาใช้ในการเร่งการผลิตและกำจัดศัตรูพืช ซึ่งผลกระทบที่ตามมา ก็คือเป็นการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทำธรรมชาติไม่มีความสมดุล ซึ่งเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ต้นทุนในการผลิตของชาวบ้านหนองบึงไก่อ้นสูงขึ้น

เมื่อมีต้นทุนในการผลิตที่สูงขึ้น ทำให้เกิดการแก่งแย่งกันระหว่างการผลิต เช่น การแย่งชิงแรงงาน ซึ่งผลกระทบที่ตามมา คือ ชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อ้นเริ่มมีการแตกแยกความสามัคคี มีการช่วยเหลือกันน้อยลง รวมทั้งชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อ้น

ต้องอาศัยกลไกตลาดเป็นตัวรองรับซึ่งไม่สามารถกำหนดราคาเองได้ ดังนั้นผลกระทบสืบเนื่องคือ ชาวบ้านหนองบึงไก่อเริ่มมีการกู้หนี้ยืมสินเพื่อเพิ่มการลงทุน และเป็นค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิต ซึ่งส่วนมากจะกู้หนี้จากการเอื้อประโยชน์จากภาครัฐ เช่น โครงการกองทุนหมู่บ้าน และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ซึ่งก็กู้มาแล้วก็ไม่สามารถหาเงินไปชำระคืนให้กับแหล่งเงินกู้ได้อีกจึงทำให้เกิดความยากจนอย่างต่อเนื่อง บางส่วนเริ่มอพยพโยกย้ายถิ่นฐานของตัวเองเข้าสู่ตัวเมืองเพื่อหาอาชีพเสริมและหาอาชีพใหม่ ส่วนเด็กนักเรียนที่ได้รับการศึกษาต่อก็ไม่กลับมาอยู่ที่ฐานของตัวเองเนื่องจากความเชื่อว่าการเกษตรนั้นไม่สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมั่นคงได้

จากการศึกษาบริบทของการพัฒนาตามแนวคิดในการพัฒนาที่ถูกปิดล้อมด้วยวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ได้ข้อค้นพบ 5 ประการ คือ

ประการแรก ชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อั้นมีอาชีพทำการเกษตรเป็นหลัก ดังนั้นชาวบ้านจึงต้องอาศัยธรรมชาติโดยเฉพาะน้ำที่ใช้สำหรับการเจริญเติบโตของพืชพันธุ์ต่างๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อจึงต้องทำการเกษตรในช่วงฤดูฝนเท่านั้น แต่เมื่อประเทศมีการพัฒนาขึ้นในหลาย ๆ ด้าน เช่น ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จึงส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ ชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อมีรูปแบบของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้นเรื่อยๆ ขณะที่รูปแบบการผลิตของการเกษตรสมัยใหม่เข้ามาแทนที่การผลิตแบบเดิม การจัดการแรงงาน และการตัดสินใจเกี่ยวกับการเพาะปลูกพืชและชนิดของพืชที่จะปลูกแต่ละชนิด การลงทุนเพื่อการผลิตมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว รวมทั้งระยะเวลาของการปลูกที่ต้องการผลผลิตรวดเร็วมากขึ้น เป็นต้น

เมื่อระบบต่างๆ เปลี่ยนแปลงไปโดยเริ่มถูกกำหนดจากกลไกการตลาดภายนอกชุมชนเพิ่มมากขึ้น การจำหน่ายที่ต้องอาศัยกลไกตลาดเป็นตัวรองรับ ชาวบ้านไม่สามารถกำหนดหรือควบคุมราคาผลผลิตของตนเองได้ ประกอบกับต้นทุนการผลิตที่มีราคาสูงขึ้น ทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อจำนวนไม่น้อยกลายเป็นแรงงานรับจ้างนอกภาคเกษตรกรรม และอพยพโยกย้ายถิ่นฐานเนื่องจากค่าการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป

ประการที่สอง ชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อั้นในอดีตที่เคยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อาศัยแรงงานในระหว่างการผลิต แต่เมื่อเริ่มมีพัฒนาเรื่องมาจนถูกระบบอุตสาหกรรมครอบคลุม ทำให้ระบบของความสัมพันธ์ในระบบสังคมแบบเก่าลดน้อยถอยลงตามลำดับ กล่าวคือ ชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อถูกบีบให้ต้องพึ่งพิงภายนอกมากขึ้นทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ กฎหมายและเทคโนโลยีหรือแม้กระทั่งทางด้านวัฒนธรรม โดยเฉพาะในภาคอุตสาหกรรม ซึ่งเรากำลังพบเห็นความหลากหลาย และความขัดแย้งทั้งทางด้านบทบาท อัตลักษณ์และสถานภาพทางสังคม เช่น การเป็นทั้งชาวนาและกรรมกรไปพร้อมกัน การเป็นแรงงานรับจ้างในภาคการเกษตร ฯลฯ ซึ่งชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อ

กำลังตกอยู่ในสภาวะของการเป็นส่วนหนึ่งทุนนิยมและกำลังเผชิญหน้ากับการกระแทกทางเศรษฐกิจการเมืองรอบด้าน ส่งผลทำให้ชาวบ้านบางส่วนต้องกู้หนี้เพิ่มเพิ่มต้นทุนในการผลิตบางส่วนต้องอพยพโยกย้ายถิ่นฐาน

ประการที่สาม ในบริบทของพื้นที่ในหมู่บ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อ ซึ่งมี การทำการเกษตรเป็นหลัก แต่เมื่อมีการพัฒนาทั้งทางด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และการเมือง ฯลฯ จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเกษตรและวิถีการดำรงชีวิตที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เช่น ในเรื่องการผลิตจากการผลิตเพื่อการยังชีพของชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อได้ เปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อการค้า และการรับจ้างเริ่มมีการขยายตัวมากยิ่งขึ้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นสัญญาณการบ่งบอกว่า การผลิตในภาคการเกษตรที่จะต้องอาศัยปัจจัยภายนอกหรือการเกษตรแบบแผนใหม่กำลังทำลายสังคมชาวนาในหมู่บ้านหนองบึงไก่อ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้อัตลักษณ์และการจัดองค์กรทางสังคมของชาวนามีความซับซ้อนมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งส่งผลต่อวิถีชีวิตคนรุ่นหลังที่จะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับ และพัฒนาการของสังคมที่เข้ามาแทรกซึม ในขณะเดียวกันสังคมคนรุ่นหลังที่รับเอาวัฒนธรรมและค่านิยมของการศึกษา ความคิด ความเชื่อ ทำให้ไม่เข้าไปดำรงชีวิตอยู่ในพื้นที่หรือถิ่นกำเนิดของตนเอง ก่อให้เกิดรอยแยกของสังคมที่มีมากขึ้นและชัดเจนขึ้น จากสภาวะการณ์ดังกล่าวทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อเริ่มเป็นสังคมที่มีลักษณะตัวใครตัวมันเหมือนสังคมแบบเมืองสมัยใหม่ ซึ่งทำให้เกิดรอยร้าว สั่นคลอน แตกหัก และพังทลายในที่สุด

ประการที่สี่ ชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อที่จะต้องอาศัยพื้นที่ในการผลิตทางการเกษตรเป็นหลัก แต่เมื่อมีการพัฒนาของแนวทางอุตสาหกรรมทำให้รูปแบบการถือครองที่ดินก็เปลี่ยนการถือครองหรือเปลี่ยนมือ เมื่อชาวบ้านเริ่มมีต้นทุนในการผลิตมากขึ้นเรื่อยๆ จนในที่สุดการจำหน่ายและต้นทุนการดำรงชีวิตนั้นไม่สมดุล ส่งผลให้ชาวบ้านบางส่วนจำนอง จำนำพื้นที่ทำกิน และในที่สุดก็มีบางส่วนต้องถูกยึดพื้นที่ทำกิน และบางส่วนจะต้องขายพื้นที่ทำกิน ชาวบ้านจึงต้องเช่าพื้นที่ตนเองทำกิน บางส่วนต้องอพยพโยกย้ายถิ่นฐานของตนเองเข้าสู่อาชีพใหม่

ดังนั้นผลกระทบที่เห็นชัดเจนจากการไม่มั่นคงทั้งทางรายได้หรือแม้กระทั่งพื้นที่จะทำกินของตนเอง จึงทำให้ชีวิตเกิดความสั่นคลอน ไม่มีความมั่นคง ท้ายสุดตนเองและครอบครัว ลูกหลานจะไม่สามารถมองเห็นอนาคตหรือเกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้

ประการที่ห้า เมื่อชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่ออาศัยธรรมชาติเป็นหลักในการดำรงวิถีชีวิตไม่ว่าจะเป็นการทำการประกอบอาชีพที่เอื้อประโยชน์ทางด้านอาหารการกิน เรียกว่าในนามีปลา ในนามีข้าว แต่เมื่ออุตสาหกรรมและการผลิตแบบแผนใหม่เริ่มเข้ามาแทรกซึมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการเพาะปลูก โดยคำนึงถึงการใช้เวลาเพาะปลูกที่สั้นที่สุด ซึ่งทำให้เกิดข้อจำกัดในการใช้สายพันธุ์พืชพื้นบ้านที่มักต้องการเวลาในการเจริญเติบโต

ยาวนานกว่า การลดลงของความหลากหลายทางพันธุกรรมยังเชื่อมโยงกับการใช้ที่ดินเพื่อการเพาะปลูกอย่างเข้มข้น จนทำให้ดินเสื่อมสภาพขาดความอุดมสมบูรณ์ และนำไปสู่การใช้ปุ๋ยและสารเคมีที่เพิ่มมากขึ้น การลดความหลากหลายทางชีวภาพยังเชื่อมโยงกับการจัดการพื้นที่ไร่นา ในลักษณะเชิงเดี่ยว ขาดความยืดหยุ่น การผสมและการเกื้อกูลของสังคมพืชหลากหลายชนิด การปลูกพืชเชิงเดี่ยวทำให้การจัดตารางเวลาเพาะปลูกเป็นไปอย่างต่อเนื่องจนทำให้ชาวนาต้องทำงานอย่างหนักไม่มีเวลาเหลืออยู่สำหรับการเรียนรู้ การค้นคว้าทดลอง และการปรับปรุงสายพันธุ์ซึ่งเป็นพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นมาแต่เดิม ส่งผลกระทบต่อระยะยาวต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อ่างไม่สามารถหลีกเลี่ยง นอกจากนี้ชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อมีการใช้สารเคมีมากขึ้นทุกขณะนั้นทำให้เกิดการสะสมของสารเคมีในร่างกาย ซึ่งส่งผลต่อสุขภาพในระยะยาว

2.2 บทวิเคราะห์การปิดล้อมทางวัฒนธรรมอุตสาหกรรม

คนไทยร้อยละ 60 อาศัยอยู่ในชนบท ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร คือทำข้าวซึ่งเป็นพืชหลักไว้เป็นอาหาร ตามที่ราบ มีการทำเหมืองฝายเพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรกรรม ทั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อการยังชีพ มีการจัดการกำลังแรงงานระหว่างการผลิตที่มีจำกัด มีการแบ่งปันแลกเปลี่ยนแรงงานในการทำนา เกี่ยวข้าว การทำการเกษตรแบบผสมผสานเพื่อให้ได้เครื่องบริโภคหลากหลายชนิดเพียงพอต่อการดำรงชีพ มีการศึกษานิตพันธุ์พืชไว้เพาะปลูกให้เหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศ (บุญนาค ตีวกุล, 2543 : 5)

ชุมชนหนองบึงไก่อก็เช่นกันมีกาประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรมเป็นหลัก กล่าวคือ เมื่อชาวบ้านในหมู่บ้านระดมทั้งกำลังสมอง กำลังกาย และกำลังใจ และวัสดุ อุปกรณ์จากธรรมชาติส่วนใหญ่ ในการช่วยกันสร้างเหมืองฝายที่หมู่บ้านของตน ทั้งนี้เพื่อใช้ในการประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรมซึ่งต้องอาศัยน้ำเป็นปัจจัยในการผลิตที่สำคัญที่สุด โดยที่ชาวบ้านมีเป้าหมายผลิตเพื่อการยังชีพเป็นหลัก เพียงเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน และชุมชนและใช้ผลผลิตส่วนเกินไปในกิจกรรมทางสังคมอื่นๆ เช่น การแต่งงาน พิธีกรรมและงานรื่นเริงภายในชุมชน เป็นต้น

วิถีชีวิตดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การปลูกพืชพันธุ์ต่างๆ เป็นหลักประกันความมั่นคงทางด้านอาหารขั้นพื้นฐานในการมีชีวิต เพียงเพื่อให้มีชีวิตที่ “พออยู่พอกิน” เมื่อต่อมาเนื่องจากประเทศได้มีการพัฒนาตามแนวทางกระแสหลัก คือ การพัฒนาทั้งวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ฯลฯ ที่ส่งผลให้ประชาชนในประเทศเกิดการพัฒนาทางด้านต่างๆ (ยศ สันสมบัติ, 2546 : 45) ชุมชนหนองบึงไก่อั้นเช่นเดียวกันก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงโดยมีการพัฒนาเหมืองฝายเป็นเหมืองฝายคอนกรีต โดยคนในหมู่บ้านช่วยกันระดมความคิด และอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในหมู่บ้านประกอบกับการขอความร่วมมือจากภาครัฐที่จนเกิดการพัฒนาเหมืองฝายเป็นเหมืองฝายคอนกรีตขึ้นมาในที่สุด ซึ่งส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปไม่ว่าจะ

เป็นเรื่องวิธีการผลิต การเก็บเกี่ยว กล่าวคือ ชาวบ้านเริ่มมีการพึ่งพิงปัจจัยภายนอกมากขึ้น เช่น การอาศัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาช่วยในการผลิต ทั้งนี้เพื่อเพิ่มผลผลิตและทันต่อความต้องการของกลไกการตลาดมากขึ้น เพราะเชื่อมั่นว่าจะทำให้วิถีชีวิตของตนเองดีขึ้น และ ร่ำรวย (บุญนาถ ตีวกุล, 2543 : 4)

ดังนั้นเมื่อก้าวถึงแนวคิดการของชาวยานอฟ กล่าววาระบบเศรษฐกิจของ ชาวนาพื้นฐานอยู่ที่แรงงานของครัวเรือนชาวนาในฐานะที่เป็นหน่วยงานของการผลิตและการบริโภคแรงงานของครัวเรือน มีศักยภาพที่จะทำให้อยู่รอดในท่ามกลางการขยายตัวของโลก ได้ และเกิดความสามัคคี (ยศ สันสมบัติ, 2546 : 15)

นอกจากนี้ช่วงศตวรรษที่ผ่านมา ชุมชนที่มีกระบวนการเรียนรู้เริ่มหดหายไปอย่างรวดเร็วเมื่อประเทศต่างรับเอากระบวนการพัฒนาของประเทศอุตสาหกรรมโดยปราศจากการทบทวนและตรวจสอบ กระบวนทัศน์ที่อยู่เบื้องหลังการพัฒนาของประเทศโลกที่สาม ภายใต้การสนับสนุนการพัฒนาประเทศต่างๆ คือการพัฒนาชนบท กระบวนทัศน์เริ่มแพร่ขยายแนวคิดการปฏิวัติสีเขียว แนวคิดการพัฒนาชนบทที่เน้นการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจว่าเป็นพันธกิจที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง โครงการพัฒนาที่เน้นทางด้านโครงสร้างพื้นฐาน ทำให้เกิดช่องโหว่ในการใช้ทรัพยากรอย่างไม่มีขีดจำกัด และยิ่งไปกว่านั้นนโยบายต่างๆ โดยเฉพาะที่ส่งเสริมให้มีการปลูกข้าวพื้นบ้านเพียงอย่างเดียว (ยศ สันสมบัติ, 2546 : 38) ส่งผลให้เห็นภาพสะท้อนออกมาคือ ประการแรกคือ การลดคุณค่าและสูญหายของพันธุ์พืชต่างๆ ไปอย่างรวดเร็ว อีกทั้งยังทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อ้นั้นมีกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการสายพันธุ์ข้าวเริ่มถดถอยลงและในที่สุดก็ขาดกระบวนการเรียนรู้

นอกจากนี้แล้วในช่วงศตวรรษที่ผ่านมาเมื่อชาวบ้านถูกดึงให้เข้าสู่ระบบทุนนิยมเพิ่มมากขึ้นและจำเป็นต้องพึ่งปุ๋ย สารเคมี (ยศ สันสมบัติ, 2546 : 129) ประเด็นที่สำคัญคือ การพังทลายของหน้าดิน การปนเปื้อนของสารเคมีในแหล่งน้ำ ซึ่งมีผลต่อสุขภาพของประชาชนในหมู่บ้าน

เมื่อระบบเศรษฐกิจทางการผลิตที่มีการเปลี่ยนแปลงไป จากการใช้แรงงานคน สัตว์ ปรับเปลี่ยนมาเป็นเครื่องจักร ปุ๋ยและยา เข้ามาแทนที่ ทำให้เกิดผลกระทบที่ตามมาคือ ต้นทุนการผลิตของชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อ้นั้นเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่ราคาผลผลิตในระบบกลไกของตลาดนั้นที่ไม่แน่นอน เมื่อการแทรกตัวของระบบการตลาดทำให้เกิดระบบการตักตวง ทำให้ราคาผลผลิตซึ่งต้องอาศัยกลไกที่ไม่สามารถควบคุมได้ ประกอบกับการแข่งขันกันระหว่างการผลิต การช่วงชิงแรงงาน จนในที่สุดเกิดความขัดแย้งกันเองในหมู่บ้านและชุมชนได้ในที่สุด

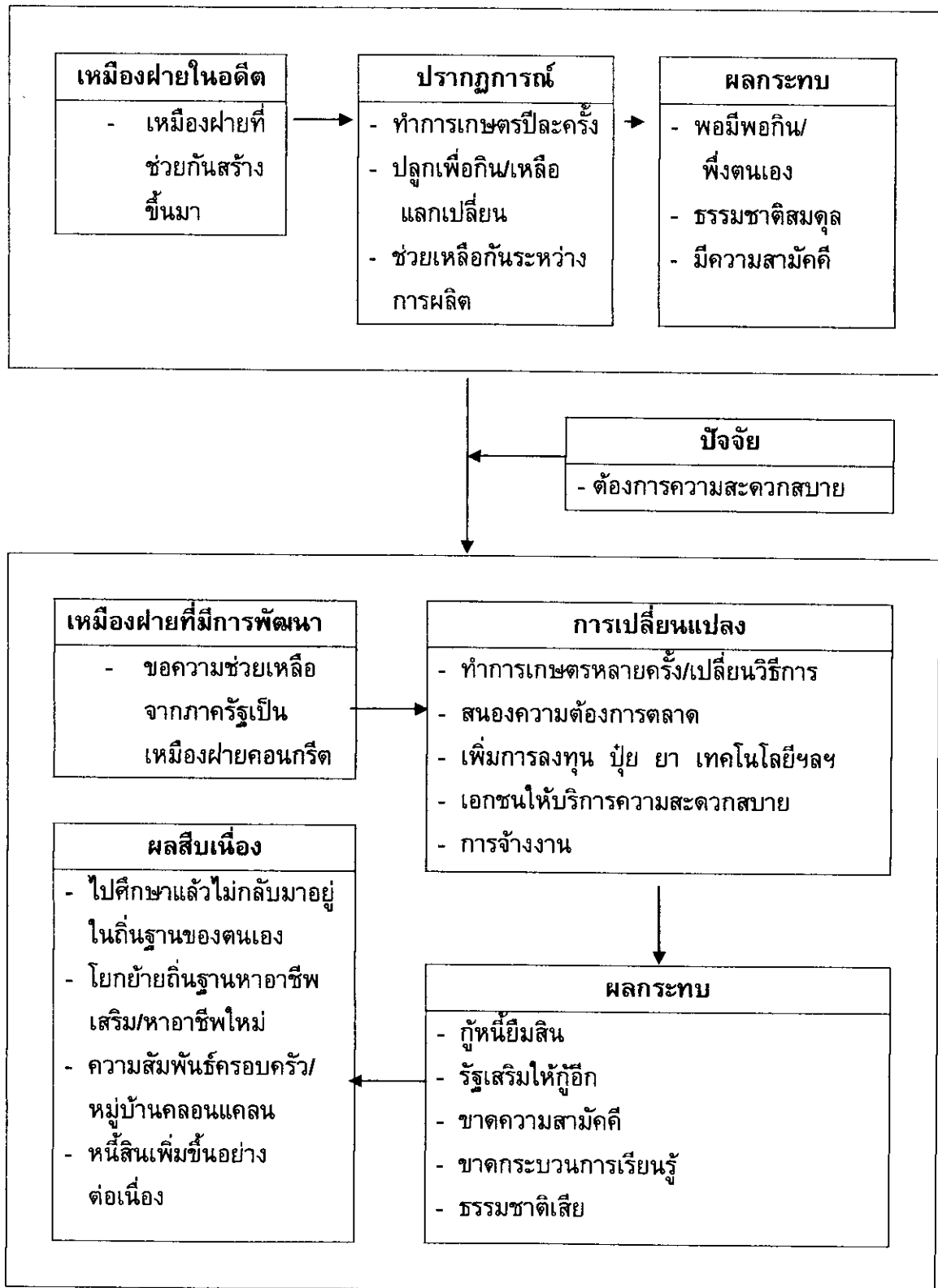
เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้ชาวนาในหมู่บ้านบางรายต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตตนเองด้วยการเคลื่อนย้ายตนเองเข้าเป็นแรงงานในเมืองหลวง และชาวบ้านบางส่วนเริ่มมีการจำหน่ายพื้นที่ทำกินของตนเองและครอบครัว ชีวิตของชาวบ้านจึงมิใช่เพียงมีชีวิตที่เรียบง่าย

ตามสภาพ และมีอัตลักษณ์เพียงอย่างเดียวอีกต่อไป แต่ในทางตรงกันข้ามชาวบ้านหนองบึงไก่อ้นั้นบางส่วนจำนอง จำนำ พื้นที่ทำกินของตนเอง และปรับเปลี่ยนตัวเองเป็นแรงงานรับจ้างบนที่ดินของตนเองในรูปแบบมีสัญญาในบริบทบนความสัมพันธ์ในเชิงธุรกิจอุตสาหกรรม การเกษตรขนาดใหญ่ หลังจากนั้นไม่กี่เดือนชาวบ้านก็อพยพกลับเข้าทำงานก่อสร้างในเขตเมืองใหญ่ จนกระทั่งหมุนเวียนกลับไปสู่พื้นที่นาของตนดั้งเดิม ซึ่งทำให้ชาวบ้านกลายเป็นคนสองอาชีพ

เมื่อกล่าวถึงทฤษฎีความทันสมัยด้วยการสื่อสาร ที่ว่าความทันสมัยเกิดจากการสื่อสารสมัยใหม่ ซึ่งก่อให้เกิดการขัดเกลาทางสังคม เป็นตัวสำคัญที่ทำให้การปลูกฝังจิตนาการภาพสมัยใหม่ ซึ่งเป็นตัวทำให้เกิดการเคลื่อนไหวต่าง ๆ อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2546 : 19) ที่ยุคคนรุ่นใหม่ที่อาศัยการศึกษาเป็นตัวชี้นำความรู้ความสามารถของบุคคลได้เดินทางออกจากหมู่บ้านเข้าสู่ระบบการศึกษา คนเหล่านี้เกือบทั้งหมดไม่หวนกลับมาทำมาหากินในหมู่บ้านของตนเองอีกต่อไป ระบบการศึกษาผลักดันให้คนหนุ่มสาวไม่กลับมาทำมาหากินในหมู่บ้านเดิมของตนเอง ระบบการศึกษาไทยมีส่วนผลักดันให้คนหนุ่มสาวต้องออกจากชุมชนเพราะกิจกรรมการศึกษาไทย มุ่งให้มีความรู้และทักษะและความคาดหวังเข้าสู่โลกของงานในเมืองเป็นหลัก เนื้อหาวิชาที่เกี่ยวข้องกับชนบทน้อยมาก (บุญภาค ติวกุล, 2543 : 28) ส่วนคนในหมู่บ้าน ที่มีการศึกษาสูงก็ใช้ว่าจะเป็นการกำลังในการพัฒนาท้องถิ่นของตนก็หาไม่ ซึ่งต่างก็เดินทางออกจากหมู่บ้านเป็นแรงงานอุตสาหกรรมและบริการในเมือง ทำให้ขาดกำลังในการผลิต ทั้งทางด้านแรงงาน กำลังสมอง และอื่นๆ ซึ่งเป็นผลมาจากการปิดล้อมวัฒนธรรมและการรับวัฒนธรรมสมัยใหม่เข้ามา ส่งผลต่อเนื่องคือครอบครัว สังคมเกิดรอยร้าวและแตกแยกในที่สุด

2.3 การปรับตัวและการต่อสู้ของคนในชุมชนหนองบึงไก่อ

เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะเห็นได้ว่าพื้นที่การศึกษานั้นได้เห็นความพยายามต่อสู้ดิ้นรนด้วยวิธีการปรับตัวของชาวบ้านในหมู่บ้านส่วนใหญ่ที่เห็นนั้นจะมีความยืดหยุ่น ทั้งนี้เพื่อให้ปรับตัวเองเข้ากับสถานการณ์และความอยู่รอดของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการประกอบอาชีพที่มีลักษณะของการไม่ยึดติดกับพื้นที่หรืออาชีพของตนเอง เห็นได้จากชาวบ้านบางส่วนเริ่มปรับเปลี่ยนทั้งวิถีการผลิต บางส่วนเริ่มปรับเปลี่ยนโยกย้ายตัวเองและครอบครัวเข้าสู่พื้นที่อื่นๆ โดยเป็นแรงงานรับจ้างนอกภาคเกษตรชั่วคราว ในช่วงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น หากการผลิตในภาคเกษตรประสบปัญหาที่ยังพบช่องทางเลือกให้เกษตรกรชาวบ้านได้มีหนทางที่จะเลือก แต่เมื่อภาคเศรษฐกิจมีปัญหาหรือซบเซา กลุ่มคน เหล่านี้ก็จะกลับเข้าสู่พื้นที่ดินของตนเองและเป็นแรงงานรับจ้างอื่นๆ อีกต่อไป

แผนภูมิ 5 สรุปพัฒนาการเหมืองฝาย และผลที่เกิดขึ้นจากอดีต-ปัจจุบัน

2.4 แนวทางในการพัฒนาชุมชนที่ถูกปิดล้อมด้วยวัฒนธรรมอุตสาหกรรม

จากการศึกษาการพัฒนาชุมชนที่ถูกปิดล้อมด้วยวัฒนธรรมอุตสาหกรรมของชุมชนบ้านหนองปิ้งไก่ ได้ข้อค้นพบที่เป็นแนวทางในการพัฒนาที่สำคัญ ดังนี้

1. จากเหมืองฝายซึ่งแต่เดิมชาวบ้านเป็นผู้บริหารจัดการดูแล โดยความร่วมมือของคนในชุมชน แต่เมื่อมีการพัฒนาโดยชาวบ้านขอการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐ เพื่อจัดทำเหมืองฝายคอนกรีต และหน่วยงานภาครัฐเริ่มเข้ามาบริหารจัดการและดูแลแทนชาวบ้าน ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ความเป็นเจ้าของและความร่วมมือกันของคนในชุมชนเริ่มลดน้อยลง สถาบันครอบครัวเริ่มแตกสลาย มีการอพยพย้ายถิ่นของคนหนุ่มสาว ดังนั้น ควรมีการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชน เพื่อบริหารจัดการดูแลและบริหารจัดการเหมืองฝาย โดยมีหน่วยงานของรัฐเป็นเพียงพี่เลี้ยงในการดูแลให้คำปรึกษาแนะนำ เพื่อใช้ชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ

2. เนื่องจากการเหมืองฝายมีความคงทนมากขึ้นทำให้การทำเกษตรกรรมของชาวบ้านหนองปิ้งไอก็เปลี่ยนแปลงไปด้วยจากการทำเกษตรกรรมเพื่อยังชีพ มาเป็นการเกษตรแบบเชิงพาณิชย์ ซึ่งก็คือการปลูกข้าวเพื่อการส่งออกเป็นหลัก ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถกำหนดราคาสินค้าเองได้ ต้องอาศัยกลไกตลาดเป็นหลัก ทำให้ไม่มีอำนาจในการต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลาง ดังนั้นควรมีการรวมกลุ่มกันของเกษตรกร หรือการสร้างเครือข่ายกับชุมชนอื่น ๆ ที่มีปัญหาในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน เพื่อสร้างอำนาจในการต่อรองราคากับกลุ่มพ่อค้าคนกลาง หรือการแปรรูปสินค้าทางการเกษตร เพื่อเพิ่มการจัดจำหน่ายให้มีหลายช่องทางมากขึ้น

3. เนื่องจากการใช้ยาฆ่าแมลงและสารเคมีในการเพาะปลูก และการปลูกพืชชนิดเดียวกันเป็นระยะเวลานาน ซึ่งส่งผลกระทบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งสุขภาพของชาวบ้านนั้น ดังนั้นควรมีการนำภูมิปัญญาของชาวบ้านมาผสมผสานควบคู่กับการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

4. จากปัญหาที่ชาวบ้านต้องกู้หนี้ยืมสินจากทั้งในและนอกระบบ เนื่องจากการมีต้นทุนในการผลิตที่สูงขึ้น ดังนั้นควรมีการลดต้นทุนในการผลิต โดยการนำแนวคิดแบบเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการประกอบอาชีพ หรือการจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ที่มีการบริหารจัดการโดยคนในชุมชน โดยมีหน่วยงานภาครัฐคอยเป็นพี่เลี้ยงในการดูแล

2.5 การนำเสนอแนวทางการพัฒนา

ดังนั้นเมื่อเป็นเช่นนี้การนำเสนอแนวทางการพัฒนาที่ถูกปิดล้อมด้วยแนวทางอุตสาหกรรมของชุมชนหนองบึงไถ่นั้น ควรดำเนินการโดยใช้ทุนที่มีอยู่ไม่ว่าจะเป็นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางมนุษย์ที่มีการรวมตัวและจัดระบบการจัดการเหมืองฝายอย่างเป็นทางการมากขึ้นเพื่อการดูแลและใช้ประโยชน์จากเหมืองฝายได้อย่างแท้จริง ด้วยวิธีการจัดสรรน้ำเปิดปิดเข้าออกอย่างเป็นระบบ เป็นเวลา เนื่องจากจะเป็นข้อจำกัดในการเพาะปลูก และเป็นปรับพลิกพื้นพื้นที่สำหรับการเพาะปลูก ที่สอดคล้องกัน นอกจากนี้แล้วการขอความร่วมมือจากภาครัฐในเรื่องการให้ความรู้ ทักษะในการประกอบอาชีพและการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพื่อเป็นการรักษาและฟื้นฟูพื้นที่ในการผลิต อีกทั้งยังคงรื้อฟื้นภูมิปัญญาดั้งเดิมในการผลิตของคนในชุมชนและในที่สุดการลดต้นทุนการผลิตก็จะตามมาอีกด้วยแนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วมกล่าว ต้องให้เกิดการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์จึงจะเกิดการพัฒนาขึ้นมาได้ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2542 : 52)

นอกจากนี้การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิตก็เป็นภูมิคุ้มกันให้ชุมชนหมู่บ้านหนองบึงไถ่มีการพัฒนาที่เข้มแข็งอย่างยั่งยืนตลอดไป โดย

1. การลดรายจ่าย เช่น ปลูกข้าว ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภคในชุมชน ทำเกษตรอินทรีย์ มีศูนย์สาธิตการตลาด ร้านค้าชุมชน ลานตากข้าว ใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นในการผลิตสินค้า มีกิจกรรมณรงค์ การประหยัดพลังงาน ลดรายจ่ายของชุมชนที่ไม่จำเป็น และการช่วยกันรักษาสาธารณสมบัติของหมู่บ้าน

2. เพิ่มรายได้ เช่น มีวิสาหกิจชุมชน เช่น โรงสี โรงแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร กลุ่มอาชีพ บัมน้ำมัน ทำการเกษตรผสมผสาน และบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนโดยชุมชน

3. หลักการออม เช่น มีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตหรือกลุ่มอื่น ๆ ที่มีกิจกรรมการออมทรัพย์

4. การดำรงชีวิต เช่น มีแผนชุมชน มีการบริหารจัดการชุมชนที่ดี ผู้นำมีความโปร่งใส ซื่อสัตย์ สุจริต มีคุณธรรม ประชาชนยึดมั่นในหลักศาสนา ยึดหลักประชาธิปไตยและการทำงานแบบมีส่วนร่วม มีกฎระเบียบชุมชนที่ใช้ปฏิบัติร่วมกัน มีการบริหารจัดการข้อมูลที่ใช้ปฏิบัติร่วมกันของชุมชน มีกิจกรรมสืบทอดประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาของคนในชุมชน มีกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต มีกิจกรรมเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อยู่เสมอ มีเครือข่ายองค์กรชุมชนที่มีกิจกรรมสม่ำเสมอ และชุมชนมีความสงบสุขและมีเอกลักษณ์ดั้งเดิม

5. การอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การจัดระเบียบชุมชน มีกิจกรรมดูแลแม่น้ำลำคลอง และแหล่งน้ำอื่น ๆ มีกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ แผนชีวิตกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

6. การเอื้ออาทร (การแบ่งปัน/การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน) เช่น การมีสวัสดิการชุมชน หรือกิจกรรมการดูแลผู้สูงอายุ เด็ก คนพิการ และผู้ด้อยโอกาสจากชุมชน ธนาคารข้าว กลุ่มฅาปนกิจสงเคราะห์ ศูนย์สงเคราะห์ กองทุนสวัสดิการชุมชน มีกิจกรรม วิสาหกิจชุมชน ชุมชนมีความรู้สึกสามัคคีไม่มีความแตกแยก ชุมชนมีวิธีการช่วยเหลือตัวเอง และสมาชิกในชุมชน เมื่อเกิดภัยพิบัติต่าง ๆ

ปัญหาความยากจนก็เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่ชุมชนในหมู่บ้านหนองบึงไก่อ ประสพการณ์นำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้แก้จนก็เป็นอีกทางแก้หนึ่งที่สามารถทำให้ ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้แก้จนมี 3 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 “อยู่อย่างพึ่งตนเอง” ครอบครัวและสมาชิกในชุมชนต้องรู้จัก พึ่งตนเองโดยทำกิจกรรม ลดรายจ่าย เพื่อให้เกิดการออมดังนี้

ด้านการเงินในครัวเรือน กำหนดการใช้จ่ายเงินในแต่ละเดือน โดยมีเป้าหมาย ใช้จ่าย 3 ส่วน ออม 1 ส่วน จัดทำบัญชีรับ-จ่ายของครัวเรือน วางแผนควบคุมค่าใช้จ่ายของ ครัวเรือน สร้างวินัยการใช้จ่ายเงิน ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ลด ละ เลิกอบายมุข ไม่สร้างหนี้สิน เก็บออม เงินส่วนที่เหลือไว้กับกลุ่มการเงิน

ด้านปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิต การลดรายจ่ายในครัวเรือนโดยทำกิจกรรมเพื่อ การบริโภคในครัวเรือนเองทำให้ครัวเรือนสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนให้ได้ 1 ใน 4 ของรายจ่ายทั้งหมด เช่น ปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ เพื่อการบริโภคในครัวเรือน โดยยึดหลัก “ปลูก ทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก” และ “ใช้ทุกอย่างที่ทำทุกอย่างที่ใช้” ลดต้นทุนการผลิตใน อาชีพหลัก เช่น ผลิตปุ๋ยชีวภาพ ลดการใช้สารเคมีในการเกษตร เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 2 “อยู่อย่างพอเพียง” ในการดำเนินชีวิตยึดทางสายกลาง ไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม อยู่อย่างสมดุล ไม่ดำเนินชีวิตเกินพอดี โดยจัดทำ แผนชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้เกิดชีวิตพอเพียง มีความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน ที่ดีภายใต้เงื่อนไขความรู้คุณธรรม

ขั้นตอนที่ 3 รวมกลุ่มในสังคม “อยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร” ชุมชนที่เข้มแข็งจะ มีการรวมกลุ่มกันหลากหลาย กลุ่มต่าง ๆ จึงถือได้ว่าเป็นทุนทางสังคม ที่สามารถช่วยเหลือ คนยากจนและคนด้อยโอกาส ในลักษณะที่อยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร เช่น

กลุ่มอาชีพ OTOP และเครือข่าย ในชุมชนที่มีกลุ่มอาชีพ OTOP และเครือข่าย ที่เข้มแข็ง สามารถเอื้ออาทรช่วยเหลือ โดยสร้างอาชีพ และรายได้ให้คนด้อยโอกาสและคน ยากจนในชุมชน โดยรับสมัครครัวเรือนยากจนเข้าฝึกอาชีพเพิ่มทักษะเพื่อเพิ่มรายได้ และ จัดสวัสดิการให้กลุ่มคนยากจนและด้อยโอกาส

กลุ่มกองทุนการเงินในชุมชนสามารถเอื้ออาหารช่วยคนยากจน โดยสร้างวินัยและการเงิน รู้จักเก็บออมเงินไว้กับกลุ่ม มีทุนในการประกอบอาชีพ ตลอดจนมีสวัสดิการตามความจำเป็น โดยรับสมัครคนยากจน ผู้ด้อยโอกาสเป็นสมาชิกกลุ่ม และให้บริการและพัฒนา ร่วมกับกลุ่มอาชีพข้างต้น จนสามารถยกระดับรายได้พ้นความยากจน

กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต จัดกิจกรรมเพื่อให้ชุมชนลดรายจ่าย เช่น ศูนย์สาธิตการตลาด บัมน้ำมันชุมชน โรงสีชุมชน และจัดกิจกรรมเพื่อสงเคราะห์คนด้อยโอกาส เช่น ธนาคารข้าว ธนาคารโคกระบือ

กลุ่มด้านเกษตรกรรม มีกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการประกอบอาชีพ ร่วมกันซื้อขายผลผลิตจากการเกษตร เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ เป็นต้น

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพชุมชนหนองบึงไก่อ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร 2) เพื่อนำเสนอแนวทางในการพัฒนาชุมชนที่ถูกปิดล้อมด้วยวัฒนธรรมอุตสาหกรรม : กรณีศึกษาชุมชนหนองบึงไก่อ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร โดยศึกษาจากจำนวนประชากรทั้งหมด 680 คน ทำการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยใช้วิธีการ Snowball Sampling และทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาจากเอกสารและการสัมภาษณ์พร้อมกับการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เปรียบเทียบความเหมือน และความแตกต่างของข้อมูล และเปรียบเทียบทางทฤษฎีจากนั้นนำเสนอผลการวิเคราะห์ด้วยการพรรณนาความ

สรุปผล

1. สภาพของชุมชน

1. ชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อมีการพัฒนาเหมือนฝายเพื่อให้สร้างผลผลิตทางการเกษตรให้มากขึ้น ซึ่งส่งผลทำให้ชาวบ้านนั้นยากจนลงและมีหนี้สินเพิ่มสูงขึ้น
2. ชาวบ้านในหมู่บ้านหนองบึงไก่อเริ่มมีความสัมพันธ์กันลดลงเนื่องจากการใช้เทคโนโลยีเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิต อีกส่วนหนึ่งก็เริ่มโยกย้ายถิ่นฐานของตนเองเข้าสู่ตัวเมือง ทำให้เกิดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเริ่มสั่นคลอนลง
3. ภาครัฐให้การกระตุ้นชาวบ้านรวมทั้งยังจัดตั้งโครงการต่าง ๆ ที่เอื้อประโยชน์ให้ชาวบ้านต้องกู้หนี้ยืมสิน ซึ่งส่งผลให้ชาวบ้านนั้นจำนองจำนำและขายพื้นที่กินในที่สุด
4. เอกชนจัดบริการเพิ่มความสะดวกสบายในระหว่างการทำกรผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของชาวบ้านให้รวดเร็วและทันต่อความต้องการในการใช้จ่ายให้มากที่สุด ผลคือชาวบ้านมีต้นทุนในการผลิตที่สูงขึ้น เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ชาวบ้านนั้นยากจนลงและติดหนี้สิน

อภิปรายผล

1. การพัฒนาที่ถูกปิดล้อมทางวัฒนธรรมอุตสาหกรรมของหมู่บ้านหนองบึงไก่อนั้น โดยเฉพาะเรื่องการประกอบอาชีพที่จะต้องอาศัยน้ำเพื่อใช้ในการหล่อเลี้ยงผลผลิตทำให้ชาวบ้านพยายามดิ้นรนเพื่อที่จะปลูกผลผลิตให้มีความถี่มากขึ้น โดยพยายามเรียนรู้วิธีการกักน้ำเพื่อใช้ในการผลิตทางการเกษตร โดยอาศัยภูมิปัญญาในการเรียนรู้ร่วมกัน ร่วมกันสร้างเหมือน

ฝ่ายกันขึ้นมาเอง โดยใช้ธรรมชาติเป็นตัวกักน้ำ แต่เมื่อฝ่ายสิกร่อนตามความคงทนของธรรมชาติในที่สุดฝ่ายก็พังลง ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถเพาะปลูกได้ตามความต้องการที่เพิ่มสูงขึ้น ชาวบ้านเริ่มรวมตัวกันขอความช่วยเหลือจากภาครัฐมาตั้งเหมืองฝายอย่างถาวรเพื่อที่จะทำการเกษตรผลิตผลได้ทั้งปี เพราะชาวบ้านเชื่อว่าผลิตยิ่งมากจะได้นำผลผลิตมาจำหน่ายเพื่อเป้าหมายคือ เงินที่เพิ่มมากขึ้น แต่ความเป็นจริงกลับไม่เป็นเช่นนั้นชาวบ้านเริ่มมีหนี้สินมากขึ้น จำนองจำนำพื้นที่ทำกินมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งทำให้ชาวบ้านเกิดความยากจน ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ สอดคล้องกับการศึกษาของ อรดี อยู่ทศธร (2541) พบว่า องค์กรชุมชนขาดความรู้ทางด้านการบริหารจัดการในการทำธุรกิจผลผลิตส่วนใหญ่ของสมาชิกเป็นไปเพื่อกำไรที่เป็นตัวเงิน ไม่ได้ผลผลิตเพื่อกินเพื่อใช้เอง เกิดการแข่งขันการผลิตและมีปัญหาทางด้านการตลาด

2. การกระตุ้นจากรัฐบาลในด้านต่าง ๆ แก่เกษตรกรในทุกภาคส่วนของประเทศ เช่น การให้กู้เงินในการลงทุน หมู่บ้านหนองบึงไก่อก็ได้รับผลกระทบจากการกระตุ้นของภาครัฐนั้นเช่นกัน โดยเฉพาะการกู้เงิน เช่น จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร โครงการกองทุนหมู่บ้าน รวมทั้งการสนับสนุนให้ชาวบ้านนำเทคโนโลยีเข้ามามีส่วนร่วมช่วยในการผลิต เช่น การซื้อรถไถ การซื้อปุ๋ย ชี้อยา ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการเพิ่มต้นทุนในการผลิตทั้งสิ้น นอกจากนี้การใส่ปุ๋ย และยานั้นจะเข้าไปทำลายธรรมชาติ โดยเฉพาะพื้นที่และระบบนิเวศวิทยา ทำให้ต้องเพิ่มการลงทุนเพื่อกระตุ้นพื้นที่และกำจัดศัตรูพืชที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้เกษตรกรต้องเข้าวงจรการกู้หนี้ยืมสินที่ภาครัฐเอื้อประโยชน์ให้ ซึ่งส่งผลให้เกษตรกรในหมู่บ้านหนองบึงไก่อนี้ไม่พ้นความยากจน ติดหนี้สินล้นพ้นตัว ภาวะดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อการพึ่งตนเองไม่ได้ในที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของภุษา ศรีวิลาศ (2539 : บทคัดย่อ) ที่ว่าท่ามกลางกระแสเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ชุมชนหมู่บ้านต้องเผชิญกับกระแสการพัฒนาทุนนิยมที่แทรกแซงระบบการผลิต ถูกผลักดันให้เข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ที่ต้องใช้การลงทุนและเทคโนโลยีทางการเกษตรขั้นสูง การเปลี่ยนแปลงส่งผลให้ชุมชนประสบปัญหาระบบนิเวศน์ ปัญหาหนี้สิน ปัญหาผู้สูงอายุและปัญหาเยาวชนใช้สารเสพติด และศิริ ฮามสุโพธิ์ (2546 : บทคัดย่อ) ผลการวิจัยพบว่า ศักยภาพการพึ่งตนเองในทั้ง 5 ด้านของหมู่บ้านที่ตกเป็นตัวอย่างในครั้งนี้อยู่ในระดับต่ำ ซึ่งเกี่ยวข้องกับปัจจัยด้านแรงงาน ภาวะผู้นำการมีจิตสำนึกของความเป็นสมาชิกของหมู่บ้านหรือชุมชน การรวมกลุ่มหรือการสร้างเครือข่ายทุนทางสังคมในหมู่บ้าน การเรียนรู้ร่วมกันของประชาชนในหมู่บ้าน ศักยภาพของหมู่บ้านในการจัดการและพัฒนาตนเอง และการมีวิสัยทัศน์ร่วมกันของคนในหมู่บ้าน

3. การปิดล้อมทางวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนั้นถูกตอกย้ำในเรื่องของการบริการภาคส่วนของเอกชน คือ การตอบสนองความต้องการในการเพิ่มผลผลิต เช่น รถเกี่ยวข้าว การขนส่งผลผลิตที่มีให้บริการถึงที่นาของชาวบ้าน โดยที่ชาวบ้านนั้นไม่ต้องเก็บเกี่ยวผลผลิต

หรือพีชพันธ์เอง ทั้งนี้ก็เพื่อเพิ่มความสะดวกสบายให้กับชาวบ้าน แต่แท้ที่จริงแล้วชาวบ้านกลับต้องเพิ่มการลงทุนที่สูงขึ้นอีก ขณะเดียวกันยังทำลายความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านที่เคยช่วยเหลือซึ่งกันและกันกลายเป็นการจ้างงาน การแย่งชิงแรงงานระหว่างการผลิต ซึ่งส่งผลทำให้เกิดการสั่นคลอนทางสังคมของผู้คนในหมู่บ้านหนองบึงไก่อเป็นอย่างมากขึ้นทุกขณะ ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการพัฒนาตามแนวคิดตะวันตก กล่าวว่าการพัฒนาที่เน้นความทันสมัย ความสะดวกสบายที่ทำให้ประชาชนมีต้นทุนในวิถีชีวิตที่สูงขึ้น (สนธยา พลศรี, 2545 : 178) และผลการวิจัยของยุพิน บัวคอม (2542 : บทคัดย่อ) ว่าหลักจากองค์การตั้งเดิมถูกแทรกแซงจากภายนอก องค์การได้ปรับเปลี่ยนไปในลักษณะการมีส่วนร่วมและการช่วยเหลือพึ่งพาตนเอง ลดน้อยลงและจะไปพึ่งพิงราชการมากขึ้นกฎกติกาขององค์การและเน้นลายลักษณ์อักษรเป็นสำคัญ

4. การปิดล้อมทางวัฒนธรรมอุตสาหกรรมถูกแทรกซึมเข้าระบบการจัดการศึกษา โดยที่มีการปลูกฝังความคิด ความเชื่อ ทศนคติ ตามแนวทางของการจัดการศึกษาตามแบบตะวันตก ซึ่งส่งผลทำให้คนรุ่นหลังหรือวัยทำงาน โยกย้ายถิ่นฐานของตนเองเข้าสู่ตัวเมืองเป็นแรงงานรับจ้าง เพราะเนื่องจากมีความเชื่อที่จะมีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ ไม่มีความลำบาก เนื่องจากคนรุ่นหลังมองว่าอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่จะต้องอาศัยธรรมชาติเป็นหลักและต้องมีต้นทุนในการผลิตที่สูง จึงส่งผลให้ชาวบ้านที่อยู่ในหมู่บ้านหนองบึงไก่อในปัจจุบันหลงเหลือแต่ผู้สูงอายุและเด็ก ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการสร้างความทันสมัยด้วยการสื่อสาร กล่าวว่าการปลูกฝัง การขัดเกลาทางสังคมสมัยใหม่ ซึ่งจะทำให้เกิดการปลูกฝังความคิดรวมทั้งวิถีชีวิตสังคมสมัยใหม่ให้กับคนรุ่นใหม่ ทำให้เกิดเป็นช่องทางในการสร้างสังคมแบบใหม่ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2542 : 84)

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

1. ควรศึกษาระบบนิเวศวิทยาของหมู่บ้านหรือชุมชนอื่น ๆ ที่อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ เพื่อนำกลับมาพัฒนาในหมู่บ้านหนองบึงไก่อ
2. ควรจัดให้มีการเรียนรู้ในการประกอบอาชีพเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ เช่น การอบรมเกี่ยวกับการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งนี้เพื่อให้พื้นที่ได้มีการพลิกฟื้นตามธรรมชาติ

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาทัศนคติต่อการใช้เหมืองฝายของหมู่บ้านหนองบึงไก่อ
2. ควรศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการระบบเหมืองฝายของหมู่บ้านหนองบึงไก่อเปรียบเทียบกับระหว่างอดีตกับปัจจุบัน เพื่อนำเสนอเป็นแนวทางในการพัฒนาหมู่บ้านต่อไป

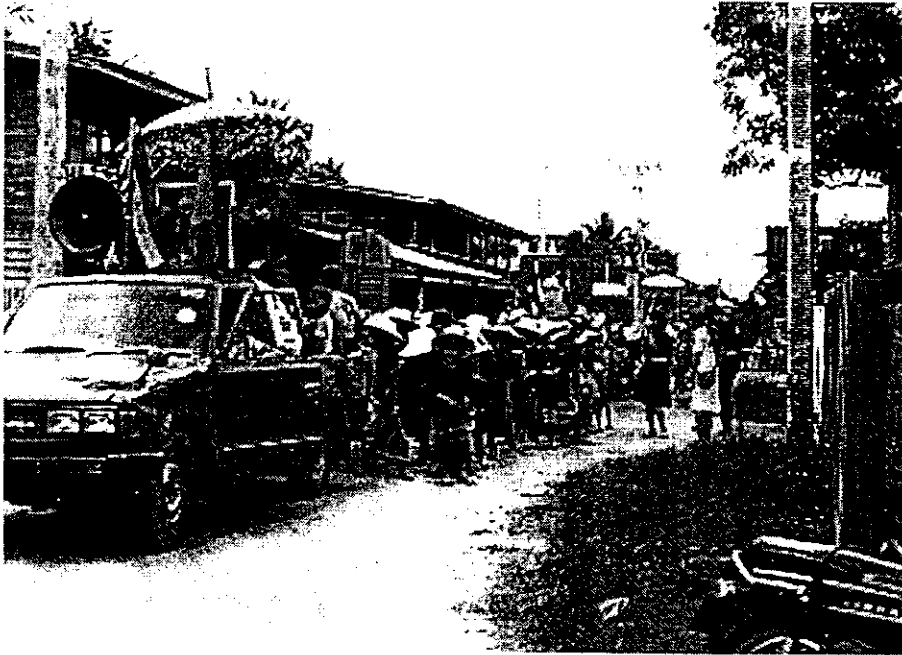
บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

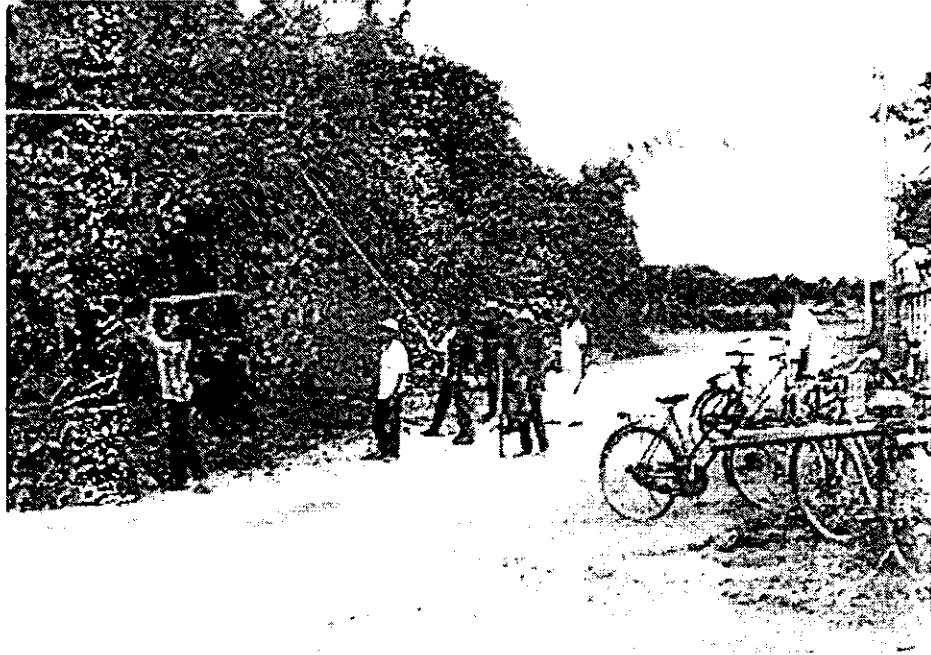
- คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2532). **ปริบททางสังคมของการเร่งรัดออก
โฉนดที่ดินของรัฐ กรณีศึกษาอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่**. เชียงใหม่ :
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จันทร์ ชรรวมกล. (2549). **สัมภาษณ์**, 31 กรกฎาคม.
- จำเรียง ดิบดี. (2549). **สัมภาษณ์**, 31 กรกฎาคม.
- โชติ ผิวมาก. (2549). **สัมภาษณ์**, 31 กรกฎาคม.
- เดือน น้อยคำ. (2549). **สัมภาษณ์**, 31 กรกฎาคม.
- ดอง ก้อนจะละ. (2549). **สัมภาษณ์**, 31 กรกฎาคม.
- ทวน สืบปลาระ. (2549). **สัมภาษณ์**, 31 กรกฎาคม.
- บุญนาค ดีวกุล. (2543). **ชนบทไทย การพัฒนาสู่ประชาสังคม**. กรุงเทพมหานคร :
ม.ป.พ.
- บุญมาก จานทอง. (2549). **สัมภาษณ์**, 31 กรกฎาคม.
- ประชวน แพงดา. (2549). **สัมภาษณ์**, 31 กรกฎาคม.
- แพง เดิมมี. (2549). **สัมภาษณ์**, 31 กรกฎาคม.
- ภุษา ศรีวิลาศ. (2539). **กระบวนการแก้ปัญหาของชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานของการ
ช่วยเหลือเกื้อกูลภายในชุมชน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มาย มงคล. (2549). **สัมภาษณ์**, 31 กรกฎาคม.
- ยศ สันตณสมบัติ. (2539). **ทำเกวียน : บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวของ
ชุมชนชาวนาไทยท่ามกลางการปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม**.
กรุงเทพมหานคร : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- ยุพิน บัวคอม. (2542). **การปรับเปลี่ยนขององค์กรชุมชนอันเป็นผลมาจากการ
แทรกแซงจากภายนอก**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต
สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วรรณ โวหาร. (2549). **สัมภาษณ์**, 31 กรกฎาคม.
- ศรีไพร ชรรวมกล. (2549). **สัมภาษณ์**, 31 กรกฎาคม.
- ศิริ ฮามสุโพธิ์. (2546). **การพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

- สนธยา พลศรี. (2545). **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ.
- สม เหลี่ยมแหลม. (2549). **สัมภาษณ์**, 31 กรกฎาคม.
- สมแป้น ผวาผดุง. (2549). **สัมภาษณ์**, 31 กรกฎาคม.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2542). **ทฤษฎีสังคมวิทยา การสร้าง การประเมินค่าและการใช้ประโยชน์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุทิน โวหาร. (2549). **สัมภาษณ์**, 31 กรกฎาคม.
- หลง มาท่ามา. (2549). **สัมภาษณ์**, 31 กรกฎาคม.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2545). **ความหลากหลายทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2542). **การวิจัยในมิติวัฒนธรรม สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อารตี อยุทธนคร. (2541). **การพึ่งตนเอง วิธีสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน กรณีศึกษาชุมชนวัฒนธรรมมารวิชัย อำเภอเสมา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพัฒนาบัณฑิตศึกษา สาขาการจัดการสิ่งแวดล้อม.
- อนุช อาภาภิรม. (2545). **การพัฒนาอย่างยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิศูนย์สื่อเพื่อการพัฒนา
- อุทัย รุ่งเรือง. (2549). **สัมภาษณ์**, 31 กรกฎาคม.

ภาคผนวก

ที่มา : การสำรวจ 2545

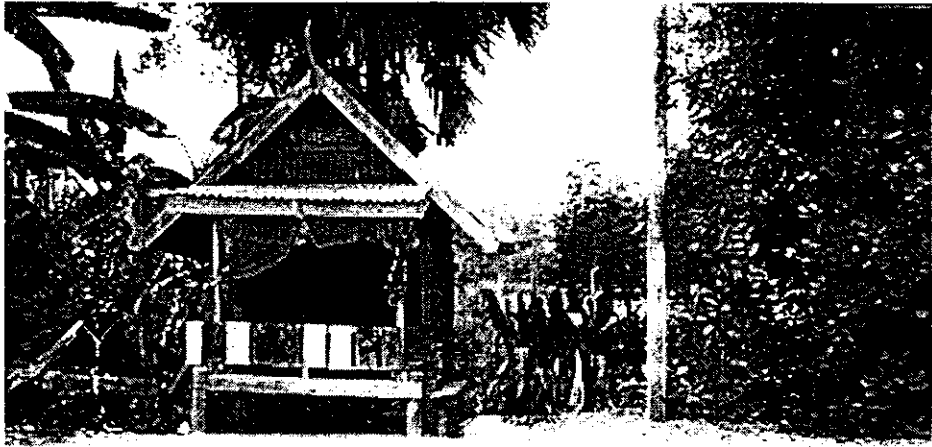
นายจำเรียง ตีบดี ผู้ใหญ่บ้าน
ที่มา : การสำรวจปี 2545

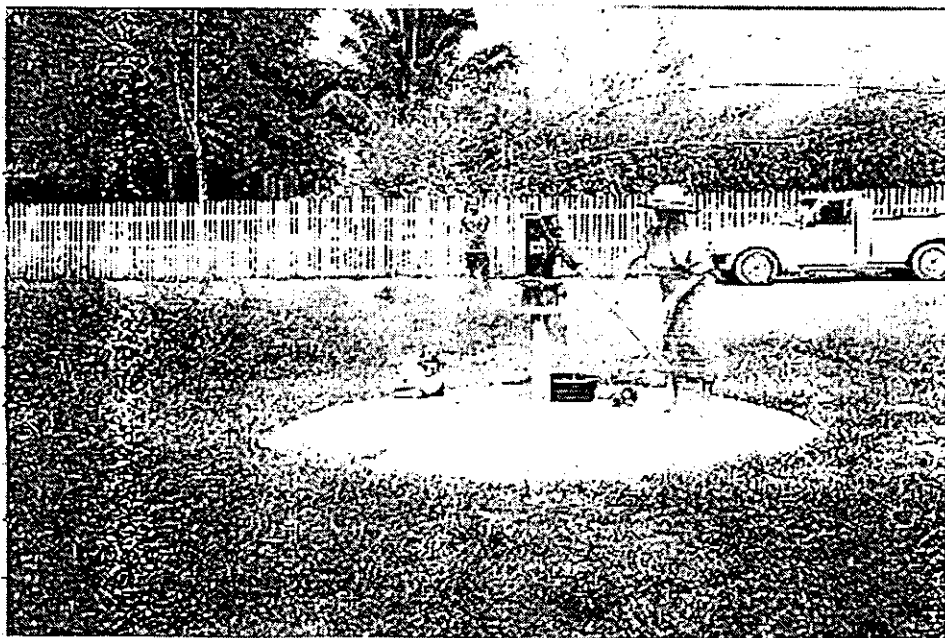
ที่มา : การสำรวจปี 2545

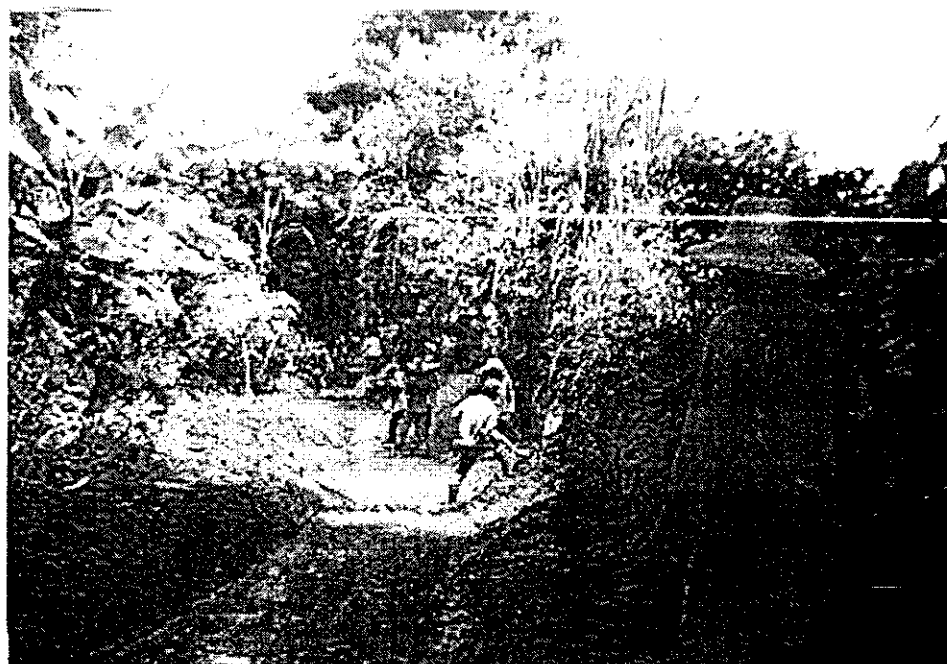
ที่มา : การสำรวจปี 2545

ที่มา : การสำรวจ 2545

ที่มา : การสำรวจปี 2545

ที่มา : การสำรวจปี 2545

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	สุมาลี อินทอง
วัน เดือน ปี	23 กุมภาพันธ์ 2506
สถานที่เกิด	187 ต.หนองคำ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	401 หมู่ 3 ต.ไทรงาม อำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร
ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน	ผู้จัดการโรงเรียนสตรีหัวแม่ทองคำ อำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร สมาชิกสภาเทศบาล อำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร รองประธานมูลนิธิประชาชนุเคราะห์ อำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร รองประธานสภาวัฒนธรรม อำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร กรรมการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ จังหวัดกำแพงเพชร รองประธานเครือข่ายคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ จังหวัดกำแพงเพชร กรรมการพิทักษ์ เด็ก เยาวชน สตรี สำนักตำรวจแห่งชาติ
ประวัติการศึกษา	
2516	ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านไทรงาม อำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร
2519	ชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 โรงเรียนบ้านไทรงาม อำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร
2522	ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนไทรงามพิทยาคม อำเภอไทรงาม จังหวัดกำแพงเพชร
2525	ประกาศนียบัตรวิชาชีพ (การบัญชี) วิทยาลัยเทคนิคกำแพงเพชร
2527	ประกาศนียบัตรวิชาชีพ ชั้นสูง วิทยาลัยอาชีวศึกษานครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์
2543	ศิลปศาสตรบัณฑิต (พัฒนาชุมชน) สถาบันราชภัฏกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร
2550	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ยุทธศาสตร์การพัฒนา) มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม พิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก